

R dp
ZGODOVINA v šoli
2001/2002

930:371.3

120010230,4

COBISS •

91771318141006

GODOVINA

Letnik X • številka 4 • MMII

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

ISSN 1318-1416

V ŠOLI

IZ VSEBINE:

- Uporaba fotografij za obravnavo nove učne snovi pri pouku zgodovine
- Ob robu Slovenije – Projekt ekskurzij na novogoriški gimnaziji
- Gospodarstvo starega Rima
- Izvor krščanstva v judovstvu

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Uvodnik

Leta 1992 je tedaj še Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport začel izdajati strokovno revijo *Zgodovina v šoli*, namenjeno učiteljem zgodovine v osnovnih in srednjih šolah. Tedanjima glavnemu uredniku dr. Štefanu Trojarju in odgovornemu uredniku mag. Dragu Novaku gre zasluga, da si je revija postopoma utrla pot in pridobila zaupanje učiteljev. V desetih letih izhajanja je izšlo osemindeset števil. V prvem in drugem letniku so izšle po tri številke, v naslednjih pa štiri letno. Od druge številke osmega letnika je urednikovanje prevzel nov uredniški odbor, ki se trudi z novo oblikovno in vsebinsko podobo revijo v strokovni javnosti še bolj uveljaviti. Danes je na revijo naročenih že približno tričetrtno osnovnih in polovica vseh srednjih šol v Sloveniji, naročnike pa imamo tudi med posamezniki. V krog svojih rednih bralcev skušamo pridobiti tudi učence, dijake in študente, slednje zlasti iz vrst bodočih učiteljev.

Ves čas izhajanja smo se uredniki in člani uredniških odborov trudili odstirati pogled na manj poznane, občutljive in celo kontroverzne teme iz domače in svetovne zgodovine. Velika pozornost je namenjena tudi poglobljeni strokovni in metodični obravnavi maturitetnih tem, ki jo bomo v prihodnje posvečali tudi državnim preizkusom iz znanja zgodovine v devetletni osnovni šoli.

V zadnjem času je velika skrb uredniškega odbora namenjena tudi sodobnim teoretskim didaktično-metodičnim smerem ter obravnavi sodobnih modelov poučevanja in učenja zgodovine s primeri dobre prakse – področjema, ki sta bili dokaj zapostavljena.

Občutljive in kontroverzne teme, katerih obravnavo predvidevajo prenovljeni učni načrti, ter sodobni modeli poučevanja in učenja zgodovine bodo glavna skrb pri pripravi in izdajanju revije tudi v prihodnje. Z vsestransko osvetlitvijo občutljivejših tem z različnih vidikov, zlasti iz naše narodne pretekle, polpretekle in sodobne zgodovine, bomo skušali postopoma razbliniti strahove in nelagodnost ob njihovi obravnavi v šoli. Zavedati se moramo, da je treba tudi takšne teme nujno obravnavati. Če se jim kdo izogne, češ da je zmanjkalo časa za njihovo obravnavo, učenci zaznajo temne lise in še vedno navzoč strah, kar se zanaša tudi na mlajše generacije. To pa ni dobro in perspektivno za našo družbo in državo. Zanimivo pa je, da se ravno ob obravnavi občutljivih in kontroverznih tem lahko uveljavi sodobnejše smeri znotraj zgodovinskega prek obravnave izbranih življenjskih zgodb posameznikov, bodisi vplivnih ljudi ali t. i. malega človeka. Učenci se prek njih vživljajo v izbrana zgodovinska obdobja in predvsem v različne perspektive in mentaliteto posameznikov, kar jim omogoča boljše razumevanje njihovih stališč in odločitev. Z vidika temeljnih evropskih civilizacijskih vrednot in dobe pa lahko skušajo prepričljivo utemeljevati, kdo je imel bolj, kdo manj prav, če res ne gre drugače pa vsaj ob prvih poskusih takšne obravnave občutljivih tem iz polpretekle narodne zgodovine ni treba izrekati sodb. Ob omenjenih temah se da

razvijati tudi določena vseživljenjska znanja, kot sta npr. miselni navadi ustvarjalnega in kritičnega mišljenja. Slednjega imamo zgodovinarji zapisanega celo v definiciji nalog našega predmeta, najbolj učinkovito pa se ga razvija pri obravnavi istega dogodka ali pojava s pomočjo zgodovinskih virov, ki izbrani dogodek ali pojav obravnavajo z različnih vidikov. Učenci pa morajo v virih samostojno iskati in ločevati objektivna dejstva od subjektivnih mnenj avtorjev virov ter glede na to presoјati, kateri viri so za preiskovanje zgodovinskih dogodkov in pojavov bolj ali manj uporabni in verodostojni. Izkušnje učiteljev, ki že poučujejo tudi občutljive teme na tak način, kažejo, da zgodovina pridobiva vrednost, nudi dovolj izzivov in postaja cenjen predmet tudi pri učencih, ki so jo do nedavnega omalovaževali kot nepomemben »piflarski« predmet, pri katerem se je treba učiti le po zapisani učiteljevi frontalni razlagi, in to na pamet.

Naj bodo zapisane misli jubilejna popotnica kakovostnemu delu učiteljev in uredniškemu odboru *Zgodovina v šoli* tudi v prihodnje.

Vilma Brodnik

Vilma Brodnik

ZGODOVINA

V ŠOLI

Letnik X
številka

4

MMII

Naša kolumna

Vida Svolišak Rojko:

Kako bomo poučevali zgodovino v tretjem tisočletju 3

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

Danijela Trškan:

Uporaba fotografij za obravnavo nove učne snovi pri pouku zgodovine 3

Katja Mahorčič:

Ob robu Slovenije – Projekt ekskurzij na novogoriški gimnaziji 6

Božidar Mrevlje:

Pripoved spretnih rok – vezenine v domovih na Cerkljanskem
in v bližnji okolici od konca 19. stoletja do danes 11

Mojmir Mosbrucker:

Učenje na daljavo in pouk zgodovine 12

Zgodovina in matura

Janez Marolt:

Gospodarstvo starega Rima 18

Drago Ocvirk:

Izvor krščanstva v judovstvu 28

Iz zgodovinopisja

Mateja Jeraj:

Pred sto leti je bilo ustanovljeno Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani 49

Muzeji – arhivi – šole

Jelka Melik:

Arhiv Republike Slovenije – Slovenski državni arhiv 51

Zgodovina v šoli,

10. letnik, številka 4/2002

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik:

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Uredniški odbor:

docent dr. Bojan Balkovec (Filozofska fakulteta), Vilma Brodnik, prof. (ZRSŠ), Andreja Droljc, prof. (Gimnazija Šentvid, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), Janez Globočnik, prof. (Srednja ekonomsko-turistična šola Radovljica), dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Filozofska fakulteta), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (OŠ Bičevje, Ljubljana), dr. Štefan Trojar (Filozofska fakulteta)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Tehnična urednica: Andreja Droljc, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSŠ, OE Ljubljana,
Parmova 33, tel.: 01/2363119, fax: 01/2363150,
e-pošta: Vilma.Brodnik@zrss.si

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje: Simon Kajtna, akademski slikar

Tisk: Tiskarna Kurir, d. d.

Naročila revije sprejema:

Maja Hribar Mlakar,
ZRSŠ, Poljanska 28, 1000 Ljubljana,
telefon: 01/ 3005113
ali elektronska pošta: Maja.Hribar@zrss.si

Izhajanje revije sofinancira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno št. 1406.

Ljubljana, 2002

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Naročnina:

7500,00 SIT – cena štirih števil letnika za ustanove in posamezne naročnike
1600,00 SIT – cena posameznega izvoda za ustanove in posamezne naročnike
6000,00 SIT – cena štirih števil letnika za študente, dijake in upokojence,
1300,00 SIT – cena posamezne številke za študente, dijake in upokojence

KAKO BOMO POUČEVALI ZGODOVINO V TRETJEM TISOČLETJU?

Na seminarju za učitelje zgodovine smo izvedeli, da se na pol skrivoma pripravlja nova šolska reforma, katere cilj je bistveno zmanjšanje obsega splošno izobraževalnih predmetov v srednjih, tri- in štiriletnih strokovnih šolah v Sloveniji. Financira jo program Phare (EU).

Ker nam ni vseeno, s kakšnim obzorjem si bodo utirali pot v prihodnost naši otroci in iskali svojo priložnost v tretjem tisočletju, proti takšni reformi odločno protestiramo. Še posebej pa protestiramo proti zmanjševanju ur pouka zgodovine, saj so fond ur za ta predmet močno okrnili že v šolski reformi pred štirimi leti.

Menimo, da je pouk zgodovine pomemben iz naslednjih razlogov:

- 1 Brez temeljnega zgodovinskega znanja mladi ne bodo dobro razumeli sodobnega sveta, saj je poznavanje preteklosti pogoj za dojetje sedanjosti. S posamezniki, ki ne razumejo pomena dogodkov in njihovih posledic v svetovnem, evropskem ali nacionalnem merilu, bodo zlahka manipulirale trenutne politične strukture, ki bodo tako lahko nemoteno delovale v lastnem interesu in interesu kapitala EU.
- 2 Poznavanje zgodovine omogoča posamezniku, da lažje razume pripadnike drugih narodov, kultur in ras. V času globalizacije je vedno več preseljevanja, zato bosta strpnost in razumevanje med ljudmi v prihodnje še bolj potrebna.
- 3 Narod brez zgodovine ni narod. Zmanjševanje števila ur zgodovine bo sesulo temelje narodne zavesti in

narodne identitete. Zgledi naših prednikov, ki so se pogumno in vztrajno borili za svojo zemljo, svoj narod in boljši jutri, se bodo torej razblinili. Čustvena pripadnost domovini bo sčasoma usahnila. Ali je to v interesu EU, ki tako reformo financira? Za čigav interes sploh gre? Treba se je vprašati in tudi razčistiti, ali nameravamo biti narod v EU ali samo njena južna regija. Smiselno se je tudi vprašati, kaj bo z nami v daljnji prihodnosti, saj vemo, da se državni okviri spreminjajo, narodi pa ostajajo. Vsaj do sedaj je bilo tako. Star slovenski pregovor pravi, da se kralji in kraljice menjajo, narod pa ostane. Ali bomo Slovenci kot narod obstajali tudi še po razpadu EU?

- 4 Splošna izobrazba, katere pomemben del je tudi zgodovina, pripomore k osebni iznajdljivosti posameznika in mu omogoča večjo učljivost in prilagodljivost na različnih delovnih mestih. Ozko specializiran posameznik, ki zna na primer zgolj priviti vijak, bo težko preživel v informacijski družbi, ki terja stalno učenje in inovacijo. Šolska produkcija tovrstnih novodobnih sužnjev gotovo ni v nacionalnem interesu Slovenije.
- 5 Veliki narodi, kot so Nemci, Francozi, Angleži, itd., si lahko privoščijo velike sloje nizko izobraženih ljudi, ki jih potem izrabljajo multinacionalne družbe glede na trenutni ekonomski navdih. Slovencev pa ni veliko in se bomo morali tudi v prihodnosti prilagajati številnejšim in bolj raznolikim delovnim mestom. Zato menim, da moramo svojim otrokom privoščiti znanje, ki to omogoča. Znanje, ki je moč in ne ponižanje.
- 6 V opuščenem socializmu je šolski sistem mladini omogočil hoditi po široki cesti znanja, ki je vodila v svetlo prihodnost. Kaj pa pripravljajo novodobni šolski reformatorji in njihovi botri mladim slovenskim generacijam v začetku tretjega tisočletja?

Vida Svobljak Rojko, Srednja trgovska šola Ljubljana

Danijela Trškan

UPORABA FOTOGRAFIJ ZA OBRAVNAVO NOVE UČNE SNOVI PRI POUKU ZGODOVINE

Uvod

V Sloveniji se v večji meri uporabljajo fotografije pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah kot ilustracijsko gradivo pri motivaciji, pri obravnavanju nove učne snovi ali pri ponavljanju učne snovi. Zlatih nekaj let pa zaradi aktivnega poučevanja in učenja ter poudarjanja aktivne vloge učencev učitelji postopoma uporabljajo tudi fotografije kot gradivo za obravnavo in poglobitev nove učne snovi pri zgodovini.

V nadaljevanju je na kratko predstavljena učna ura zgodovine, ki prikazuje, kako bi se lahko fotografije¹ pri pouku zgodovine uporabile za samostojno obravnavo nove učne snovi. Glavni namen te učne ure je, da bi učenci samostojno s pomočjo vprašanj analizirali slike oz. fotografije o določeni tematiki in tako samostojno usvojili novo učno snov ter ovrednotili svoje delo.

¹ Primer učne ure se lahko uporabi tudi za druge vrste slikovnega gradiva.

Učna enota: Uporaba fotografij pri obravnavi nove učne snovi²

UČNI CILJI so naslednji. Učenci bi samostojno analizirali fotografije; samostojno preučili vsebino fotografije; samostojno spoznali sporočilo fotografije; spoznali pomen in uporabnost fotografije pri zgodovini; razvili kritični pogled do fotografij; ocenili fotografijo v vlogi zgodovinskega vira; razvili pozitiven odnos do fotografij in razvili vizualno-slikovno kulturo.

POTEK UČNEGA DELA je razdeljen v tri dele. V uvodnem delu učitelj na kratko predstavi načrt samostojnega dela učencev za novo učno temo. Učencem razloži, da se bodo novo učno snov poskušali naučiti prek fotografij, ki jih bodo sami poiskali za izbrano temo. Za iskanje fotografij imajo en teden časa. Učenci lahko poiščejo fotografije v strokovnih knjigah, enciklopedijah, na CD-ROM-ih, na internetu ali v muzejih.

Osrednji del ima tri faze. V prvi fazi učenci prinesejo knjige ali fotografije v šolo; razdelijo se v manjše skupine (3–5 učencev); v skupinah izberejo najbolj primerno fotografijo za analizo.³

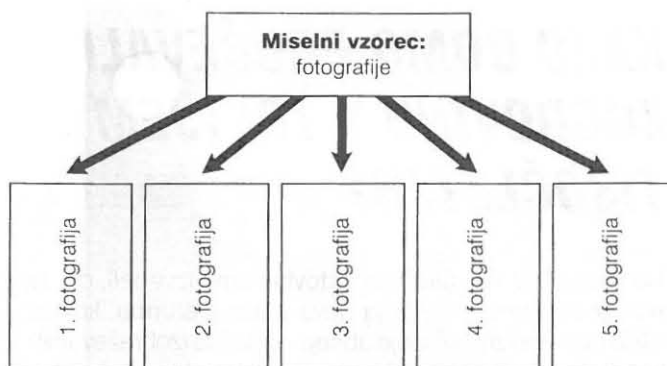
V drugi fazi učenci odgovarjajo na vprašanja v skupinah. Vprašanja, ki so primerna za različne fotografije, so naslednja:⁴

- Kakšen je vaš prvi vtis o fotografiji?
- Kakšna je vsebina fotografije?
- Kaj fotografija konkretno prikazuje (osebe, stavbe, predmete, dejanja ...)?
- Kakšna je vsebina (socialna, politična, verska, kulturna ...)?
- Kdo je fotograf?
- Kaj veste o fotografu?
- Kaj je hotel fotograf, da se vidi na fotografiji?
- Kakšen je bil namen fotografa oz. avtorja?
- Komu je bila namenjena fotografija?
- Kaj na fotografiji se lahko uporabi za opis dogodka?
- Kdaj je bila fotografija narejena?
- Kakšna je uporabnost oz. koristnost sporočila fotografije?
- Kakšna je pomembnost oz. vrednost sporočila fotografije?

V tretji fazi učenci po skupinah predstavijo analizo svoje slike vsem učencem (za prikaz fotografije uporabijo LCD-projektor, vizualizator ali pa fotografijo kopirajo na prosojnico); ostali učenci imajo pravico do dodatnih vprašanj ali pripomb.

V vseh fazah je vključen tudi učitelj, ki pripravi učne liste z vprašanji; nadzira delo pri reševanju vprašanj ter organizira ustne predstavitve in skrbi, da učenci poslušajo.

V sklepnem delu učenci skupaj z učiteljem poiščejo podobnosti in razlike med fotografijami ter v obliki miselnega vzorca pripravijo sintezo vsebin vseh fotografij.

Prvi primer analize fotografije:⁵

Sovjetski tanki v Pragi (Češkoslovaški) leta 1968, Sipa Press.

Pri analizi fotografije morajo učenci ugotoviti temo, ki jo podaja naslov; datum oz. leto dogodka, ki je tudi v naslovu fotografije; kontekst oz. ozadje (praška pomlad kot odgovor sovjetskemu bloku); vrsto vira (fotografija); avtorja in namen (časopisna slika, ki želi informirati ljudi o dogodku; vpliv fotografije na mnenje: neodobranje); sestavo in opis slike (v osrednjem delu je sovjetski tank, v ozadju so goreča vozila, v ospredju so mladi brez orožja, neka ženska kaže češkoslovaško zastavo pred tankom) in vrednost pričevanja za tisti čas.

² Izbor učne snovi oz. problemskega vprašanja je odvisen od učnega načrta, zanimanja in sposobnosti učencev. Nekateri primeri: Kakšno je bilo življenje v zaledju med 1. svetovno vojno v različnih državah?; Kateri so bili razlogi za vzpon Hitlerjeve stranke po prvi svetovni vojni?; Kakšne so bile posledice velike gospodarske krize leta 1929? ipd.

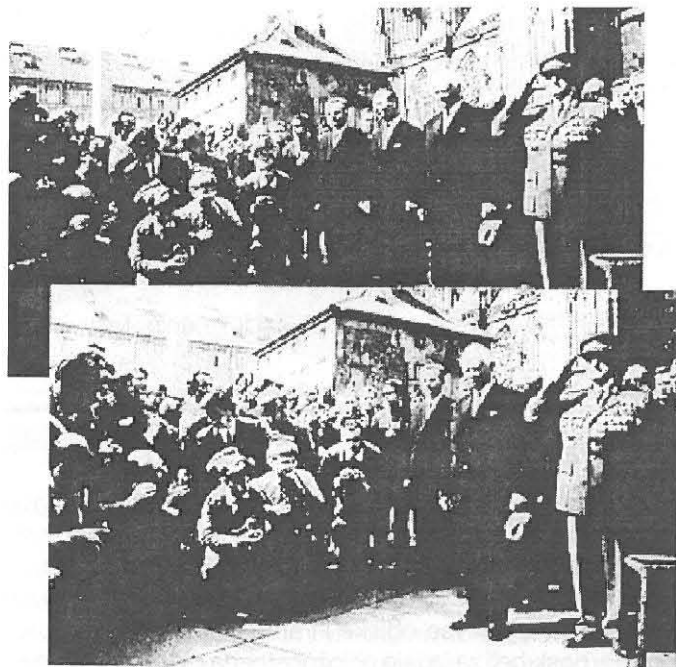
³ Pri izboru fotografij učenci upoštevajo, da imajo dovolj informacij o sliki. Učitelj jim lahko pri izboru pomaga. Število fotografij je odvisno od števila učencev v razredu oz. od števila oblikovanih skupin. Število naj ne bo večje od števila 7.

⁴ Za vse fotografije učenci ne morejo odgovoriti na vsa vprašanja. Pri odgovorih si pomagajo z informacijami, ki jih dobijo o slikah v različnih učbenikih, knjigah, enciklopedijah, na CD-ROM-ih ali na internetu.

⁵ Navodila za metodo dela s fotografijami so tudi v: Sources in History, 1990. From definition to assessment. London: Longman, str. 32; Deuxième Histoire, 1996. Les fondements du monde contemporain. Collection Jacques Marseille. Nathan, str. 271; Histoire 2e, 1993. Collection J. Marseille. Nathan, str. 300-301 in Histoire 1re, 1994. Collection J. Marseille. Nathan, str. 92.

⁶ Triaud, C., 1998: Composition, étude et commentaire de documents. Histoire et géographie. Baccalauréat L-ES-S. Paris: Vauibert, str. 62.

Drugi primer analize ponarejene fotografije:

Na prvi sliki je Aleksander Dubček (tretji na desni); na drugi sliki je cerkev pomaknjena na desno, vidno pa je še desno stopalo Aleksandra Dubčka.⁷

Pri analizi ponarejene fotografije morajo učenci ugotoviti predstavljeni dogodek in osebe, čas in prostor; kdo in zakaj je ponaredil fotografijo; kakšen postopek je bil uporabljen pri ponarejeni sliki. Pri proučevanju ponarejenih fotografij bi morali učenci naprej poznati nekatere strokovne izraze kot npr. retuširari (spremeniti, polepšati obraze); projicirati (prenašanje del slike ali osebe na sliki); poneveriti (odstraniti nekatere osebe) ipd.

Za evalvacijo dela učencev učitelj pripravi kratko anketo za vsako skupino.

Primer ankete:

- Koliko časa je vsak učenec v skupini porabil za iskanje in izbor fotografije?
- Kdo vam je pri tem pomagal?
- Kje ste iskali fotografije?
- Katere fotografije ste izbrali in zakaj?
- Pri katerih vprašanjih o analizi fotografije ste imeli težave? Zakaj?
- Pri katerih vprašanjih niste imeli težav? Zakaj?
- Ali je bilo sporočilo vaše fotografije jasno?

Vsak učenec v skupini tudi oceni svoje delo.

Primer samoevalvacije:

Pri analizi fotografij si razvijal naslednje sposobnosti. Oceni jih od 1 do 3:

- samozavest →
- iznajdljivost →
- ustvarjalnost →
- reševanje problema →
- sprejemanje odločitev →
- samostojno razmišljanje →
- sodelovanje v skupini →

Pri ustnem ali pisnem preverjanju in ocenjevanju analize fotografije učitelj lahko uporablja tudi posebne kriterije, ki jih poljubno sestavi.

Primer ocenjevalnih kriterijev:

- 5 točk (odlično): Učenec je povezal vsebino fotografije z znanjem, ocenil pomembnost fotografije kot zgodovinski vir ter pokazal odlično razumevanje učne snovi.
- 4 točke (prav dobro): Učenec je povezal vsebino fotografije z znanjem in pokazal dobro razumevanje učne snovi.
- 3 točke (dobro): Učenec je dosegel le nekatere kriterije navedene zgoraj. Opisal je le vsebino fotografije.
- 2 točki (zadostno): Učenec ni v celoti podal vsebine fotografije. Pokazal je le zadostno znanje in razumevanje učne snovi.
- 1 točka (nezadostno): Učenec ni dosegel zgoraj navedenih kriterijev.

Sklep

Prikazan primer aktivnega učenja z analizo fotografij prikazuje eno od možnosti kako motivirati učence in spodbuditi njihovo radovednost za zgodovino. Metoda dela s fotografijami povečuje kakovost znanja, miselne aktivnosti pri opazovanju fotografij in konkretnost učne snovi ter trajnejše znanje in tudi globinsko obravnavanje učne snovi. Predstavljeni praktični primer se lahko uporablja na podoben način tudi za aktivno delo ob uporabi drugega slikovnega gradiva. Seveda pa obstajajo še druge možnosti, ki jih učitelji prilagodijo interesom in sposobnostim učencev.

**Fotografija
prikazuje, vendar
pa ne razlaga.**

To je naše delo.

Povzetek

Fotografije predstavljajo pri pouku zgodovine še posebej za 20. stoletje glavno ilustracijsko gradivo, ki se uporablja pri vpeljevanju v novo učno snov, pri obravnavanju učne snovi in pri ponavljanju. Vendar pa se fotografije lahko uporabljajo tudi kot vir informacij in kot vir aktivnega dela učencev. Učenci se pri uporabi fotografij naučijo natančnega opazovanja, analiziranja, prepoznavanja sporočila fotografije, pomena in uporabnosti ter tudi kritičnega pogleda do fotografij. Vprašanja, ki se lahko postavijo na fotografije, se ne nanašajo samo na vsebino in opis slike, ampak tudi na avtorja, sporočilo in vrednost fotografije. Z anketnimi vprašanji in samoevalvacijo pa se učence navaja tudi na samooценjevanje in vrednotenje procesa aktivnega dela.

Literatura

- Deuxième Histoire. 1996. Les fondements du monde contemporain. Collection Jacques Marseille. Nathan.
- Histoire 1re. 1994. Collection J. Marseille. Nathan.
- Histoire 2re. 1993. Collection J. Marseille. Nathan.
- Histoire-Géographie 3e. 1994. Initiation économique. Nathan.
- Sources in History. 1990. From definition to assessment. London: Longman.
- Triaud, C. 1998: Composition, étude et commentaire de documents. Histoire et géographie. Baccalauréat L-ES-S. Paris. Vauibert.

⁷ Histoire-Géographie 3e. 1994. Initiation économique. Nathan. str. 168.

Katja Mahorčič

OB ROBU SLOVENIJE

PROJEKT EKSKURZIJ NA NOVOGORIŠKI GIMNAZIJI

Lepa je moja dežela ...

Tone Pavček

O ekskurzijah v vzgojno-izobraževalnem procesu je bilo že veliko napisanega in povedanega. Učitelji se zavedamo njihove nenadomestljive vloge pri duhovni bogatitvi mladega človeka, zato jih načrtujemo, kljub določenim težavam, v svojem pedagoškem delu.

V prispevku bom predstavila projekt ekskurzij, ki smo si ga omislili na Gimnaziji v Novi Gorici.

Uvod

Na Gimnaziji v Novi Gorici vključujemo v izobraževalni program in letni delovni načrt tudi ekskurzije po Sloveniji. S skupnim naslovom Spoznajmo Slovenijo je v vsakem letniku predvidena vsaj ena enodnevna ali dvodnevna ekskurzija. Po končanem šolanju naj bi naši dijaki spoznali glavne slovenske pokrajine in vse njihove posebnosti.

Z maturanti generacije 2000/2001 smo tako končali posebej pripravljen projekt **Ob robu Slovenije**. Z idejo »Obiščimo kraje na robu Slovenije« smo v štirih letih spoznavali Slovenijo od zahoda proti jugu, vzhodu in severu. V prvem letniku smo obiskali **Rezijo, Beneško Slovenijo, Kras, slovensko Primorje z Istro**, v drugem **Notranjsko, Kočevsko, Belo krajino in Obsotelje**, v tretjem **Haloze, Prlekijo in Prekmurje**, v četrtem obmejno **Štajersko in Koroško**.

Ekskurzije so vključevale tudi obiske čez mejo, vendar vseh iz različnih vzrokov nismo uspeli uresničiti.

S projektom ekskurzij, ki sva ga načrtovali, organizirali in izpeljali s profesorico Nedo Perko, sva želeli, da bi dijaki:

- spoznali manj znane kraje na robu slovenskega prostora,
- doživeli lepoto še nedotaknjene narave,
- spoznali arhitekturo in bivalno kulturo različnih pokrajin ter njihovo bogato kulturnozgodovinsko dediščino,
- obiskali rojstne kraje literarnih velikanov in drugih ustvarjalcev,
- spoznali ljudsko govorico, še žive šege in legende,
- okusili kulinarično pestrost slovenskih dežel
- in da bi spletli vezi z vrstniki iz drugih šol.

Predvsem pa naju je vodilo tudi spoznanje, da je življenje ob meji nekaj posebnega in da so nekaj posebnega tudi ljudje, ki ob meji in z mejo živijo.

Biti na narodnostnem robu, je prednost in breme.

Prednost zato, ker je življenje na robu širilo ljudem obzorje duha in vedenja, jih oplajalo z drugačno kulturo, jih naučilo živeti s tujim sosedom, jih naučilo odprtosti in strpnosti ter hkrati utrjevalo slovensko zavest in narodni ponos.

Živeti na robu pa je tudi manj prijazno. V zgodovini Slovencev se je to velikokrat potrdilo, ko so prav obrobne pokrajine najbolj in največkrat občutile uničevalne pohode tujih vojsk in so morale v vsej svoji razgaljenosti postati branik velikega cesarstva.

Priprava ekskurzij

Tako različni cilji so zahtevali obsežne in temeljite priprave obeh mentoric ter zbranost, vzdržljivost in dobro voljo vseh udeležencev.

S kolegico Perkovo sva za vsako ekskurzijo zasnovali traso, organizirali vse obiske in srečanja ter kulturne programe, poskrbeli za izdajo priložnostnega biltena in pripravili strokovni vodnik za celotno potovanje, tako da so bili dijaki seznanjeni z vsemi zanimivostmi na poti in ne samo na ciljnih postajah.

Pripravo vodnika sva si razdelili, vodenje na tretjem avtobusu pa je prevzel eden izmed profesorjev spremljevalcev.

Dijaki so pripravili priložnostni bilten, ki so ga dobili vsi udeleženci pred odhodom.

Bilten je za vsako ekskurzijo pripravljala en razred. Na pomoč so priskočili kolegi slavisti, računalniški mojstri in grafično spretni posamezniki. Oblikovanje in izbor besedil sva prepustili željam dijakov. Skupaj z njimi smo se veselili nastajanja glasila s kar najbolj zgovornim naslovom, široko vsebino in domiselno obliko. Za vsako ekskurzijo so dijaki s profesorico slovenščine pripravili tudi kulturni program.

Na nekaterih ekskurzijah so dijaki reševali delovne liste, za spodbudo pa smo izmed pravilno rešenih nalog izžrebali nekaj posameznikov in jih nagradili s simboličnimi nagradami, ki smo jih razredniki z dobro voljo »iztržili« pri različnih dobrotnikih.

Na vsaki ekskurziji smo se s simboličnim spominkom zahvalili posameznikom za prijaznost in pripravljenost, pokazati nam utrinek iz svoje kulturne zakladnice.

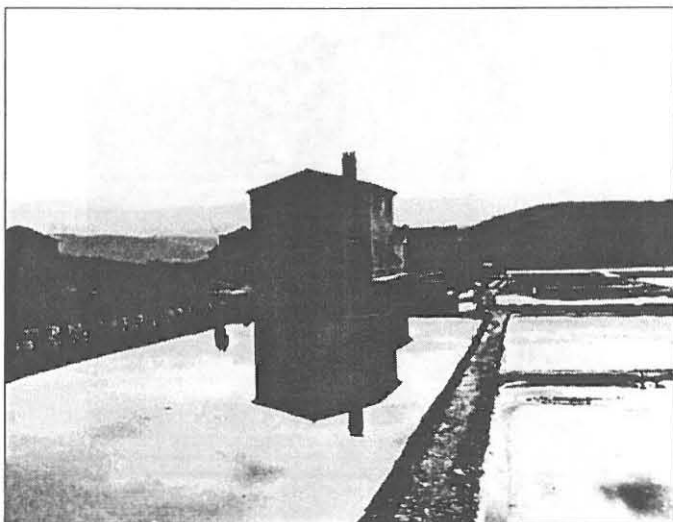
Program posameznih ekskurzij

Naslov ekskurzije je hkrati tudi naslov dijaškega biltena.

Prvi letnik

HARMONIJA KAMNA IN MORJA – enodnevna ekskurzija na **Kras**, v **Primorje** in **Istro**.

Iz Nove Gorice smo se čez goriški in komenski **Kras** zapeljali do **Pirana**. Za vodenje po Piranu smo zaprosili kar tamkajšnje gimnazijce. Skupina vodičev, članov turističnega krožka, nas je pričakala na Tartinijevem trgu. V več skupinah smo si ogledali vse pomembne piranske spomenike. Dijaki so bili nad vodiči sovrstniki prijetno presenečeni in navdušeni. Po odmoru za kosilo ali obilnejšo malico smo obiskali Sečoveljske soline. Kdo ne bi prisluhnil sočni istrski govorici

V času žetve soli so Pirančani za več mesecev zaklenili vrata svojih domov v mestu in se preselili v soline.¹

prekaljenega solinarja, ki je resno pripoved o soli in solinarjih »zabelil« še s kakšno izvirno anekdoto.

Otovorjeni s spominskimi vrečkami morske soli smo se iz doline **Dragonje** povzpeli v notranjost Istre. Za ogled tipičnega naselja notranje Istre smo si izbrali starodavne in slikovite **Krkavče**. Na majhnem trgu pred cerkvijo, kjer je tlak živa

«Šavrinske pupe» in njihova učna ura na trgu v Krkavčah.

skala, smo doživeli pravo učno uro istrske govornice, pesmi, resničnih in izmišljenih zgodb o ljudeh tod okoli. Pred vasjo so nas v nošah pričakale Istrske pupe z odlično Rožano Koštial, ki je svoje učiteljske izkušnje spretno uporabila pri nekaterih na začetku malce posmehljivih poslušalcih. Iz Krkavč smo se po robu Istre spustili v dolino Rižane in si za konec ogledali še znane **Hrastovlje**. Domov smo se vračali mimo Štanjela in Dornberka.

HAJDIMO V REZIJO – enodnevna ekskurzija v **Rezijo** in **Beneško Slovenijo**.

V Rezijo smo se odpravili po **Soški dolini**, mimo Kluž in Loga pod Mangrtom na **Predel**. (Soško dolino spoznajo naši dijaki podrobneje v okviru programa Delavnice v Trenti.) Na Predelu smo izkoristili daljši mejni postanek za ogled predelskih trdnjav, za pogled v dolino Loga, na mogočno Loško steno, na Mangrt in Jalovec.

Glavni trg v Pušji vasi, v ozadju M. S. Simeone, epicenter rušilnega potresa leta 1976, ki je močno prizadel tudi Posočje.

V Rablju se nismo odločili za običajnejšo pot po Jezerski dolini mimo Trbiža, ampak za manj poznano cesto po **Rabeljski dolini**, čez Nevejski preval v **Reklansko dolino** in naprej v **Rezijo**. V slovenskem rezijanskem domu (Rožajanski dum) na **Ravanci** so nam z diapozitivi prikazali vse lepote in posebnosti Rezije, zaigrali so nam »rozajanski godci« na »citro« (gosli) in na »liron« (bas), skupaj smo se učili korakov »rozajanskega plesa« in gospa Luigia Negro nam je povedala eno izmed mnogih rezijanskih pripovedk, najprej v rezijanščini in nato še v knjižni slovenščini, sicer bi nam o zgodbi ostala le tu pa tam kakšna razumljiva beseda.

Gotska kapelica mojstra Andreja iz Loke v Landarski jami v Benečiji. Vanjo so se zatekali ljudje pred roparskimi pohodi barbarskih plemen.

Za vodeni ogled **Pušje vasi** (Venzona) v dolini Tilmenta smo se odločili iz več razlogov:

- Pušja vas je tipičen primer dobro utrjenega naselja, ki je svojo geografsko lego izrabljalo v strateške in prometne namene.
- Je bila zadnja utrdba t. i. langobardskega limesa, ki je vplival tudi na oblikovanje slovenske narodnostne meje.

¹ Avtorica vseh fotografij je Katja Mahorčič.

- Je šolski primer, kako z zavestjo o neponovljivi kulturni dediščini rekonstruirati naselje po rušilnem potresu leta 1976. Pušja vas z znamenitim Duomom ni več srednjeveško naselje, ampak popotresna rekonstrukcija, ki je trajala dvajset let.

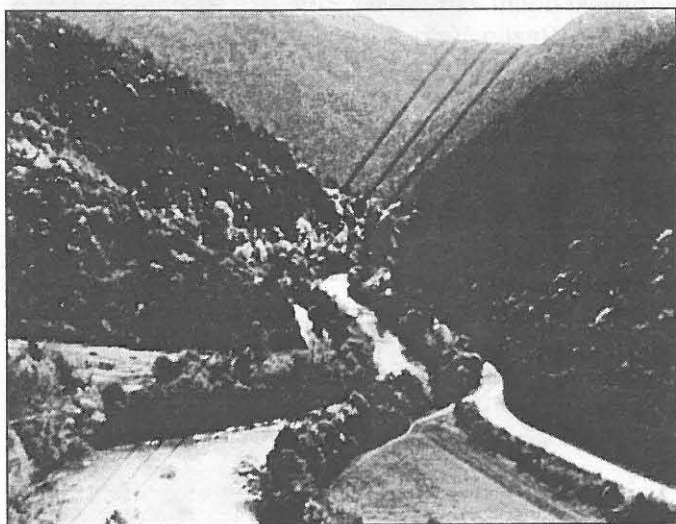
Od tu smo po stari cesti ob narodnostni slovensko-furlanski meji nadaljevali pot mimo Čedadu v **Landarsko jamo**. V gotski kapelici mojstra Andreja iz Loke, smo imeli kratek kulturni program. Vsebina je bila povezana s trdoživostjo Beneških Slovencev in mnogih vztrajnih Martinov Čedermacev. Na pokopališču v bližnjih **Lazah** smo se s šopkom nageljnov in rožmarina poklonili spominu na Antona Kufola, resničnega Bevkovega Čedermaca.

Pred odhodom domov smo se sprehodili še po **Čedadu** in si privoščili malce daljši postanek.

Drugi letnik

ZELENO KRALJESTVO – enodnevna ekskurzija na Notranjsko in Kočevsko

Prva postaja je bila **Dolenja vas** pri Cerknici. V tamkajšnji gostilni smo ob zanimivi maketi slišali in videli vse o Cerkniškem jezeru. Potem smo se ob njem še zapeljali z lojtrniki, kar je bilo za dijake pravo doživetje. Na južnem robu **Loške doline** smo se dvignili na visoko kraško **Babno polje** ter se na slovenskem »mraznem polu« za nekaj minut tudi ustavili.

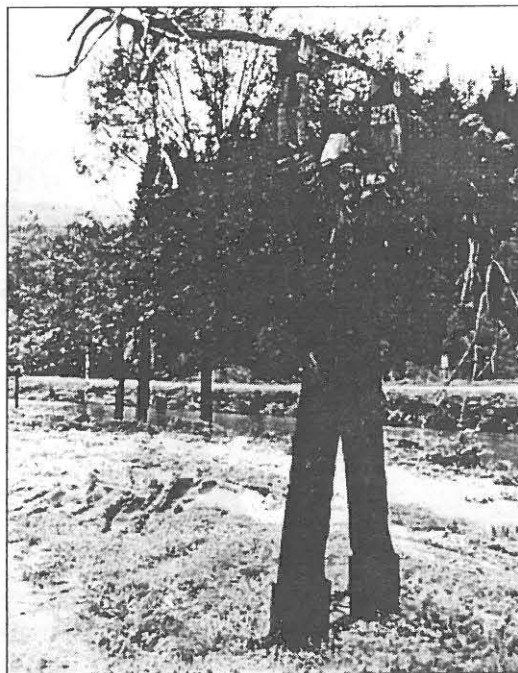
Kolpa reže samotno pot po ozki dolini zelenega kraljestva.

V **Prezidu** smo prestopili mejo in se v **Čabru**, ime naj bi dobil po svoji legi »v čebru«, spustili v globoko dolino **Čabranke** in **zgornje Kolpe**. Vse do Broda na Kolpi smo občudovali deželo Petra Klepca.

Daljši postanek s programom smo imeli na gradu **Kostel**. Pričakal in pozdravil nas je predsednik kostelskega turističnega društva, za dobro voljo je poskrbel domači ansambel.

Gospod Primc (novinar in zbiratelj narodnih pripovedk Gebarije in Kostelskega) nam je pripovedoval o tukajšnjih krajih in ljudeh, domačinka pa nam je v ljudskem jeziku prebrala eno izmed njihovih pripovedk. Ogledali smo si grad in si privoščili zaslužen malico.

V **Kočevski Reki** smo v novi cerkvi prisluhnili pripovedi o Kočevskih Reki in o povojni usodi krajev pod Goteniškim Snežnikom. S kulturnim programom smo sklenili uradni del ekskurzije. Ustavili smo se še v **Ribnici** in se potem čez **Bloško**

Peter Klepec je bil silak, da je skale premikal in drevesa ruval.

Nova cerkev v Kočevski Reki, ki so jo zgradili kot simbol vseh porušeni cerkva kočevskih vasi.

planoto vračali proti domu. Med potjo smo izžrebal nekaj srečnejev, ki so pravilno rešili Naloge za odprte glave.

KOPLJEM STUDENEC, DA SE DO SVOJIH IZVIROV DOKOPLJEM (T. Kuntner) – dvodnevna ekskurzija v Belo krajino in Obsotelje.

V Belo krajino smo potovali prek Ljubljane, **Muljave**, po slikoviti dolini **Krke**, s krajšim postankom v **Žužemberku**, in čez Črmošnjice proti Dragatušu. Med potjo so dijaki obnovili znanje o Stični in Jurčičevi Muljavi, izvedeli so mnogo novega o Krki, Žužemberku, Dvoru in Soteski, o kočevskih gozdovih in Dolenjski.

V **Dragatušu** so nam tamkajšnji osnovnošolci predstavili belokranjsko nošo, nam zapeli in zaigrali nekaj ljudskih. V **Pustem Gradcu** smo si v **Krajinskem parku Lahinja** ogledali žago in mlin in od prijazne gostiteljice izvedeli vse o parku, v **Vinici** pa smo se v nekdanji šoli in muzeju spomnili Župančiča in si privoščili daljši predah.

Pri Cvitkovičevih v **Adlešičih** še edini pridelujejo lan tod okoli, tkejo platno, vezejo belokranjske prte in prtiče in izdelujejo znane pisanice. Pri sosedu čebelarju smo izvedeli vse o čebelicah, se posladkali z medom in kruhom, medenim pecivom in domačim sokom. V **Novo mesto** smo se pripeljali mimo **Metlike** in čez **Gorjance**. Najprej smo obiskali novomeškega prošta gospoda Lapa, videli novomeško kapiteljsko cerkev, povprašali po značilnostih grkokatoliške cerkve in za slovo v kripti skupaj zapeli. Na novomeškem trgu pri »Kettejevem« vodnjaku smo preverili, kako danes zveni pesnikova ljubezenska izpoved Na trgu. V dijaškem domu sta nas čakali večerja in prenočišče.

Srednjeveški sramotilni steber – pranger – v Podsredi, eden redkih še ohranjenih v Sloveniji. Obenj so privezovali zlikavce, vsem v poduk in v posmeh.

Naslednji dan so bile prvi cilj **Pišce**. Pri Pleteršnikovi domačiji smo se nasmejali neposrednosti in pristnosti skupine osnovnošolcev ter slišali še eno narečno govorico.

Ura v samostanu v Olimju je ob hudomušnem pripovedovanju prijaznega in zgovornega patra minila veliko hitreje kot ona v zoprnih učilnicah. Tisto o bršljanu, ki učinkovito zdravi celulit, le če ga vsak dan sama nabereš uro hoda od doma, so si naše mladenke dobro zapomnile.

Sosednje čokoladnice nikakor nismo mogli izpustiti, na **Jelenovem grebenu** pa so nam pripravili jelenov golaž s kruhovimi cmoki, gobe na različne načine in sladek poobedek. Strah, da dijaki, ki v glavnem preživijo ob krompirčku, testeninah in pizzzi, ne bodo navdušeni nad drugačnim kosilom, je bil odveč.

Čakal nas je še obisk gradu **Podsreda**. Na njegovem notranjem dvorišču smo z recitalom iz Aškerčevega cikla o stari pravdi zaključili dvodnevno poučno potepanje ob vzhodni meji.

Tretji letnik

ZEMLJA, IZ TEBE SE DOTIKAM VSEGA (E. Kocbek)
– dvodnevna ekskurzija v **Prekmurje** in na **Goričko**.
Ekskurzija je vključevala tudi vzhodni del Celjskega,

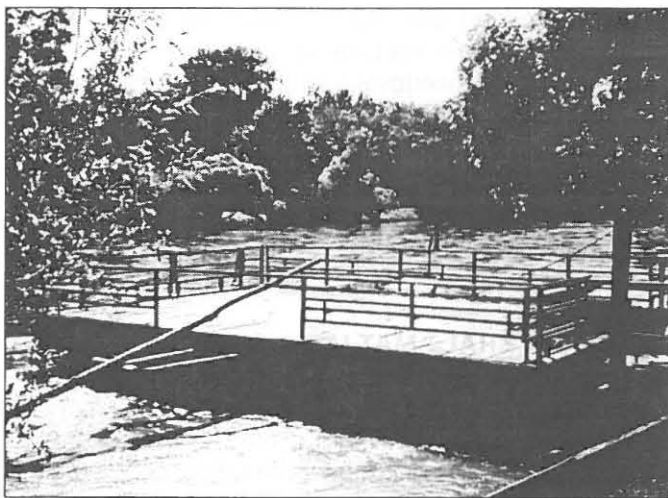
Haloze, Prlekijo in vzhodni rob Slovenskih goric.

Zaradi cestne zapore smo bili prisiljeni potovati na Celjsko po **Tuhinjski dolini** in bili hvaležni za videnje rokovnjaških grap in gozdov.

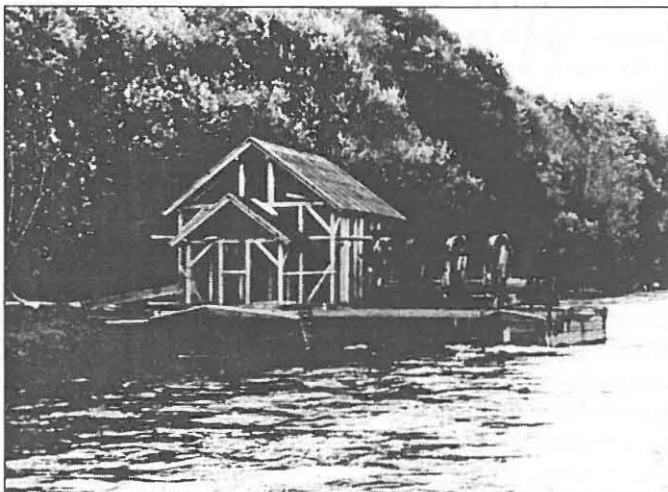
Tokrat smo se odločili, da namesto Ptuja obiščemo **Celje**. Kljub hladnemu in deževnemu vremenu smo skupaj z lokalnimi vodiči vztrajali in si ogledali vse glavne znamenitosti mesta, na gradu pa smo podoživljali mogočnost Celjskih in usodo prepovedane ljubezni Friderika Celjana in Veronike Deseniške.

Po **Voglajnski dolini** so se oblaki že trgali in v **Rogaški Slatini** jih je sonce prepodilo čez Donačko goro. Pihalce stekla v rogaški steklarni je vredno vključiti v program. Med njimi smo se zaradi zanimanja dijakov zaustavili dlje, kot smo predvidevali.

V lepo urejenem muzeju na prostem v **Rogatcu** se dijaki, v sem preneseni domačiji pesnika Jožeta Šmita, niso mogli načuditi polpretekli bivalni kulturi. Kje neki je spalo deset ali več otrok, ko je pa danes za mlade že problem deliti sobo z bratom ali sestro.

Brod pri Ižakovcih ni bil le prevozno sredstvo za prečkanje Mure, ampak tudi družabno mesto, kjer si izvedel vse novice in govorice od blizu in daleč.

Mlin na Muri pri Ižakovcih. Pravi mlini so bili postavljeni v celoti na reki. Pozneje so mlin prestavili na breg, na reki pa je ostalo le plavajoče mlinsko kolo.

Čez **Haloze**, mimo Ptujске gore in Ptuja, po Ptujskem polju do Ormoža in nato po valovitem obrobju **Slovenskih goric** do **Veržeja** in **Babičevega mlina** na Muri. Mlinar Babič je hudomušen kot vsi mlinarji in Veržejci, ki vedo povedati,

kako so s tikvo jezdili po Muri in kako so bikca vlekli na zvonik, da bi z njega pomulil travo.

V **Murski Soboti** je bil ravno pravšnji čas za večerjo in počitek.

Za vodenje po Prekmurju in Goričkem smo zaprosili tamkajšnje vodiče, čeprav moraš imeti z vodiči (kjerkoli) tudi nekaj sreče. Zgrešeno je njihovo razmišljanje, da je za mlade vse dobro, ker jih tako ali tako nič ne zanima.

Po ogledu mesta smo se zapeljali v **Bodonc**. V tamkajšnji evangeličanski cerkvi smo od prijaznega pastora izvedeli veliko zanimivega in za dijake tudi novega o dediščini protestantske vere na Slovenskem. Pot smo nadaljevali do **Grada na Goričkem**, bili veseli, da največjo grajsko stavbo na Slovenskem vendarle obujajo in v enem izmed prostorov smo naleteli na skupino mlajših in starejših, ki so izdelovali papirnate rože in šopke. V teh krajih jih še veliko uporabljajo za okrasne, poročne in nagrobne šopke. Od tu pa gor in dol po severnem robu Goričkega, mimo Ženavej, Gornjih Petrovcev, Mačkovcev do **Bogojine** in **Filovcev**. Od tu še do **Velike Polane** k Mišku Kranjcu. V **Ižakovcih** smo se zapeljali z brodom čez Muro in v tamkajšnji gostilni naročili nekaj tipično prekmurskega. Za slovo pa smo na travniku pred gostilno imeli prisrčno predstavo učencev iz bližnje osnovne šole. Bila je kot pika na i vsem doživetjem.

Na začetku smo načrtovali tudi Porabje, vendar po pogovoru s predstojnico Območne enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo v Murski Soboti bi za to porabili ves dan in odločiti smo se morali med Prekmurjem in Porabjem. Na žalost bi največ časa zapravili za vse formalnosti na meji. Tako smo to možnost opustili.

Četrty letnik

KJER SPI KRALJ MATJAŽ – dvodnevna ekskurzija v severno obmejno Štajersko in na Koroško.

Na Koroško smo potovali po Dravski dolini, ker smo želeli vključiti v ekskurzijo tudi severno obmejno Štajersko.

Prvi cilj je bil **Maribor**, zato smo na dolgi poti naredili le dva krajša postanka za kavico, sok in vse najnujnejše.

Po Mariboru so nas vodili mladi iz srednje turistične šole. Pokazali so nam glavna mariborska trga, mestno hišo, židovsko četrt s sinagogo, stolnico, nas popeljali na stari dravski most in slikoviti Lent.

Profesorji smo pot po Dravski dolini izkoristili, da smo dijakom pripovedovali o geografskih, gospodarskih, zgodovinskih, kulturnih značilnostih doline, Pohorja, Kozjaka in Kobanskega.

V **Dravogradu** smo zavili v dolino Mislinje proti **Slovenj Gradcu**.

Na **Legnu** nam je zaželel dobrodoščilo ravnatelj slovenjgraške gimnazije profesor Stane Berzelak, ki je poskrbel tudi za srečanje z dijaki na njihovi novi gimnaziji. Srečanje je bila dobra in izvirna ideja, škoda le, da nas je čas preganjalec že spet »tiščal za vrat«. S slovenjgraškimi gimnazijci smo si ogledali obe cerkvi, glavno mestno ulico, znamenito galerijo in se žal prehitro poslovili ter odhiteli na Prežihovino v **Kotlje**. S **Prežihovega vrha** smo se ozrli proti Uršlji in približno zaznali Vorančev Pekel. Pisatelju smo posvetili tudi kulturni program.

Večerjali in prespali smo v hotelu v Slovenj Gradcu.

Naslednji dan smo se zbudili v turobno meglenem in deževnem jutru. Slabo vreme, ki je trmarilo ves dan, nam je pokvarilo del programa.

Najprej smo obiskali rudnik v **Mežici**. Kolebali smo, ali ga vključiti v program, ker so bili dijaki že v rudniku soli pri Salzburgu in smo podvomili v njihovo zanimanje. Pa smo se zmotili. Dijakom je bil ogled rudnika novo doživetje in večina je menila, da je originalnejši in zato zanimivejši.

Z vodiči iz Črne smo se dogovorili, da obiščemo tudi **Končnika** v dolini **Tople**, kjer bi si ogledali tipično koroško samotno kmetijo, a smo se zaradi dežja in megle zapeljali le do **Burjakovega** mlina.

V **Šentanelu** nas je ob koroškem obedu razveselil gospod Mitja Šipek s Svetnečim Gašperjem prirejenim po Vorančevem delu *Pot na klop*. Že drugič se je prijazno odzval naši prošnji in nas z doživetjo narečno pripovedjo popeljal v svet Prežihovih ljudi med Uršljo in Peco.

Domov naj bi se vračali čez avstrijsko **Koroško** in Jezersko, pa nam je spodletelo zaradi vremena in pozabljivosti nekaterih dijakov, ki niso imeli s sabo ustreznih dokumentov. S kolegico tega nisva načrtovali, a tudi nepredvidljivosti morash vzeti »v zakup«.

Dijaki so po ekskurziji pri geografiji izdelali tudi zanimive naloge. Tisti, ki so se odločili za geografijo na maturi, pa so jih uporabili za obvezno seminarsko nalogo.

V juniju smo projekt predstavili tudi v Goriški knjižnici Franceta Bevka. Pripravili smo manjšo razstavo: na panojih smo razstavili fotografije in jih opremili z besedili, v vitrinah postavili na ogled biltene, nekaj seminarskih nalog in drobne simbolične predmete posameznih pokrajin (vrečko soli, pisanice, vezenine, rogaško steklo, svinčevo rudo, slamnati venček, suho robo ...).

Sklep

Ekskurzije so nas obogatile. To priznavajo dijaki in njihovi starši. Razredniki, ki smo spremljali dijake, smo doživeli tudi presenečenja dijaške radoživosti in prešernosti, toda nikoli nismo podvomili, da bi zaradi posameznikov opustili načrt spoznavanja Slovenije. Največja težava pri organiziranju ekskurzij je bila številčnost dijakov. Na vseh ekskurzijah smo imeli okoli sto dvajset dijakov, kar je terjalo večjo disciplino in ažurnost dijakov in veliko angažiranost profesorjev.

Kako v prihodnje?

S kolegico Perkovo načrtujeva s prvimi letniki generacije 2000/2001 nov štiriletni projekt ekskurzij po Sloveniji. Dijaki naj bi spoznavali štiri glavne slovenske geografske pokrajine: alpski, dinarski, sredozemski in panonski svet. Glavni cilj ekskurzij naj bi bilo ugotavljanje vpliva naravno-geografskih značilnosti posamezne pokrajine na gospodarstvo, življenje ljudi, arhitekturo, šege in navade, kulinariko. Na literarnem področju pa bi ugotavljali, koliko se pokrajina in življenje zrcalita v delih tamkajšnjih književnikov.

Ekskurzije naj bi vsebovale še naslednje dejavnosti:

- priprava in reševanje delovnih listov,
- vključevanje dijakov v muzejske delavnice,
- priprava biltena,
- krajši kulturni program,
- razstavo v šolski vitrini.

Referati dijakov na avtobusih se niso obnesli, ker se nam ni posrečilo uskladiti teme referata s kraji potovanja. Poleg

tega pa monotono in neobčutno branje referata ni vzpodbudilo dovolj zbranega poslušanja dijakov.

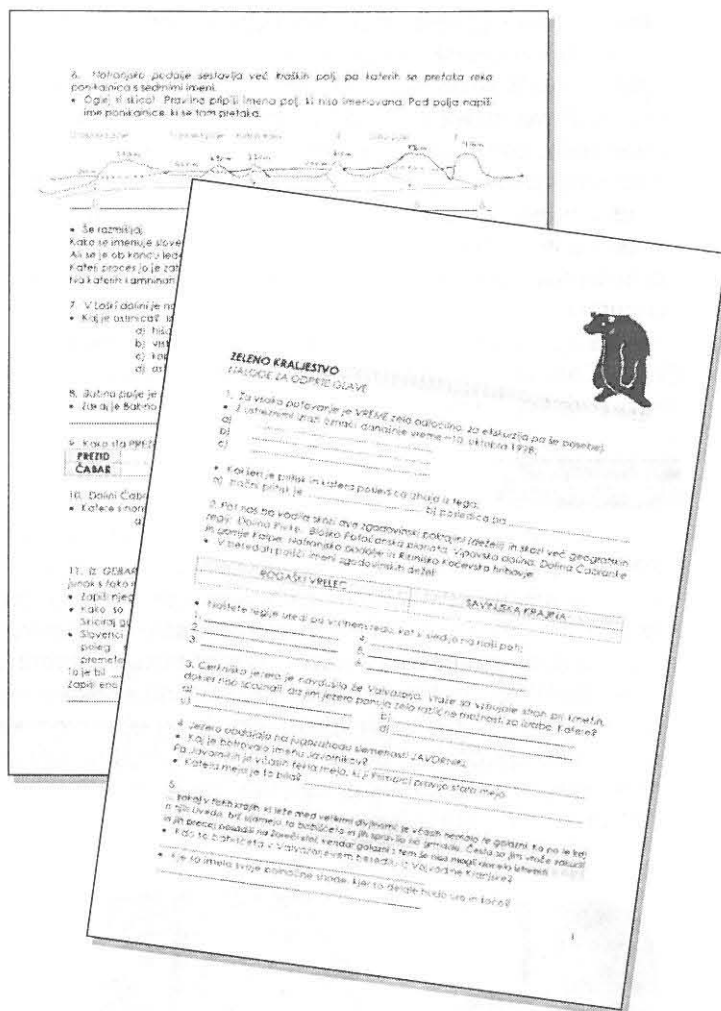
Veliko lažje bomo ekskurzije načrtovali in uresničevali, ko bodo le-te vključene v učni načrt zgodovine. Zato z veseljem pozdravljamo pobudo o drugačnem vrednotenju ekskurzij, predvsem po Sloveniji.

Povzetek

Ob robu Slovenije je naslov štiriletnega projekta, ki smo ga na novogoriški gimnaziji uresničili z maturanti generacije 2000/2001. V šestih enodnevni in dvodnevni ekskurzijah smo spoznavali Slovenijo od zahodnega roba proti jugu, vzhodu in severu. Obiskali smo Rezijo in Beneško Slovenijo, Kras, Primorje in Istro, Cerkljansko, Loško in Babno polje, dolino Čabranke in Kolpe, Kostelsko in Kočevsko, Belo krajino in Obsotelje z Bizeljskim in Kozjanskim, Haloze, obrobje Slovenskih goric, Prekmurje in Goričko, obrobno slovensko Štajersko in Koroško. V ekskurzije smo vključili naravno-geografske značilnosti, kulturnozgodovinsko dediščino, etnološke in kulinarične posebnosti pokrajin. Rdeča nit pa je bilo spoznavanje življenja ob meji, ki je bilo in je drugačno kot v notranjosti Slovenije.

Dijaki so za posamezne ekskurzije pripravili bilten, kratek kulturni program, reševali delovne liste in pisali seminarske naloge.

Za veliko večino dijakov in tudi profesorjev spremljevalcev je bila to nepoznana Slovenija. Če smo vsaj prebudili radovednost mladih in željo po odkrivanju še tolikih lepot Slovenije, so ekskurzije izpolnile svoj namen.

Božidar Mrevlje

PRIPOVED SPRETNIH ROK – VEZENINE V DOMOVIH NA CERKLJANSKEM IN V BLIŽNJI OKOLICI OD KONCA 19. SOLETJA DO DANES

Nova zasnova pouka zgodovine v osnovni šoli po letu 1992 je prinesla nedvomno pomembne novosti:

- zmanjšala se je vloga vojaške in politične zgodovine v učnih načrtih,
- dobili smo možnosti spoznavanja vsakdanjika ljudi v preteklosti (delo, orodje, tehnika oblačilna kultura, duhovni in kulturni dosežki);
- dodatno skrb za razvijanje odnosa do kulturne dediščine in razvijanje zavesti o narodni in osebni identiteti;
- možnosti za aktivnejšo vlogo učencev pri spoznavanju preteklosti.

Učenci osnovne šole Cerkno so v začetku oktobra 1999 predstavili pro-

jekt o vezeninah na Cerkljanskem in okolici. Projekt sta vodila gospa Anica Svetik in gospod Milan Koželj. Projekt so učenci in mentorji takole utemeljili:

»Vsak čas ima svojo kulturo in vsak narod ima svoj značaj, to dvoje pa lahko (vsaj v omejenem smislu) trdimo tudi za ljudi, ki živijo v ožjem zemljepisnem področju. Le-to jih s svojimi geografskimi in zgodovinskimi danostmi, prometno povezanostjo in podobnim odločilno zaznamuje.

Vsak rod prevzema izročilo in dediščino prednikov, ju po potrebi spremeni, dograjuje ali opušča. To velja tudi za del kmečke materialne kulture, ki

smo se ga odločili spoznavati mi – za vezenine v naših domovih.« (str. 5)

Cerkljanski in idrijski okoliš sta znana po izdelavi vezenin. Žal mladi raziskovalci niso odkrili vezenin iz konca 18. stoletja ali začetkov 19. stoletja, razen nekaj izjem. Obe vojni vihr v tem stoletju, posebno pa že druga, sta pustili nepopravljive posledice (požigi, ropanje tujih vojska). Kar pa je bilo razstavljeno oziroma vneseno v knjižico, pa kaže na izredno ustvarjalno in oblikovalsko moč preprostih žena in deklet, ki so z delom spretnih rok ustvarile vezenine, ki spremljajo naše bivanje od rojstva, obredov, praznovanj in smrti.

Lepota izdelkov je nedvomno še dodatno obogatila doživetje vseh pomembnih življenjskih dogodkov.

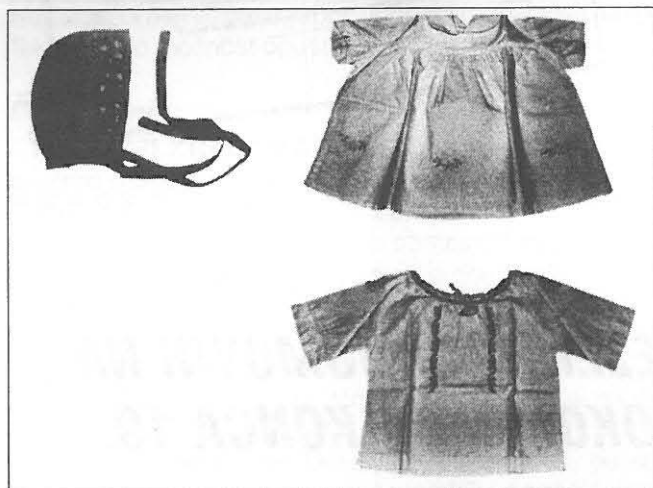
Učenci in učitelji raziskovalci nam predstavijo tudi tehniko izdelave vezenin. S svojim delom, ki so ga uspešno zaključili, so iztrgali pozabi in preprečili, da bi se del ljudske ustvarjalnosti izgubil.

Industrializacija cerkljanskega kota, odhajanje za boljšim kosom kruha v mesta, je prinesla opuščanje te tradicije. Zbiranje take dediščine in oživljanje te obrtne tradicije tudi v obšolskih dejavnosti pomeni prispevek najmlajših ob mentorstvu učiteljev, da tradicija ne bo izumrla.

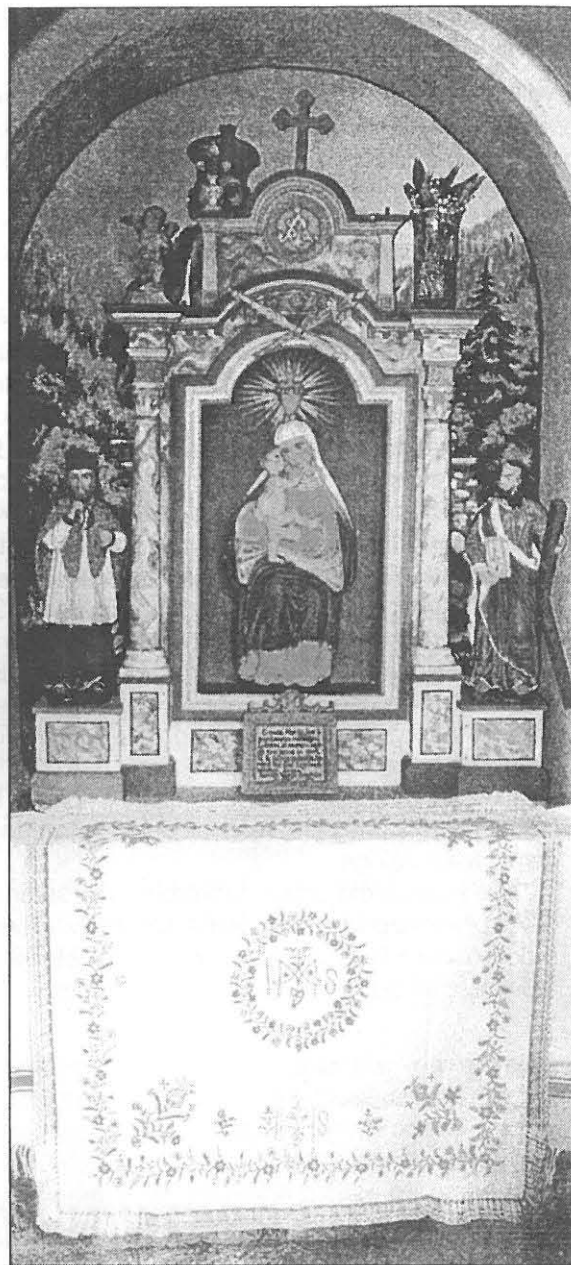
V katalogu učitelji in učenci vodijo bralca od vezenine do vezenine. Priporočam pa, da ob takih projektih še malo bolj označijo čas in način življenja, ki ga raziskujejo.

Povzetek

Projekt vezenine nam dokazuje, da je možno z medpredmetnimi povezavami oživljati preteklost tudi s spoznavanjem in raziskovanjem okolja, iz katerega izhajajo učenci. Tako spoznana preteklost postane pri učencih trajno znanje. Učinkovito pa se uresničuje cilj, da ima zgodovina tudi nalogo razvijati ustrezen odnos do materialne in duhovne dediščine. Številni uspešni projekti na slovenskih osnovnih šolah dokazujejo, da uspešno premagujemo strah pred zgodovino, polno podatkov in dejstev. Taki projekti tudi uspešno premagujejo mnenje, da je zgodovina veda o mrtvih, ki maltretirajo žive.

Otroška in dekliška oblačila.

Oltarni prt, izvezen okrog leta 1900.

Mojmir Mosbrucker

UČENJE NA DALJAVO IN POUK ZGODOVINE

Kamorkoli greš, si tukaj (Oliverjev zakon lokacije)

Ob hitrem razvoju informacijskih in telekomunikacijskih sistemov prinaša sodobnost specifične spremembe medčloveških odnosov, stilov poslovanja in tudi pojmovanja permanentnosti izobraževanja. Že danes so tovrstna tehnična »pomagala« pri sodobnem pouku nepogrešljiva. Kaj pa čez nekaj let ali desetletij?

Samo korak in ščepec strokovnega dela nam manjka, da postane tudi v našem šolskem sistemu tovrstna tehnologija

nepogrešljivo sredstvo prenosa znanja, funkcionalne interaktivnosti, spoznavanja in nujnega sprejemanja drugačnosti in da postane sodobna tehnologija sredstvo takšnih metod, tehnik in oblik timskega dela, ki nujno zahtevajo konsenz. To je prihodnost. Tovrstna tehnologija in specifičnost oblik izobraževalnega dela s pomočjo sodobnih tehnologij ne pomenijo nadomestek tradicionalnih oblik pouka, ampak so nujna (in velikokrat enakovredna) vzporedna in dobrodošla opcija v permanentnem izobra-

ževanju, v primeru daljše odsotnosti posameznikov ali skupine od rednega pouka ali kot hitra in ažurna izmenjava oblik dela, znanj in informacij.

Sodobne informacijske tehnologije omogočajo javnost informacij, ki so namenjene raznovrstnemu in anonimnemu uporabniku, hiter dostop, številčnost informacij in množično uporabo. Vsebine pri tovrstnih oblikah dela so lahko na razpolago dlje časa. Sočasno pa so »znanje« in informacije na razpolago takrat, ko jih potrebujemo. V trenutku so dostopne velikemu številu ljudi. Geografske razdalje niso pomembne. V vsakem primeru prednost, če je možno obrnemo sebi v prid!

120-letna tradicija

Izobraževanje na daljavo se je začelo pred dobrim stoletjem z dopisnim učenjem na redko poseljenih in geografsko oddaljenih območjih ZDA, Avstralije, Nove Zelandije. V večjem obsegu se je učenje na daljavo začelo pojavljati v drugi polovici 19. stoletja, ko je v ZDA, Kanadi, Avstraliji, Švedski, Nemčiji in Veliki Britaniji začel uspešno delovati t. i. sistem dopisnega izobraževanja. Tako pridobljeno znanje je imelo, kakor navaja Gerlič (Gerlič, 1999), ob ustreznih evalvacijskih sistemih in spričevalih tudi formalno veljavo. Najpomembnejši posrednik tovrstnih oblik in sistemov dela sta bila pošta in tisk.

Metode dopisnega izobraževanja so bile odvisne od splošnega razvoja vzgoje in izobraževanja in od razvoja tehnike. Kasneje so se vključili še film, zvok, radio, TV in seveda sodobna informacijska in telekomunikacijska tehnologija. Vzoredno z razvojem omenjenih tehnologij se je izobraževanje na daljavo odpiralo in začelo sprejemati nove oblike in tehnike dela. Bregarjeva (Bregar, 1998) navaja, da lahko učenje na daljavo razvrstimo v štiri obdobja:

1. prvi dopisni modeli so se opirali na dvosmerno pisno komunikacijo učencev in učiteljev;
2. drugo obdobje t. i. »multimedije« je nudilo nova učna gradiva, kot so videokasete, interaktivna gradiva, avdiokasete ...;
3. tretje obdobje so sistemi učenja na daljavo v pravem pomenu besede, saj imamo na voljo radio, TV, video- in avdiokonference, ki omogočajo prenos znanja na daljavo in višje stopnje notranje in zunanje interaktivnosti;
4. obdobje fleksibilnega učenja se opira na sisteme interaktivne multimedije, računalniško podprte mrežne komunikacije ter najsodobnejših današnjih tehnologij. To je obdobje, ko je dosežena (za enkrat) visoka stopnja individualne interakcije z uporabo sodobnih telekomunikacijskih in informacijskih pripomočkov, ki so zasnovani tako, da učencem omogočajo veliko stopnjo samostojnosti in fleksibilnosti pri izobraževanju.

Smotrnost učenja na daljavo

Učenje na daljavo pomeni, da posamezni učenec ali učenci in učitelji niso hkrati navzoči na istem mestu. Ločeni so v prostoru, lahko tudi časovno. Sodelovanje se vzpostavlja s pomočjo sodobnih informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij.

Specifičnost izobraževanja na daljavo izhaja iz njegove uporabnosti in namembnosti. Uporabnost (ali včasih edina možnost in občasno že nepogrešljivost) izobraževanja na

daljavo se najlepše odraža v primeru daljših **odsotnosti** od rednega pouka, na katere ne moremo vplivati. Ob tem mislim na bolnišnične šole, bolezen doma, zdravljenje posameznikov v zdraviliščih ipd. V zadnjem času je vse več otrok, ki so začasno odstranjeni iz sistema našega šolskega in rednega vzgojno-izobraževalnega dela zaradi specifičnega dela svojih staršev, npr. otroci konzularnih predstavnikov v tujini, ali daljših potovanj. Tudi športniki velikokrat ne morejo prisostvovati rednemu pouku in je pozneje »vklapljanje« težavno.

Uporabnost šolanja na daljavo je dobrodošla tudi v primeru **razpršene poseljenosti** ljudi ali ciljne skupine, ki zahteva določeno vrsto **specifičnega izobraževanja**. Tovrstni načini izobraževanja bi bili tudi ustrezna in primerna oblika dela pri spoznavanju posameznih posebnih tematik ali kot ponudba lokalnih posebnosti (slovenščina za tujce, kuharski tečaj, klekljanje, tečaji tujih jezikov ...).

Učinkovito pa se da porabiti tudi kot **dopolnilno izobraževanje** in usposabljanje.

Res pa je, da študij in sploh večja uporabnost tovrstnih tehnik in načinov dela raste sorazmerno s starostjo in zrelostjo slušateljev uporabnikov.

Tudi učenje na daljavo, navaja Gerlič, »je smotrno, ker vnaprej določa, kaj naj udeleženci pridobijo. Je načrtno, ker se učivo zbira in razvršča po logičnih in časovno določenih enotah. Poteka po predvidenih metodah in tehnikah ter je usmerjeno k določenemu, zavestno postavljenemu vzgojnemu in izobraževalnemu cilju oz. smotru. Je tudi organizirano, ker se opravlja v določenih ustanovah, na določenem mestu in odrejenem času pod vodstvom ustrezno usposobljenih izvajalcev« (Gerlič, 1999, str. 2). **Izobraževanje na daljavo** pa poleg tega omogoča pridobivanje različnih ažurnih, sodobnih in pestrih znanj in navad, posreduje spoznanja mnogih med seboj povezanih vednosti, razteza se navadno na daljšo dobo in izrazito gradi na interesih udeležencev. Učeči postajajo (so)odgovorni za rezultate svojega dela in pridobivajo vztrajnost, doslednost ter notranje urejeno sistematiko dela, ki je njim lastna. Pri tovrstnem učenju je treba skrbeti za stalno povratno informacijo o uspešnosti v smislu preverjanja učnih uspehov in preprečevanja učnih neuspehov, kajti edino na ta način lahko deluje. Teži za tem, da udeleženci učivo pravilno sprejemajo in ga utrdijo, kar je sploh pogoj za nadaljnje delo in ciljni rezultat. Sočasno izobraževanje na daljavo ni uspešno brez lastne aktivnosti učečega, kar pa je sočasno idealna odskočna deska za notranjo (samo)motivacijo in skoraj nerešljiva zavora v primeru premale samodiscipline.

Osnovna **težava tradicionalnega izobraževanja** in potreb po informacijah danes je izjemna rast razpoložljivih informacij, ki jih potrebujemo za izobraževanje in vsakdanje delo, sočasno pa geografska oddaljenost od centrov izobraževanja oziroma baz podatkov. Z vpeljevanjem informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij pa lahko izobraževalni proces vpliva na učinkovitost izobraževanja, saj se nam odpirajo številni **novi načini** podajanja izobraževalnih vsebin. Pri tovrstnem izobraževanju (seveda s spretno mentorsko/učiteljevo pomočjo) je bistvo učenja v sami poti spoznavanja in ne le v rezultatih. Znanje ni stabilno in enoznačno, ampak je postopno izgrajevanje lastnih spoznanj (mnenj, odnosov), kjer imajo pomen tudi napake.

Učenje je tako (lahko) aktiven proces analiziranja, povezovanja, organiziranja, reorganiziranja in interpretiranja. Podrobneje lahko spodbujamo razvoj potencialov učečega prek njegove (samo)aktivnosti in (samo)iniciativnosti.

Pasti učenja na daljavo

Pri izobraževanju (učenju) na daljavo se pojavljajo tudi nekatere stranpoti in pasti. Tovrstni način dela onemogoča popolni **nadzor** nad učencem in je tako brez učenčeve visoke stopnje samodiscipliniranosti neuspešen. Nedorečeno in nepopolno je tudi vprašanje **preverjanja** znanja. Pri tovrstnih oblikah dela so pomanjkljivi **socialni vplivi** skupine in vzgojne komponente. Pri šolanju mladine namreč ne smemo pozabiti na vzgojne momente, kjer sta zelo pomembna izgradnja celovite osebnosti za kar je potrebno sodelovanje v skupini. Zaenkrat je nezadostna tudi usposobljenost **ustreznih učiteljev** za takšno delo. Razmema **visoka cena** tovrstnih, nujno potrebnih tehnologij ne vzpodbuja takšnega dela in je za marsikoga prevelika coka. Nerešeno je vprašanje avtorskih pravic. Vprašljivo je **varovanje zasebnosti**. Ne poznamo učinkovitih vzvodov preprečevanj zlorab itd. Če upoštevamo torej navedene slabosti tovrstnega izobraževanja ugotovimo, da je takšna oblika dela najuporabnejša za **izobraževanje odraslih** kot **neformalno (samo)izobraževanje** ali kot **dopolnilne izobraževalne storitve** (individualizacija, poglobljanje, bolni ali odsotni učenci ...). Kljub temu pa je za »podajanje« na tak način nujno potrebno pripraviti vsaj najbolj bistvene dele, vsebine in parametre vzgojno-izobraževalnega procesa tudi za potrebe osnovnih in srednjih šol. Vprašanje DA ali NE je danes že brezpredmetno. Na geografsko majhnem in po znanju utesnjenem območju Slovenije, s specifičnostjo slabe dvomilijonske uporabe majhnega slovanskega jezika in občutkom lastne samozadostnosti je bolj funkcionalno in smotrno razmišljati o razvoju in izgradnji enotnega, odprtega in povezanega tovrstnega sistema, s katerim bi se smotrno vključili v svetovno vas.

Pogoji za uspešnost

Najosnovnejši **pogoji uspešnosti** in učinkovitosti takega izobraževanja so:

1. Učencem in učiteljem je treba v prvi vrsti zagotoviti posebej oblikovano, za samostojno učenje prilagojeno specifično učno gradivo in izdelke.
2. Za tovrstno delo potrebujemo predvsem izpopolnjenega učitelja. Biti mora mentor, moderator dela in dober poznavalec strokovnega področja. Imeti mora nekatere sposobnosti in lastnosti kot so sposobnost iskanja večih različnih možnosti reševanja problema in sposobnost prilagajanja novim situacijam. Imeti mora neodvisno in fleksibilno mišljenje. Biti mora strpen in dvomljiv ter domiseln in iznajdljiv hkrati. Ena najpomembnejših danosti (in pogojev) pa je sposobnost, da je sposoben ustvarjalec takšnih situacij, da se učenci zavedajo svojih pojmovanj (Mosbrucker, 1998). Poleg tega, da mora biti dober teoretik, mora biti tudi dober metodik. Nepogrešljivo pa je tudi njegovo obvladovanje poznavanja sodobnih informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij. Ti ljudje naj imajo možnost najkakovostnejšega (samo)izobraževanja in naj bodo za svoje znanje in rezultate dela tudi ustrezno nagajeni.

3. Zagotoviti in vzpostaviti je treba ustrezne nivoje in področja komunikacije (vključno s tehnologijo) z učiteljem, sošolci, skupino, informacijsko bazo ipd.
4. Globalno je treba spremeniti kompletno pojmovanje znanja, učenja in poučevanja.

Tovrstni sistemi in načini dela ne morejo potekati brez določenih nujnih sestavnih delov, ki so vkomponirani v celoto. Temeljna med njimi je splošna infrastruktura, ki vključuje:

- ustrezno število primerno usposobljenega kadra za podporo in pomoč učencem,
- jasno definiran namen in določen sistem za učenje,
- sistem za pripravo in distribucijo učnega gradiva,
- mehanizme za spremljanje uspešnosti sistema ter
- prostor in tehnologijo.

Učenje mora zajemati takšne različne **načine** posredovanja znanja, ki odpravljajo časovne, prostorske in individualne ovire pri učenju. Pri tem mislimo na skupinsko delo, seminarje, delavnice, gradivo za samostojno delo, metode prilagodljivega podajanja učne snovi itd.

Sistem za vrednotenje in ocenjevanje znanja se lahko bistveno loči od zaključnih izpitov ali ocen ob koncu ocenjevalnih obdobj. Namen vrednotenja znanja je med drugim tudi v tem, da načrtujemo ustrezne nadaljnje korake ali da spremljamo uspeh izobraževanja. Tako lahko s povratnimi informacijami vplivamo na nadaljnji potek dela. Torej so meje poučevanja in preverjanja zabrisane. Preverjanje nikoli ni le preverjanje pridobljenega, ni ponavljanje »že videnege«, ampak je ustvarjanje, je nova izkušnja za učence – torej spet učenje. »Preverjanje postaja integralen del procesa poučevanja in učenja, podpora zanj. Gre pravzaprav za vzajemne dele enega samega procesa – spoznavanja« (Požarnik - Marentič, 1998, str. 245).

Učna načela učenja na daljavo

Izobraževanje na daljavo je didaktično zapletena, ciljna, kompleksna in težavna dejavnost, pri kateri mora izvajalec globalno upoštevati osnove, pogoje in etape učenja. V okviru učnih načel učenja na daljavo Gerlič omenja, da ločimo načela izobraževalne in vzgojne komponente ter načela planiranja in programiranja gradiva.

1. **Izobraževalna komponenta učenja na daljavo** se odraža prek
 - načela razvojne bližine,
 - stvarnolične pravilnosti in
 - individualizacije.

Od avtorjev gradiv za izobraževanje na daljavo se zahteva predvsem posluš o razvojni stopnji otroka, ki mu je gradivo namenjeno, in ki pogojuje posebnosti in določene zahteve. Upoštevati je treba delovni tempo in vztrajnost učencev in zmožnost prenosnih medijev. Uporabljati je treba take metode in oblike dela ter medije, ki ustrezajo obravnavani snovni tematiki. Pri tem je pomembno, kako učeči učne vsebine razumevajo, utemeljujejo s svojimi primeri, uporabljajo v novih situacijah, analizirajo, kritično presoja, povezujejo na nov način, kako se znajdejo med viri in kako se izražajo na različne načine.

Upoštevamo tudi individualne razlike med udeleženci določene ciljne skupine in tako individualizacijo pri učenju na daljavo izvajamo tudi z različnimi oblikami zunanje,

notranje in fleksibilne diferenciacije. Individualno učenje na daljavo omogoča tudi:

- možnost ugotavljanja »močnih« področij posameznika,
- možnost učenja iz napak in
- spodbujanje široke palete znanja, procesov in veščin s tovrstnim delom.

2. Vzgojna komponenta izhaja iz načel

- nazornosti,
- aktivnosti udeležencev in
- sodobnosti.

Nazornost zahteva celostno čutno doživljanje, to je perceptivno dojetje preučevanega objekta s čutili, usvojitev dejstev in oblikovanje pravih predstav. Za izobraževanje na daljavo obstajajo možnosti samostojnega ogleda, ekskurzija ipd. Lahko si pomagamo tako, da vidno ali slišno nadomesti resničnost (DVD, TV, navidezna resničnost, računalniške animacije in simulacije ipd.). Lahko pa se odvija na nivoju pogovora z drugimi udeleženci, video- ali konferenčnih sistemov ... Osnovni pogoj pa je seveda motivacija, kajti z njo dobiva učivo za udeleženca čustven odnos in smisel, ki sta v učenju na daljavo nujna. S tem je tesno povezano vzbujanje interesov, ki usmerjajo udeležence k določenim vsebinam z namenom, da ga natančneje in globlje spoznajo.

3. Planiranje in programiranje gradiva izhaja iz prvih dveh komponent in vsebuje načela

- sistematičnosti,
- postopnosti in
- eksemplarnosti.

Sestavljač gradiv učenja na daljavo mora poskrbeti pri posredovanju in utrjevanju snovi za red, v katerem ima vsako spoznanje svoje določeno mesto in je do drugih spoznanj v natančno določenih odnosih. Pri vseh oblikah pouka nasploh je sistematičnost potrebna zato, ker učencu lajša orientacijo, omogoča boljše razlikovanje in primerjanje ter zagotavlja preglednost. Upoštevati moramo dejstvo, da na splošno sprejemamo novo s pomočjo sorodnega in znanega »starega«. Pri tem moramo prehajati iz lažjega k težjemu, od enostavnega k zapletenemu, od bližjega k daljnemu, od znanega k neznanemu in od konkretnega k abstraktnemu. Vse gradivo pa je potrebno tudi opredeliti glede na bolj in manj pomembne vsebine. Pomembnejše vsebine podrobneje in globlje obdelamo, manj pomembno gradivo pa predelamo le informativno in na nivoju prepoznavanja (Gerlič, 1999).

Oblikovanje gradiv

Za uporabnika so nedvomno najpomembnejša gradiva za učenje na daljavo.

Nekateri pedagogi smo se v času svojega študija srečali s takratnim »bumom« – **programiranimi sekvencami**. Sistematika sestavljanja gradiv za izobraževanje na daljavo izhaja iz podobnih osnov, le da so danes možnosti podeseterjene, sistematika dela pa nadgrajena. Pri oblikovanju učnih gradiv za potrebe izobraževanja na daljavo ne smemo pozabiti na specifičnosti tovrstnega dela, ki sloni na uporabi sodobnih tehnologij s skoraj neskončnimi možnostmi in skokovitim razvojem.

Tudi vsako gradivo za učenje na daljavo nujno zahteva metodično in didaktično pripravo na vzgojno-izobraževalno delo, ki zajema:

1. načrt dela

2. pripravo na delo

- okvirno vsebino, obseg, namen
- snovno ciljno pripravo za izdelavo učne vsebine za poučevanje na daljavo

3. iskanje izobraževalnih vsebin

4. izdelavo vsebine

- pripravo strokovne predloge (strokovnega besedila, skic, fotografij)
- predstavitev na ustrezen metodično-didaktični način
- pripravo in uskladitev tehnične izvedbe z vsebino
- uskladitev in verifikacijo
- preizkus in finalizacijo izdelka

Pri razmišljanju o organizaciji priprav izobraževalnih gradiv bo v prihodnje razvoj treba nasloniti na omrežne standarde, saj so ti odprti (ni problema licenc), neodvisni od vrste računalnika in nudijo možno uporabo na samostojnem ali na omrežnem računalniku. Poleg tega naj bi gradiva pripravljali učitelji določenega strokovnega področja, ob podpori »tehničnih« strokovnjakov in v sodelovanju z učenci.

Zaradi prostorske, lahko tudi časovne ločenosti akterjev izobraževanja na daljavo, morajo učna gradiva pri tovrstnem izobraževanju vsebovati in zajemati:

- ponovitev stare snovi in kontinuiteto z novo
- motivacijo za učenje
- novo snov, vključno s pojasnilom in razlago
- ponavljanje, utrjevanje
- neprestano svetovanje in spremljanje uspeha
- navajanje udeležencev na aktiviranje znanja (uporabo v praksi)
- preverjanje osvojenega in ocenjevanje

»Tehnični« postopki pri razvijanju aplikacij učenja na daljavo pa so naslednji (Gerlič, 1999):

- analiza problema – analiziramo, kaj hočemo z izdelkom doseči, navedemo možne rešitve problema
- glavni načrt – s pomočjo opisa aplikacije izdelamo posamezne podrobnosti
- razvoj aplikacije – razvoj dokumentacije, potrebne za izdelavo posameznih elementov izdelka (slika, zvok, video, komunikacija...)
- produkcija – izdelava posameznih delov končnega izdelka
- integriranje v celoto
- preverjanje pravilnosti in ustreznosti aplikacije

Torej si v prvem koraku določimo izobraževalne cilje, ki jih želimo doseči z gradivi. Določimo si tudi obseg in globino naših funkcionalnih zahtev ter kriterije za verifikacijo. Poleg omenjenega želimo predvideti, kakšna bo uporaba in njen namen. Sledi splošen opis s funkcijami in perspektivami aplikacije. Predvidimo tudi ciljno publiko in omejitve. Ne smemo pozabiti na način dostopa do aplikacij. Potrebujemo tematski, vsebinski in vzgojno-izobraževalni opis sekvence. V tematskem opisu podamo uvod, naslov in vrsto snovi, v vsebinskem snov razdelamo, v vzgojno-izobraževalnem opisu pa pojasnimo cilj, namen in motive določene aplikacije. Temu sledi opis funkcionalnih zahtev, v katerem opišemo postopke po zagonu sistema in »gumbe« za krmiljenje, ki omogočajo prehode z ene strani na drugo, izhod iz programa ipd. Navedemo tudi opis strojne in programske opreme, ki je potrebna za normalno delovanje sekvence učenja na daljavo.

Gradivo za učenje na daljavo je torej dosegljivo vedno ali pa ob dogovorjenem času in poteka »on-line«. Je pregledno podano, dopolnjeno z multimedijo, linki ipd. Največkrat je interaktivno, vedno pa vključuje vzvode za pridobitev povratne informacije – omogoča samostojno delo. Gradivo vsebuje tudi vaje in obvezno navaja obliko pomoči mentorja učitelja.

V mikrosistemu pa pri izbiri posamezne interaktivne aplikacije/sekvence za učenje na daljavo upoštevamo:

- vsebino (splošni pregled, grafično, zvočno in drugo opremo, interaktivnost, »on-line« elemente itd.)
- enostavnost navigacije
- kakovost dodatnih gradiv
- primernost glede na jezik, uporabo in zahtevnost
- primernost glede na željeno vzgojno-izobraževalno delo, področje in vsebino
- metode dela z možnostjo samostojne uporabe

Velikokrat je treba za učence pri on-line delu pripraviti tudi kako **spletno stran**, ki jo s pridom izkoriščajo. Pri ustvarjanju spletnih strani pa je priporočljivo upoštevati tudi nekatera splošna praktična navodila. Zanimivi vsebini naj bo namenjeno več kakor polovica strani nad »prelomom«. Vsi ključni elementi naj se ponovijo tudi pri dnu strani. Html-dokument naj ne vsebuje zelo velikih slik (še s »klikom« naj se povečajo na normalno velikost). Pri kodiranju spletne predstavitve ne smemo tlačiti vse vsebine v en sam imenik – mapo. Zaradi vzdrževanja je dobro, če besedila, slike, zvočne zapise ... ločimo. Razvejana spletna mesta morajo svojo zgradbo obdržati tudi skozi imenike. Odstavki in sporočila naj bodo kratki. V sporočilu se omejimo na eno temo, ki jo jasno označimo z naslovom. Citirajmo vse vire, izvore, izjave in spoštujemo intelektualno lastnino. Sporočila naj bodo lahko berljiva, načeloma brez kratic in okrajšav. V vsakem dokumentu naj bo naveden datum zadnje spremembe. Specifičnost pri pripravi gradiv je tudi (skupno) preciziranje urnika ter načina komunikacije.

Otroci–starši–šola

V vzgojno-izobraževalnem delu vstopajo v skupen odnos učenci, starši, učitelji in učna snov. Zaradi drugačnega izhodišča šolanja na daljavo se pojavljajo tudi nekateri specifični problemi, ki jih pri standardnem pouku ni ali so drugačni.

Starši

Osnovni problemi staršev pri učenju na daljavo izhajajo iz njihovega socialnega položaja. Veliko staršev nima razpoložljivih finančnih sredstev za nabavo sodobne in razmeroma drage informacijske tehnologije za svoje nadebudneže. (Pre)veliko staršev je zaposlenih, delo on-line pa zahteva izrazito pomoč staršev, kontrolo in zaupanje, ki pa se seveda ne da izgraditi čez noč, ampak je pač vgrajeno v dolga leta starševske vzgoje. Velikokrat tudi izobrazba in znanje staršev ne zadostujejo za nudenje pomoči pri (samo)učenju lastnega otroka.

Učenci

Nekateri problemi se pojavljajo v začetnem obdobju, ko se mentor oz. učitelj moderator dela in učenec šele spoznavata, v oceni sposobnosti učenca. Lahko so prezahtevni ali preblagi. V poznejših fazah dela je z ustrezno diferenciacijo mogoče izgladiti ali nadgraditi viške oz. manjke.

V poznejšem utečenem delu pa se zavedajmo, da se mladi učijo **postopoma** in da učenje ni zgolj proces prenosa čim večjega števila informacij ali postopkov v spomin in njihova ohranitev v spominu ter s tem možnost kasnejše uporabe, ampak predvsem **konstrukcija lastnega znanja**. Informacije, postopki, spretnosti, ki se jih mora posameznik naučiti, so šele izhodišče za to, da si izgradi lastno miselno strukturo in na njeni podlagi lahko interpretira dogodke in svet okoli sebe.

Pri skupinskem »on-line« delu je treba zagotoviti in ustrezno predstaviti učno (in vzgojno) diferenciacijo. Pomembno vlogo pri tem ima **motivacija**, ki učence usmeri v iskanje težjih problemov in njihovo reševanje, istočasno pa pri manj zahtevnih izgradi občutek lastne vrednosti in zadostnosti tudi ob reševanju lažjih nalog in doseganju nižjih rezultatov dela. Motivacija učencev je odvisna od predznanja, vzgoje, življenjskega stila, družinskega vzdušja, ustvarjalnosti itd. Učenci so deležni manjšega nadzora pri izobraževanju na daljavo in je tako potrebna njihova poglobljena **samodisciplina**. Odvisna je tudi od gradiva in komunikativnosti učiteljev, idej, aktualnosti in novosti, razvojne stopnje otrok in seveda od vizualne predstavitvene plati učnega gradiva. Za učenca je problem tudi vsebina in količina učne snovi; kako, kdaj in koliko se naj nauči, saj nima (tako) sprotne kontrole (za enkrat) kot v rednem šolskem delu. Probleme učencem (Vir: anketa 52 naključno izbranih učencev IV. osnovne šole Celje, april 2000) pri učenju na daljavo predstavljajo tudi nepoznavanje dela z računalnikom, strah pred ocenami in načinom pridobitve ocen. Velikokrat so se v anketi pojavljala vprašanja: Kdo mi bo pomagal doma? Kdo me sploh poučuje na drugi strani žice? Kje je družba mojih vrstnikov? Komu so moji izdelki dosegljivi? Kaj je z zasebnostjo in varnostjo mojih podatkov?

Pozitivno razmišljanje pa je bilo: Tovrstno delo mi predstavlja izziv! Delal bom takrat, kot paše mojemu bioritmu in po mojem urniku. Več bom sodeloval s starši.

Šola

1. Na specifične probleme in pomisleke o učenju in »poučevanju« na daljavo naletimo tudi pri delavcih in v šolskem sistemu. **Šolniški kader** je v veliki meri nepripravljen in neustrezen izobražen za uspešno izvajanje učenja na daljavo. Koliko so pri tem krivi sistem izobraževanja učiteljev, finančno zaledje in tehnične možnosti, njihova osebna enačba in osebna (ne)potreba po permanentnosti izobraževanja ter sprejemanja novosti itd., nas v tem prispevku niti ne zanima.

2. Specifični problem je sodobna in razmeroma **draga oprema**. V slovenskem šolstvu se v zadnjih letih stvari skokovito spreminjajo na bolje. Izmed vseh 446 osnovnošolskih zavodov jih je leta 1999 imelo 71 % dostop do interneta. V osnovnih in srednjih šolah je imel računalnik vsak peti zaposleni in vsak petindvajseti učenec (<http://www.ris.org/> indikatorji/zadnjeporocilo.doc, z dne 24/3–2000). V zadnjih šestih letih sta šolsko ministrstvo in zavod za šolstvo vrtce, osnovne in srednje šole ter dijaške domove preskrbela s 17.000 računalniki z osnovno in dodatno programsko opremo. Učiteljem je bilo na voljo 2000 tridnevni seminarji, izdanih je bilo 21 didaktičnih priročnikov za uporabo programske opreme. Država je za projekt RO odštela več kot 5 milijard tolarjev (Čakš, 1999). Tako visok delež uporabe računalnikov v domačem

okolju in vključevanje v omrežje internet predstavlja ugodne možnosti za uporabo računalnikov za potrebe učenja na daljavo ali za potrebe dodatnega izobraževanja nasploh. Z naraščanjem informacijske pismenosti in povečanju možnosti cenovno ugodnih priključkov na internet pa je pričakovati, da se bosta povpraševanje in potreba po izobraževanju na daljavo pomembno povečala.

3. Strokovni problemi, ki izhajajo iz on-line dela so velikokrat posledica ozke usmerjenosti ali ozkega, togega in zastarelega gledanja na vzgojno-izobraževalno delo v šoli. Osnovno vprašanje je **kakovost programov**. Treba je posodobiti obstoječe, jih selekcionirati ter pripraviti tako, da bodo zanimivi, uporabni in bodo nudili dobre rezultate; torej je to sočasno prvi korak pri spreminjanju podajanja učne snovi. Saj poznamo to: Kaj naj učenec odnese - kako ga naj motiviram - kako preverim razumevanje - kako pomiriti živo mularijo in kako dvigniti mrtve, vase zaprte učence - kako zadostiti zahtevnejšim fircem - kako razložiti manj sposobnim - kaj zahtevati od enih, kaj od drugih itd. V on-line delu je postopek dela identičen, vendar zahteva nekaj spretnosti v uporabi sodobnih informacijskih tehnologij, nekaj več časa in gledanje »od zadaj naprej«. Najprej je treba poznati želeni rezultat, metodo, zmožnosti učenca ter njegovo in svojo tehnologijo. Izbrati in izdelati je treba pot do cilja in končno znati uporabiti vse to. Delo je zahtevno, saj je neprestano potrebno menjevati vlogo in gledati z očmi učitelja in učenca.
4. Naslednji problemi so v **časovni usklajenosti** in terminih učenja (poučevanja) na daljavo. Upoštevati moramo časovne razlike in urnike vseh sodelujočih in vključenih v »on-line« delo. Zagotoviti je treba vnaprej dogovorjene časovne roke in rednost pri upoštevanju urnikov. Sočasno pa so dobre strani v tem, da je delo prilagojeno učenčevim časovnim in prostorskim omejitvam, saj je časovno ohlapnejše in prostorsko neodvisno. Učenec lako izbira lastni tempo dela.
5. Vprašljiva je tudi količina porabljenega časa v primerjavi s klasičnim poukom, saj je precej večja. Vendar je uspeh zagotovljen kjerkoli, za kogarkoli in kdajkoli. Ob tem velja spomniti na dejstvo, da so naši učni načrti prenatrpani, znanje pa je papagajsko. S selekcijo pa se lahko pridobi veliko časa ter prostih vsebin.
6. Nerešena so tudi vprašanja preverjanja in ocenjevanja znanja. Niso jasni načini, oblike, metode in **objektivnost preverjanja**, vključno z varovanjem osebnih podatkov. S skokovitim razvojem elektronskih video konferenc in »chat« kanalov ti problemi počasi bledijo. Treba pa bo sistemsko, sistematično in učinkovito zagotoviti in izdelati postopke. Poleg tega šolanje na daljavo v biti temelji na (samo)-zavedanju učencev, da se učijo zase, na pomoči in vsaj začetni kontroli staršev in objektivnih preizkusih naučenega. Spomnimo se, da npr. avstralski učenci, vključeni v učenje na daljavo, trikrat letno opravijo nekakšno »eksterno preverjanje znanja«.
7. Teoretični izobraževanja na daljavo vidijo problem tudi v pomanjkljivi socializaciji učencev, saj ni osebnega stika z učiteljem, sošolci in prijatelji. Ni stika z delovnim, šolskim in domačim okoljem. Vse to prinaša probleme ob eventualni vrnitvi in vključitvi učenca v staro okolje. Poleg pomanjkljivih socialnih vplivov skupine je v tovrstno delo težko neposredno vnašati **vzgojne komponente**. Predvsem tudi tisto »o vzoru«.

Da ali ne?

Učenje na splošno je spreminjanje dejavnosti pod vplivom izkušenj z razmeroma trajnim učinkom. To pa ni zgolj proces prenosa čim večjega števila informacij ali postopkov v spomin in njihova ohranitev v spominu ter s tem možnost kasnejše uporabe, ampak predvsem konstrukcija lastnega znanja. Informacije, postopki, spretnosti, ki se jih mora posameznik naučiti, so šele izhodišče za to, da si izgradi lastno miselno strukturo in na njeni podlagi lahko interpretira dogodke in svet okoli sebe. V zadnjem času se vse bolj sprašujemo, kako naj šola bolje opremi učence za izzive prihodnosti. V vsakem primeru se bo moralo marsikaj spremeniti v odnosih med vsemi vključenimi v tovrstnem delu, spremeniti bomo morali načine poučevanja ter učenja, posodobiti in spremeniti pojmovanje znanja ter metode dela.

Šolanje na daljavo v danem času in dani objektivni situaciji še ne more nadomestiti klasičnega pouka. Danes postaja svet majhen, izmenjava informacij se skokovito razvija, geografske razdalje pa ne predstavljajo več omejitev. V naslednjih letih tudi področje šolstva zaradi tega nedvomno čakajo številni pretresi, prevrednotenje ciljev, snovi, pristopov, metod dela in prevetritev celotne strategije. Šolstvo pravzaprav nima druge izbire, kot da sprejme izziv.

Sodobna tehnologija in sistematika učenja na daljavo nam predvsem na področju pouka zgodovine ponuja skoraj neskončne možnosti metod in tehnik, primerov (glas, simulacija), ponazoritev (fotografije, filmski insert, tematski zemljevidi, aktualne informacije in sodobna dognanja, glasba), skoraj idealno pa je tudi za medpredmetno povezovanje znanj z različnih strokovnih in interesnih področij, torej za korelacijo učnih snovi (zgodovina – geografija, – slovenski jezik, – filozofija, – umetnostna, likovna in glasbena vzgoja, – naravoslovna področja itd.). Omogoča nivojsko delo, učno individualizacijo ali pa zahteva timsko delo. Razvija tudi osebni vrednotni moment in kritičnost, doslednost, samodisciplino. Spretno zastavljeno učenje na daljavo lahko razvija tudi smisel za skupinsko delo, timsko komunikacijo, navaja na upoštevanje sodelavcev, konsenz, priznavanje drugačnosti in je s tega področja tudi vzgojno. In ravno zaradi ciljev in samih vsebin pouka zgodovine je tovrstno delo na našem področju izredno hvaležno, pestro in učinkovito ter ga tako ne velja postavljati na stranski tir. Nenazadnje pa tovrstno delo predstavlja tudi popularizacijo šolske in »laične« zgodovine.

Literatura

1. Batagelj, V. 2000. Analiza možnosti uporabe IKT pri podpori izobraževanja na daljavo v osnovni in srednji šoli. <http://www.educa.fmf.uni-lj.si/izodel/dela/mirk/MirkAnap.htm>, z dne 4/8-2000.
2. Bešter, J., Pustišek, M., Zebec, L., Papić, M., 1999. Analiza možnosti uporabe informacijske in telekomunikacijske tehnologije pri podpori izobraževanju na daljavo v osnovnih in srednjih šolah. Tipkopis. Fakulteta za elektrotehniko. Ljubljana.
3. Bregar, L. 1998. Študij na daljavo in spreminjanje izobraževalne paradigme. Mednarodna izobraževalna računalniška konferenca MIRK '98 - zbornik. Ljubljana.
4. Čakš, A. 1999. Računalnik (še) ne nadomešča učitelja. Delo - 29. nov. 1999, str. 9.
5. Gerlic, I. 1999. Didaktične osnove učenja na daljavo. PF Maribor.
6. Marentič-Požarnik, B. 1998. Kako pomembna so pojmovanja znanja, učenja in poučevanja za uspeh kurikularne prenovе. FF. Ljubljana.
7. Mosbrucker, M. 1998. Ustvarjalnost v šoli - izjema ali pravilo. Vzgoja in izobraževanje XXIX/št.2. Ljubljana.
8. Šilih, G. 1966. Didaktika. DZS. Ljubljana.

Janez Marolt

GOSPODARSTVO STAREGA RIMA

1. Uvod

Gospodarstvo v antiki sploh ni obstajalo kot avtonomna, od drugih družbenih sfer ločena kategorija. Da se zgodovinar dokoplje do spoznanj o gospodarskem delovanju antične rimske družbe, mora rekonstruirati življenje te družbe. Ne more biti le ekonomski zgodovinar, ampak mora hkrati upoštevati pravne, politične, kulturne, verske, socialne, zgodovinske elemente, pomagati si mora z arheologijo, antropologijo, filologijo ... Brez interdisciplinarnega pristopa ni celostne analize, kaj šele sinteze o gospodarskem potencialu tako grških kot rimskih družbenih temeljev. Vemo, da brez uspešnega gospodarskega potenciala kakovostne infrastrukture, komunalne in kulturno-umetniško-verske nadgradnje ni. Brez naročnika – investitorja ni arhitekturnega, gradbenega razcveta. Umetnost nadgrajuje družbene strukture šele, ko materialni standardi presežejo grobi nivo preživetja.

Analiza splošnih gospodarskih trendov nakaže zakonitosti rimskega sveta, glavne probleme rimskega gospodarstva in rešitve, ki so jih sprejemali. Tudi razčlemba glavnih vzrokov gospodarske krize ter analiza posledic gospodarske krize, ki je zajela rimski imperij v 3. stoletju in trajala vse do propada zahodnorimskega cesarstva, razpre celo paleto vzrokov in tudi posledice.

Tehnične izboljšave, novi izumi, ki so hitro postali last vseh, so omogočili novo in kakovostno tehnologijo. Gradili so ceste in пристanišča, vozove in ladje, da je bila povezava tako po kopnem kot po morja široki cesti lažja. Mediteran je v svojem etimološkem smislu definiriral celoten rimski imperij – *medium terrae* – Sredozemlje. Rimski imperij je tudi po gospodarski plati pomenil središče takratnega sveta v evropskem smislu.

Večina prebivalstva v antični dobi je zadovoljevala svoje potrebe z lokalno kmetijsko in obrtno proizvodnjo. Številna mesta, zlasti grška in maloazijska so bila vedno odvisna od uvoza žita, nekatera druga so morala žito/hrano uvažati, kadar je bila letina slaba.

Nekateri predeli rimskega imperija niso imeli ali pa so imeli premalo lastnih kovin. V vseh provincah rimskega imperija so kot podlago za pisanje uporabljali egiptovski papirus. Na območjih, kjer so gojili ovce in tkali platno, je bilo veliko povpraševanje po dragih tkaninah, zlasti svili. Svilena oblačila so bila statusni simbol bogatih. Premožnejšim Rimljanom sta higiena in snaga prešli v meso in kri. Za oskrbo z vodo in vzdrževanje akveduktov v Rimu je skrbela posebna državna služba. Edili so se ukvarjali posebej s kanalizacijo. Agripa, eden izmed njih, je dal na svoje stroške očistiti vse odtočne kanale v Rimu.

Panoge gospodarstva kot npr.: poljedelstvo, obrt in industrija, trgovina, pomorstvo, cestni promet z razmeroma intenzivnim pretokom blaga, idej in ljudi med provincami, denarni tokovi vezani na bančništvo, organizacija bančnega

sistema, kreditiranje, finančna kontrola po provincah, fiskalni davčni sistem in dajatve so predmet obdelave osrednje vsebine prispevka.

V Rimu sta bili največji javni kopališči Karakalove terme, ki so obsegale 118.000 m² in Dioklecijanove terme, ki so zajemale 140.000 m². Mesto Rim je na višku svoje gospodarske in politične moči štel preko sto kopališč.

2. Tehnične možnosti

2.1 Vodno kolo

Edini pogonski stroj, ki so ga poznali v starem Rimu, je bilo vodno kolo, ki ga je opisal Vitruvij leta 25. pr. Kr. v svojem delu o arhitekturi (*De Architectura libri X*), ki je neke vrste učbenik o arhitekturi. V zadnjih dveh knjigah obravnava dvigala in druge stroje, uporabne pri gradnji.

Na lopate vodnega kolesa so hkrati nameščali korce tako, da ga je poganjal vodni tok. Kasneje so na njegovo os namestili zobato kolo in ga povezali z drugim zobatim kolesom na navpičnem vretenu, ki je obračalo mlinski kamen. Z vodnim kolesom so postopno začeli poganjati žage, kovaška kladiva in mehove.¹

Vitruvij je poznavalsko označil tudi idealen obseg foruma: »Dimenzije foruma je treba prilagoditi poslušalcem, da se prostor ne bi preveč skrčil za rabo ali pa da se ne bi forum pri majhnem številu poslušalcev zdel prevelik. Njegova širina naj bo tako določena, da znaša 2/3 dolžine. Tako bo tloris pravokotnik in vsa ureditev trga mora biti prilagojena namenom prireditvev.«

Brez načrta ni arhitekture in brez naročnika in financiranja ni uresničitve, dograditve.

V prvem stoletju po Kr. je Plinij Starejši (23–79) napisal obsežen priročnik *NATURALIS HISTORIA* o vseh tedaj znanih znanstvenih dosežkih, vendar gre predvsem za **kompilacijo** dognanj dotedanjih grških ved.²

Posamezna poglavja obravnavajo med drugim tudi splošne gospodarske zakonitosti rimskega sveta, glavne probleme v gospodarstvu ter rešitve, ki so jih sprejemali upravni organi. Panoge gospodarstva, kot npr.: poljedelstvo, obrt in industrija, trgovina, pomorstvo, ceste in promet z razmeroma intenzivnim pretokom blaga, ljudi, idej in tudi med posameznimi provincami, denarnimi tokovi, vezanimi na bančništvo, organizacijo bančnega sistema in njegov razvoj, ter kontrola po provincah izkazujejo nivo takratnega gospodarskega stanja.

Razčlemba glavnih vzrokov gospodarske krize ter analiza posledic gospodarske krize, ki je zajela rimski imperij v 3. stoletju ter se s kratkimi presledki nadaljevala vse do propada zahodnorimskega cesarstva, razpre več vidikov.

Zanimiva je Aristotelova definicija iz grške zgodovine o gospodarstvu oz. ekonomski veščini v politiki: »Ekonomska veščina je obvladovanje otrok in žene ter doma sploh.«

1 Velika ilustrirana enciklopedija, geslo: stroji. – Ljubljana: Mladinska knjiga: 1982.

2 Luigi Pareti, Zgodovina človeštva. II / 1. – Ljubljana: Državna založba Slovenije. 1975.

Gospodarstvo v antiki sploh ni obstajalo kot avtonomna, od drugih družbenih zakonitosti ločena družbena sfera. Zaradi tega tudi ni mogla obstajati ekonomija kot veda o gospodarjenju. Antično ekonomijo moramo šele odkriti. Kako so se v antiki povezovali gospodarski dejavniki, kako so pridelovali, razdeljevali in trošili bogastvo, je široko razprto vprašanje.

Da bi se zgodovinar dokopal do spoznanja o gospodarskem funkcioniranju antične družbe, mora rekonstruirati življenje te družbe. Ne more biti zgolj ekonomski, ampak hkrati pravni, politični, kulturni zgodovinar, zgodovinar in filolog; pomagati si mora z arheologijo in antropologijo.

2.2 Obrt in industrija

Rimski svet je bil politična in trgovska enota brez mej in brez varstvenih carin. Po veliki mreži cest, ki so povezovala prestolnico z najbolj oddaljenimi provincami, in po progah, ki so jih ubirale tovarne ladje, je potovalo blago vsake vrste: od drage svile, ki je prihajala z najbolj oddaljenega vzhoda, prek na roko izdelanih predmetov, ki so jih z izrednim okusom oskrbovali grški rokodelci, do iskanega orožja, dišav in začimb, raznega sadja, kovin, pšenice ...

Zaradi enotne politične organizacije je bila podjetnim azijskim, španskim in galskim trgovcem omogočena največja svoboda gibanja, podjetnikom v vseh provincah kar največja podjetnost in obrti v prestolnici nujno potrebna in nepretrgana oskrba s surovinami. Ni šlo za več gospodarstev, temveč za eno samo. »Kredit rimskega denarnega prometa,« je npr. zapisal Ciceron, »je najtesneje zvezan z razcvetom Azije. Če pride v Aziji do kakšne katastrofe, bo vsa naša finančna politika do temeljev zabredla v krizo.«

Zgradba rimske industrije je slonela predvsem na mojstrstvu specializiranih sužnjev, ni pa si mogla ustvariti močnega sloja svobodnih delavcev in po drugi strani ni znala omejiti dela mestnega obrtnika, ki je imel ob vsakem času zanesljiv trg.

Bolj ko je rasel Rim in utrjeval svojo oblast nad italjskimi ljudstvi, bolj je dobival prevlado nad omikanim svetom. Rimsko gospodarstvo, ki je bilo nekaj časa izrazito kmečko, se je hitro razvijalo, kolikor bolj se je krepila trgovska in obrtna dejavnost.

Za antični svet skoraj ni mogoče natančno reči, kje so meje med industrijo in obrtjo; tudi industrija, pa naj je bila še tako na široko zastavljena in tehnično organizirana z natančno delitvijo dela, je bila namreč še zmeraj sestavljena iz specializiranih obrtnikov. **Razloček je skoraj izključno v številu zaposlenih delavcev**, tako da bi mogli, če naj postavimo načelo, imeti za obrtnike v ožjem pomenu besede le tiste, ki so sami delali v svoji delavnici ali pa jim je kvečjemu pomagal vajenec.³

Z domačo obrtjo so se po tradiciji ukvarjali predvsem na podeželju. Tam so si družine prizadevale, da bi imele doma, za svoje potrebe, vsega dovolj in da bi stalno zaposlovale poljedelske delavce, tako sužnje kot svobodnjake, z delom, ki je dopolnjevalo poljedelska opravila v časih, ko je dela na polju manj ali pa sploh ni kaj delati. Takšne razmere najdemo tako na velikih kot na majhnih posestvih. Na vseh

je bilo uveljavljeno gospodarstvo zaprtega tipa, izdelovali so vse mogoče predmete od kruha do tkanega blaga in od pohištva do oblek, pa še čevlje, košare, grobo izdelano lončenino, opeko, strojene kože in preprostejše leseno in kovinsko orodje.

V mestih je takšno proizvodnjo zamenjala obrtniška dejavnost, katere izdelke, večinoma ceneno blago, so prodajali tudi v mestni okolici, vendar ne predaleč. To so bili izdelki manjših tovarn in delavnic, v katerih so navadno delali neizučeni delavci, čeprav je bilo tu in tam v njih tudi nekaj več specializiranih obrtnikov. Ker so delali brez strojev, ti izdelki niso imeli standardiziranih oblik. Med temi izdelki je bilo orodje, pohištvo, usnjeni izdelki, tekstil, steklovina, nakit, pletenine, dišave in kozmetični predmeti. V to skupino lahko štejemo tudi skupine obrtnikov, ki so delali v vilah, v središčih velikih posestev. Ti obrtniki so sestavljali nove bratovščine, npr.: čevljarji in trgovci z vinom in zelenjavo. Korporacije so še vedno ohranjale svojo človekoljubno dejavnost, pomagale so delavcem v stiski, združevale svoje člane v verska in pogrebna društva. Imele so tudi svoja pravila, skupne sklade, zaščitnike in pokrovitelje. Vendar jih je država vedno bolj nadzirala in oblikovala po svojih željah. Nazadnje je celo sama organizirala vse delo, da je tako zagotovila preskrbo mest in stalnost potrebnih obrtniških dejavnosti. Dioklecijan je uzakonil nekatere poklice kot dedne, in to v treh kategorijah:

1. Kategorije samostojnih poklicev, ki sorazmerno niso bili tako pomembni, a so le bili pod državnim nadzorom: kovači in kolarji, suknarji, tkalci, gostilničarji, čolnarji, zdravniki in živinozdravniki so spadali sem.
2. Kategorije korporacij, ki so bile potrebne za preskrbo z živežem: peki, trgovci z govejo živino, svinjami in ovčami, čolnarji, ki so prevažali žito in domače živali (zlasti v Rim iz Ostije po reki Tiberi navzgor), pa še izdelovalci vreč in pristaniški delavci, ki so razkladali žito.
3. Kategorije korporacij velike industrije, bodisi samostojne ali monopolizirane, kajti monopoli so se proti koncu cesarske dobe močno razširili.

2.3 Industrijska proizvodnja

Večja industrija je pogosto uporabljala sužnje. Vredno je omeniti naslednje:

1. Pridobivanje in **obdelovanje kovin**. Kopali so podzemne hodnike ali rove in iz njih dobivali rudo. Obdelovanje **srebra** je bilo razmeroma lahko. To kovino so dobivali iz srebronosnega svinca na Sardiniji, v Španiji, Galiji, Epiru, Panoniji in v Dalmaciji. Zlato in svinec so dobivali iz Afrike in Britanije, baker so kopali v Betiki, Luzitaniji, Akvitaniji, Meziji, Narboneziji in Britaniji. Vsakdanje je bilo tudi pridobivanje brona, ki so ga valjali, kovali ali ulivali; poznali so precej napredne metode spajkanja. Ker še niso poznali mehov z varnostnimi ventili, je bilo obdelovanje železa še zelo naporno. Pravo taljenje še ni bilo mogoče in so morali kovino s segrevanjem najprej spremeniti v spužvasto obliko, jo nato strditi na nakovalu in ohladiti v vodi. V drugem stoletju pa je novi dvojni meh prvič omogočil izdelovanje pravega jekla. Surovo železo so pridobivali v Španiji, Galiji, Noriku in drugih provincih.

³ Antični Rim. Razgled po njegovi omiki s 333 ilustracijami. - Mladinska knjiga: Ljubljana 1967, str. 231.

2. Pohištvena industrija.

3. **Tekstilna in suknarska** industrija, ki jo najdemo v mnogih mestih Italije, kot so bile npr.: Polentia, Tarentum, Kanusium; v Galiji in Španiji: Taraco, Emporije, Setabis. Tkanine so izdelovali iz najrazličnejšega materiala in v vseh mogočih oblikah. Uporabljali so tako vodoravne kot navpične statve, nato pa so blago še okrasili z raznovrstnimi dekoracijami;

4. **Lončarstvo.** Posodo so izdelovali po vsej Italiji: Aretium, Mutina, Kales in Kume, v Galiji in Španiji, v Saguntu. Najbolj izpopolnjeni izdelki so bili t. i. terra sigillata. Izdelovali so jih v železnih kalupih, jih poslikali in prevlekli z glazuro, sprva zelo nežno, pozneje pa zmeraj bolj grobo.

5. **Steklo** so izdelovali vseh posod, kjer je bil ustrezen kremenčev pesek. Izdelovali so najrazličnejše predmete iz obdelanega in okrašenega stekla. Poznali so ulivano steklo. Od leta 30 ali 40 pr. Kr. pa pihano steklo. Poznali so steklo, ki je posnemalo kamenje, steklo, poslikano z ornamenti ali raznimi prizori. Tipično je bilo sidonsko steklo, okrašeno v barbotinskem slogu z zviti steklenimi nitmi, posuto z zlatim prahom ali v prelivajočih se mavričnih barvah. Med izdelki je bilo tudi ravno steklo za okna in ogledala, čaše z reliefnimi ali izžlebljenimi okraski, posode z vrezanim ornamentom ali zlatimi vložki, ki so včasih nosile grafite ali miniaturne človeške like.

6. **Izdelava esenc**, ki so jih uporabljali – ali zlorabljali – pri vinu in drugih pijačah. Imeli so prireditve kemičnih zmesi, lepotilnih preparatov, kozmetičnih sredstev, barv in zdravil. Vse to je bilo odtlej lažje, ker so imeli cenene steklene posode za mešanje.

7. **Izdelava nakita**, kamor spada tudi luknjičasto in filigransko zlato, vrezovanje poldragih kamnov in vlaganje že deloma obrušeni dragih ali poldragih kamnov.

V poznejši cesarski dobi je industrija težila k monopolizaciji. V prejšnjih časih pa so bili monopolizirani samo rudniki žlahtnih kovin, kovnice denarja in solarne, za pridobivanje morske oz. kamene soli. Pozneje so v ta seznam vključili še zlatarje, tkalce, barvarje in orožarje, če so delali za državo.⁴

Industrijskega življenja v Rimu od vsega začetka ne moremo ločevati od življenja v takratni Italiji, bodisi zato, ker je bil Rim v najstarejših časih glede industrije prav gotovo slabši od številnih grških in etruščanskih središč na polotoku, bodisi zato, ker je Rim, kakor hitro je zasedel Italijo, pomagal večati proizvodnjo v podjarmljenih mestih in postal njihovo glavno tržišče.

V najstarejših časih je bil Lacij območje, ki je živel od kmetijstva. Šlo je torej za vpliv in bližino okoliških ljudstev. Če se je posameznim obrtem, ki so cvetele v Etruriji in po grških naselbinah v južni Italiji, posrečilo, da so se zasidrale, potem so se nekateri etruščanski ali italjski rokodelci naselili v latinskih mestih – predvsem v Rimu. Šlo je za izdelke Latincev, ki so začeli pri številnih predmetih posnemati tujo izdelavo. Rim nikoli, še takrat ne, ko je že skoraj postal metropola, ni oviral ali zatiral krajevne obrti. Prestolnica se je tako razrasla, da je popolnoma vpijala produkcijo domače industrije, in še se je morala zatekati k uvozu.

2.3.1 Rimsko rokodelstvo

Med podjetji, ki so v Rimu najbolj cvetela, so bila seveda gradbena/stavbna stroka, navezana na vedno bolj rastoče

mesto. Ker je bilo čedalje več spodbud za zidanje javnih poslopij, palač, term, templjev, bazilik in vrtov, je to pripomoglo k hitremu oblikovanju resnično velikih stavbnih podjetij, v katerih je dobilo delo na tisoče ljudi, rimskih meščanov in sužnjev.

Ob združbah stavbenikov, zidarjev, tesarjev – organizacijah, ki so varovale stavbna izročila iz roda v rod in jih prenašale od izkušenih mojstrov na vajence – so cvetele številne dodatne obrti, ki so bile odvisne od razvoja stavbne stroke. Pri tem gre za organizacije podjetnikov za podiranje in za razne obrti, ki so se ukvarjale z obdelavo lesa, železa in z napeljavo vode, pa tudi z izgradnjo kanalizacije.

Kolikor bolj se je razvijala prestolnica, toliko bolj so se kot logična posledica širile številne druge veje proizvodnje. Preskrba z živili se je razcepila na več panog, od navadnih prodajaln sadja in volčjega boba do zelenjavarjev, vinogradnikov in ribičev. Zaradi potratnosti bogatih slojev v Rimu in zaradi neznanskega pritoka ljudi v mesto so se lepo razvijale tudi nekatere druge obrti, zlasti oblačilna stroka. V platnarijah so izdelovali platno, iz katerega so potem krojači in suknarji šivali obleke. Za obutev so skrbeli specializirani čevljarji, škornjarji in čišmarji za moške in sandalarji za ženske.

Rim je slovel predvsem po izdelavi luksuznih predmetov, po katerih so največ povpraševali ljudje višjih socialnih slojev, plemiči, bogati meščani in še posebej cesarski dvor. Prestolnica je bila polna mojstrov umetnikov, pretežno Grkov, ki so izdelovali čudovite posode in obdelovali poldrage in drage kamne. Znameniti so bili po mojstrski izdelavi in obdelavi dragih kovin. Izdelovalci ogledal in prstanov, zlatarji in mojstri slonove kosti so Rim povzdignili v prestolnico razkošja.

2.3.2 Italjska obrt

Apeninski polotok je bil bogat s številnimi obrtmi. V južni Italiji je bila najbolj znana keramična obrt, katere izdelki so prevladovali na vseh trgih, od Sicilije do Apulije, Lukanije in Kampanije. Izdelovali so krajevno keramiko, ki so jo pošiljali na vse konce. Posebno pomemben pri izdelavi in razpošiljanju je bil Tarent, v Kampaniji pa so bila poglobljena središča Kales, Kapua in Puteoli.

Zelo so bili iskani keramični izdelki iz mesta Aretium. Iz srednje Italije so prišli do skrajnih meja imperija; aretinska obrt je imela značilnosti serijske izdelave, ki so jo dosegli z matricami in obdelavo na lončarskem vretenu.

Steklo so izdelovali v Puteolih in Akvileji. V Pompejih so našli čudovita bleščeča in zelenkasta stekla, izdelana brčkone iz voltarnega peska, o katerem trdi Plinij, da je odličen za steklarsko industrijo. V Akvileji so razen stekla predelovali jantar, ki so ga dobivali iz Germanije in z obal Baltika (današnje Poljske). Iz njega so izdelovali šatuljice, stekleničke, ogledalca in kroglice, ki so jih rimske gospe ponavadi nosile v rokah, da so jih otipavale in čutile njihovo fino dehtenje.

Kovinske posode iz Kapue, srebrne in bronaste, so našli celo na obalah Črnega morja, ravno tako so bile razširjene svetilke iz žgane gline, narejene v modenskih delavnicah. V Kampaniji, ki je bila hkrati z Etrurijo ena najbolj cvetočih pokrajin v Italiji, so imeli močno industrijo za pridelovanje

⁴ Zgodovina človeštva. Mladinska knjiga: Ljubljana 1965, str. 67.

vina in olja, od olja pa je bila odvisna izdelava dišav. Iz Apulije je prihajala najbolj cenjena **volna**. V severni Italiji se je Akvileja razvila v eno največjih industrijskih središč za razne predmete, ki smo jih že omenili: za posode, potrebščine iz železa, drage kamne ... Na otoku Elbi in obali nasproti je bilo že iz etruščanskih časov veliko rudniško središče železarske obrti. V Ostiji in Raveni je cvetela pomorska industrija – ladjedelništvo.

2.3.3 Obrt po provincah

V provincah sta mir in enotnost, ki ju je prinesel Rim, pripomogla k trgovskim stikom in tako zelo podprla razvoj krajevnih obrti.

Med provincami v vzhodnem Sredozemlju je bil izredno pomemben Egipt, zlasti zaradi močne industrije v Aleksandriji, ki je pošiljala po vsem svetu **papir**, predmete iz **slonove kosti**, čudovite **čase iz stekla**, obdelanega na stružnici, **izdelke iz srebra**, **dišave**, drage tkanine iz platna.

Na vzhodu je Sirija slovela po **pihanem steklu**, **platnu in kovinskih izdelkih**. V Mali Aziji je bila znamenita industrija raznobarvne volne, ki so jo uporabljali za preproge in blago in jo izvažali celo na ozemlje današnje Rusije in v Indijo.

Med provincami na zahodu in severu se je Galija merila z Italijo in jo sčasoma prekosila po industrializaciji dežele. Ker je imela veliko kovin, gozdov in vodnih poti, je stopila na čelo zahodnih provinc in spodrinila Italijo z večine trgov. Reliefna keramika, steklo, izdelano ob Renu, volneno blago za vsakdanjo rabo, obutev, milo, posodje in posamezne bronaste zaponke – vse to je bilo napredaj po trgih v vsem rimskem imperiju.

V Afriki so v Kartagini dolgo izdelovali svetilke iz žgane gline, ki so spodrivale italske iz Modene. V Hispaniji so imeli pomembno industrijo za izdelke iz jekla in volne, tudi za trajne prehranske izdelke, še posebej za ribjo omako. Volna je prihajala tudi iz Britanije.⁵

3. Sužnji in obrt

V majhnih rokodelskih delavnicah in še posebej v večjih podjetjih, ki so bila podobna tovarnam, je bilo delo v glavnem v rokah sužnjev. Rimski aristokrati so namreč sodili o ročnem delu, da ni vredno svobodnega človeka, zato se jim je zdela neprimerna tudi drobna trgovina. Ciceron piše, da je položaj tistih, ki delajo za dnino, nečasten in prostaški, ker dobivajo plačano telesno, ne pa duševnega dela, in da so vsi rokodelski poklici nizkotni. Noben vir zaslužka pa ni tako imeniten kakor zemljiška posest, ker nobeden ne prinaša toliko užitka in ni tako v skladu s svobodnim človekom.

V zadnjih stoletjih republike je bila obrt v celoti naslonjena na suženjsko delo, v času principata pa so svobodni delavci postopoma zamenjali sužnje. Velik pritok sužnjev, ki je bil posledica osvojitvev, je prav gotovo zelo okrepil obrtno proizvodnjo v Rimu. Veliko sužnjev je bilo zaposlenih na kmečkih posestvih in so kot svobodni dninarji pomenili tisto skupino ljudi, ki je skrbela za trdno gospodarstvo kmečkih posestev, kjer so delali pod nadzorstvom delovodij in oskrbnika, ki je užival zaupanje velikega zemljiškega posestnika. Tako so imeli sužnje na polju, na pašnikih, pri ribah in pri ptičih, sužnje za na vrt. Posestva so bila včasih

tako velika, da je delo na njih zahtevalo tudi po več tisoč delavcev. Prav tako številni, čeprav bolj razdrobljeni, so bili sužnji, zaposleni kot delavci po mestnih obrtnih delavnicah. Stara industrija ni poznala strojev in sužnji so bili za posamezna dela razporejeni glede na osebne zmožnosti, zato so na področju svoje dejavnosti dobili nekakšno specializacijo, ki jih je napravila nepogrešljive v proizvodnem procesu, na katerem so delali. Hkrati pa jim je, na podlagi suženjskega statusa, nalagala dolžnost, da so morali ostati, kjer so bili, in niso mogli nič več izbirati. Sužnji v obrti so bili razdeljeni na skupine. Te so bile v delavnicah pod vodstvom delovodij nedeljive delovne enote. Lastniki obrtnih delavnic so bili velikokrat osvobodenci – libertini.

V času cesarstva so se na ostankih nekdanjih rokodelskih zadrug, se pravi **novih društev svobodnih rokodelcev**, ki so jih pripisovali kralju Numi Pompiliu – izoblikovale nove zadruge, v katerih so bili združeni sužnji in osvobodenci, nadzorovala pa jih je država. Ta je poddrževala nekatere industrije, na primer **kovnice**, v katerih so delali sužnji pri izdelavi denarja, večino orožarn za legije in rudnike. Lahko rečemo, da so bili skoraj vsi rudniki, ki danes delujejo v Evropi in so na ozemlju, ki je bilo svoj čas pod rimskim imperijem, znani že Rimljanom. Delo sužnjev v rudnikih je bilo izredno težavno. Vanje so pošiljali tudi hudodelce, obsojene na delo v rudnikih. Delo je trajalo nepretrgano noč in dan. Trume ljudi so se gnale pri slabi luči brlvk, v zadušljivi vročini in pod nadzorstvom vojakov, v tesnih in nevarnih podkopih, po katerih je bilo dostikrat treba lesti po kolenih ali pa se plaziti po trebuhu. Krvav žig z razbeljenim železom je za zmeraj zaznamoval tatove, hudodelce ali nesrečnike, ki so poskušali pobegniti.

Ker po rimskem pravu sužnji niso bili osebe, temveč stvari, je bilo mogoče ravnati z njimi, kakor se je komu zdelo. V navadi je bilo npr.: da je imel kdo skupino sužnjev, strokovnjakov za kakšno delo, in jih je uporabljal za delo pri kom, ki jih je potreboval in mu jih je pošteno plačal. Tit Pomponij Atik, o katerem vemo, da je bil Ciceronov prijatelj in založnik, slovi tudi po obrti te vrste. **Kras** je imel petsto sužnjev, izvedencev v stavbarstvu, da so mu postavljali hiše, ki jih je drago prodajal.

Vendar v razmerju med sužnji in gospodarji – tudi v območju industrije – ni zmeraj prevladovala želja po izkoriščanju. Neredko so bili sužnji priljubljeni, dostikrat so jih imeli za prave prijatelje in zaupnike. Številni so si zaradi svoje delavnosti pridobili gospodarjevo naklonjenost in v kratkem z njo tudi svobodo.

Sužnji so bili moški in ženske, ki so bili že rojeni kot sužnji ali so v vojni prišli v ujetništvo ali pa so bili po padcu svojega mesta prisiljeni delati v prid svobodnih državljanov.

Na začetku je bilo v Rimu le malo sužnjev. **Skoraj vsi so bili vojni ujetniki**, zaposleni pri kmečkem delu. Življenje gospodarjev je bilo zelo podobno njihovemu: ista preprostost, isto trdo življenje. Ko pa se je začela doba velikih osvajanj in so meščani obogateli, so se za rimsko obzidje stekale neznanske trume sužnjev. Posebni trgovci z belim in črnim blagom so vedno znova pošiljali nove.

Sužnje so prodajali na sejmi v bližini Foruma. Tam so jih razkazovali stoječe na odru. Okoli vratu so imeli listek, na katerem je bilo izpisano njihovo ime, od kod so doma in za kaj so posebej usposobljeni. Ljudje so hodili okoli njih, jim

⁵ Antični Rim. Razgled po njegovi omiki s 333 ilustracijami. Mladinska knjiga: Ljubljana 1967. str. 234.

otipavali mišice in jih spraševali, da bi videli, ali so bistri ali zabiti, medtem pa si je trgovec prizadeval razkazati njihove domnevne prednosti in prikriti napake.

3.1 Rokodelci

Ko smo govorili o sužnjih, smo omenili stare zadruge svobodnih rokodelcev, v katerih so bili tesarji, piščalarji, kolarji in lončarji. Ob osmih zadrugah je bila še deveta, v kateri so bili od začetka vsi drugi poklici, sčasoma pa se je razdelila na več manjših panog. Imele so svoje statute in so uživale posebne privilegije.

Znane so tudi zadruge revnejših, v katere so bili sčasoma pripuščeni z gospodarstvom dovoljenjem tudi rokodelci sužnji. Med cilji so imeli tudi zbiranje prispevkov v blagajno za javno bogočastje in članske pogrebe.

Organizacija je tako tesno vezala rokodelca, da tako rekoč sploh ni mogel spremeniti poklica, pa tudi sinovi so morali po očetovih stopinjah. Celo hči se je smela poročiti samo z moškim, ki je opravljal isti poklic kot oče.

Organizacije so imele nevarne tekmece v tujih rokodelcih, v osvobodjencih, ki so odpirali neodvisne delavnice, in še posebej v sužnjih, ki so mehanično opravljali dolžnosti in naloge po hišah bogatinov, potlej pa se na svojo roko lotevali kar najbolj donosnih dejavnosti.

Številni spomeniki npr.: delavnice in prodajalne v Pompejih, nagrobni reliefi in najdeno orodje jasno pričajo o aktivnostih posameznih poklicev.

Na številnih sarkofagih si lahko ogledamo ključavničarsko delavnico. Na splošno je mojster upodobljen, kako sedi ali stoji in namerava na naklu obdelati kos železa, ki ga trdno drži s kleščami. Dostikrat sta upodobljeni po dve človeški postavi ali še več: najverjetneje gre za pomočnike in vajence. Na enem od ploskih reliefov eden od vajencev z nekakšnim mehkom podpihuje ogenj v peči in se pri tem skriva za zaslon, ki ga varuje ognja. Delo v delavnici kar kipi in povsod dajo z orodjem predmetom še zadnjo formo, po stenah pa je razstavljenih tudi nekaj izdelkov in nekaj orodja, potrebnega za izdelavo.

Zelo razširjena je bila tudi **lončarska obrt**. Lončarske delavnice so našli pri izkopavanjih vsepovsod. Posodo so oblikovali na lončarskem kolesu, pri večjih so dno in vrat pritaknili pozneje, ko so pritrdili tudi ročaje. Lonce so od zunaj vselej prevlekli z glazuro in jih postavili v peč, napravljeno iz dveh celic. Ogenj je gorel v spodnji in skozi preluknjano steno pošiljal vročino v zgornjo.

Nekateri reliefi ponazarjajo livarsko delavnico: nekaj delavcev se suče okoli topilne peči, nad katero je talilni lonec, drugi pa obdelujejo posamezne kipe in jih pod nadzorstvom livarja in umetnika, ki je zasnoval kip, gladijo s strgačo.

Razkošje, ki je prevladovalo v Rimu po osvojitvah, je pomagalo k razcvetu številnih vej obrti, ki so se ukvarjale z obdelavo zlata, srebra, slonove kosti in drugih dragih snovi. Na drugem delovnem obrtnem področju so posebni rokodelci vezli brokat in predli svilo.

4. Trgovina in promet

Vladajoči sloji, ki so jim pripadali tudi bogati zemljiški posestniki, se niso zanimali za trgovino, tako da so trgovci, ki so spadali v sloj vitezov ali v nižje družbene plasti, imeli

proste roke in so lahko delali po svoje. To je pripeljalo do tega, da se niso uveljavili trgovinski monopoli, ki bi ustrezali koristim rimskih državljanov. Ne glede na očitno izjemne primere bi bilo netočno, če bi govorili, da so trgovinski motivi odločilno vplivali na rimsko politiko pred cesarsko dobo. Kartagina je bila v tem pogledu nekaj povsem nasprotnega. Vendar so skupine trgovcev, ki so bili rimski državljani in so bili v glavnem iz Kampanje, Velike Grčije in z Vzhoda, na svojo pobudo ustanovile naselbine v raznih predelih rimskega sveta, kot so Narbo, Cirta, Vaga, Utika, Sicilija in Delos. Ustvarile so si veliko premoženje in tudi pomagale pri romanizaciji sredozemskih dežel. Obenem pa so tako v Italiji kot v provincah z njimi svobodno tekmovali drugi trgovci iz provinc, zlasti z Vzhoda. Ustanovitev cesarstva je pomenila nastanek velike politične in družbene enote. V njej se je kazala **težnja po enotnosti merskega, denarnega in pravnega sistema**. Notranji red je bil v glavnem ohranjen in zgodnji cesarji so živeli v miru s tujimi silami. Potovanje po morju je bilo prosto, cestno omrežje pa so neprestano širili in izboljševali. Poleg tega se je država kar najmanj vmešavala v trgovino, medtem ko so rasla nova industrijska središča in trgi, življenjske razmere v zahodnih deželah so se približevale ravni, doseženi na Vzhodu. Zaradi vseh teh dejavnikov sta se gospodarstvo in trgovina silovito razmahnila ne le v državi, ampak tudi onstran meja. Dežele na severu, vzhodu in jugu so počasi postajale gospodarsko enakopravne z rimskim svetom. Vendar pa Rim ni nikdar uveljavil resnične politike tržnega gospodarstva. Zemljiški posestniki so bili še zmeraj najbolj pomembni, medtem ko je prevladovala notranja trgovina. Iz drugih držav so uvažali luksuzne predmete, ki so bili plačilo za izvoz rimskega zlata in srebra. Tako je ta trgovina gospodarskemu razvoju cesarstva bolj škodila kot koristila.⁶

Raznoterosti in živahnosti rimske trgovine ne moremo nikjer bolje oceniti kot v Rimu samem. Ugotoviti je mogoče več kot 150 trgovskih združenj, med katera so šteli tako prodajalci melon kot nosači bremen, prodajalke rib in pripravljenci pastet, in vsi so se gnali za svojimi posli in opravi ob in na cestah ter mestnih trgih. Velikokrat je gneča tako ovirala promet, da je bil Domicijan prisiljen trgovcem prepovedati razstavljanje predmetov ob cestiščih oz. cestah.

Vsaka posamezna veja trgovine je razvijala svoje lastne trgovske oblike na najrazličnejših nivojih. Vino je bilo v rokah veletrgovskih špediterjev, ki so zaposlovali vrsto prevoznikov kot npr.: voznike ali ladjarje, da so spravili pridelek na trg, kjer so ga kupovali vinotoči za nadaljnjo prodajo svojim strankam. Vendar je lastnik vinotoča lahko kupoval tudi pri potujočem vinskem prodajalcu, vmesnem trgovcu, ki je vino kupoval na podeželskih trgih in ga z lastnimi vozovi dostavljal mestnim prodajalcem. Na podoben način so zelenjavarji lahko prodajali pridelke iz lastnih vrtnarij direktno potrošniku, drugi mali trgovci kot npr.: prodajalci sadja pa so bili odvisni od dobaviteljev. Druga veja je služila predelavi primarnih živilskih pridelkov v delikatese. Žito so dovažali v mesto v mletje, nato pa so iz njega paštetarji in peki izdelovali svoje specialitete.

Rim je bil v resnici velikansko središče proizvodnje. Surovine vseh vrst so pritekale vanj, da so jih ponujali malim podjetjem v predelavo za najrazličnejše namene – les za umetniške mizarje, zlato za zlatarje, kože za strojarje in

⁶ Zgodovina človeštva. Mladinska knjiga: Ljubljana 1965. str. 69.

izdelovalce čevljev. Vsi ti so praviloma delali v svojih delavnicah, tako da so bili vsem na očeh ter razstavljali svoje izdelke na mizah in v delavnicah.⁷

5. Rudarstvo

Največji razmah je rudarstvo doživelo ob širjenju imperija, ko so sočasno z osvajanjem ugotavljali naravna bogastva osvojenih območij. Cenili so plemenite kovine, kositer, svinec, železo; živo srebro iz Španije, železo iz Norika, plemenite kovine iz Sedmograške, kositer in železo iz Britanije. Rudniki so bili v glavnem državni, v njih so delali sužnji in obsojeni zločinci. Svobodni so dobili plačilo.

Plinij Starejši je zapisal, da je Španija polna svinčeve, železove, bakrove, zlate in srebrne rude; olja, žita in vina pa je bistveno manj. Že Kartazani so hoteli pridobiti nadzor nad trgovino s kovinami, ki je imela velik pomen v Sredozemlju. V času Hanibala (2. stol. pr. Kr.) je samo rudnik v Kartagini dal 300 funtov srebra dnevno. Po rimskem pravu je tako bogastvo pripadalo državi, saj so bili v glavnem rudniki v lasti države, dokler ni kriza v 3. stol. omogočila zakupništva. Rudnike so vodili posebni prokuratorji/upravniki, skrbniki.

Na Portugalskem so arheologi odkrili predpise o izkoriščanju rudnikov. Zakupniki so ga pred prevzetjem plačali, rudo so lahko kopali in talili le podnevi, za tatvino so določali velike kazni. Po predpisih so zgradili opaže in odvajali vodo iz rogov in jaškov.

Prokurator je izdal obrtniku dovoljenje za opravljanje poklica: kopališki mojster, brivec, suknar, trgovec, čevljar ... – vsi so bili nadzorovani.

Najbolj zaželeno je bilo zlato, ki so ga kopali v Luzitaniji, v dolini Taja, okoli Cordobe. Visoko vrednost je dosegal svinec v Valenciji, Rimu, Pompejih, Švici, Nemčiji in Afriki. Pri Cordobi so pridobivali baker (Rio Tinto še danes obratuje). Železove plavže so našli zahodno od Saragoze, v Toledu, kjer so tudi kovali meče za vojsko.⁸

V tehničnem smislu je kopanje, poglobljanje jaškov potekalo ročno, jaški so bili pravokotne ali kvadratne oblike, v določenih razmikih so bili razširjeni, da so dobili ravnic, na katero so postavili lestve – dvigovalne naprave za izvlek nakopane rude. Jaške so podprli z lesenimi gredami. Skopali so jaške za dovajanje zraka, gradili so neke vrste dimnike, ki so prek posebnega sistema loput okrepili dovod zraka.

Rudo so spirali z močnim vodnim curkom, svetili so z baklami. Smolnate lesene palice so ovili z vlakni, da so dalj časa gorele.

Pravi problem je predstavljalo izsuševanje rova. Gradili so stranske rove, uporabili so t. i. črpalne stroje, **velika črpalna kolesa in črpalke na pritisk**. V Španiji so s sistemom koles dvigovali vodo 30 m visoko. Vzdolž rogov so gradili vodne kanale do večje kotanje, tu so nabrano vodo črpali s temi preprostimi stroji ali pa so jo nosili na prosto z vedri.

V bližini so obratovala železarne, ki so privabile ljudi, ki so iskali zaposlitev. Te državne železarne so za vojsko izdelovale orožje. Med delavci srečamo kovače in druge obrtnike, ki so skrbeli za orožje in vojaško opremo.

6. Vino in oljčno olje

Med proizvode, ki jih je v prvi vrsti zajemala trgovina v rimskem svetu, sta prvenstveno spadala vino in oljčno olje. V Ostijo so dovažali oboje v zapečatenih keramičnih vrčih, ki so jih z ladij prekladali na tovarne rečne čolne in jih nato vozili po Tiberi navzgor do skladišč v samem Rimu.

V Ostiji je bilo do zdaj mogoče ugotoviti četvero skladišč, v katerih so shranjevali tekočino v velike amfore. Da je vsebina ostala hladna, so bile posode vkopane v tla. Vsaka od njih je držala kakih tisoč litrov in v enem skladišču so jih naštehi dvesto. Iz tega je mogoče izračunati količino, ki so jo obdržali za prebivalce v Ostiji.

Eden glavnih vinorodnih predelov Italije je bila Kampanja, kjer so pridelovali vino dobre kakovosti, posebno na pobočjih Vezuva. Pokrajina je bila tu polna specializiranih posestev, kot je npr.: villa rustica v Boscoreale, kjer so našli vse naprave in orodje, potrebno za pridelovanje vina in olja. Posetstvo te vrste je imelo možnosti za skladiščenje nad 100.000 litrov in je zagotovo zalagalo bližnji trg v Pompejih. Sodeč po pozornosti, ki jo vinogradništvu posvečajo rimske knjige, ni mogoče dvomiti, da je bila proizvodnja skrbno nadzorovana in visoko specializirana. Prinašala je znatne dobičke.

Italija je bila v času pozne republike in zgodnjega cesarstva vseskozi sposobna pokrivati velik del svojih potreb, vendar nato do 2. stol. ni le vidno naraslo število prebivalstva, ampak je tudi proizvodnja tako drastično nazadovala, da so morali ukiniti restriktivne zakone, ki so prepovedovali proizvodnjo vina in oljčnega olja v severni Afriki. V tistem času je obseg uvoza iz Grčije, Afrike in Španije silovito narasel. Razmere v zadnjih desetletjih pred našim letoštetjem in v prvih desetletjih našega štetja, ko so bogati donosi italjskega poljedelstva omogočali, da je dežela izvažala ladijske tovore vina v tako oddaljene kraje, kot je bila Britanija, kjer so trgovali s še svobodnimi barbari, so prešle.

7. Ostija – rimsko pristanišče

Ostija, prva rimska kolonija, ustanovljena sredi 4. stol. pr. Kr., leži ob strateško ugodnem ustju Tibere, oddaljena okoli 23 km od mesta Rima. Varovala je vodno pot pred piratskimi napadi in služila kot kraj za prekladanje, kjer so prelagali tovore z ladij na lažje rečne barke. Položaj pristanišča je bil dokajšnjega pomena za rastoče rimsko gospodarstvo. Do 2. stol. pr. Kr. se je naselbina raztegnila daleč prek meja prvotne utrdbe, vse do odprte morske obale in vzdolž glavne ceste proti Rimu. V zgodnjem 1. stol. pr. Kr. jo je Sula obdal z novim utrbenim okopom. Ostija se je razvila v cvetoče trgovsko pristanišče. Tega ni nikjer tako jasno videti kot na prostoru, znanem pod imenom »trg korporacij«, ki leži med gledališčem in staro strugo reke Tibere. Trg, veliko odprto dvorišče, je obsegal tempelj in je bil obdan s stebrišči; za njimi je bilo 61 bolj ali manj enakih prostorov, ki so služili kot pisarne trgovcem in korporacijam, katerih panoga obrti ali vrsta trgovine je bila vsakokrat označena z mozaiki pri vhodu. Seznam obrti in poklicev je presenetljiv – pleskarji ladij in vrvarji predstavljajo dejavnost za opremo ladij, merilci žita in mojstri tehtanja nas spominjajo na važnost uradno nadzorovanih mer, medtem ko trgovci s kožuhovino in lesom posredujejo predstavo o pestrosti uvoza. Večina pisarn je

⁷ Barry Cunliffe – Rimljani, Cankarjeva založba: Ljubljana 1982, str. 140.

⁸ Barry Cunliffe – Rimljani, Cankarjeva založba: Ljubljana 1982, str. 236 – 239.

bila oddana združenju tovornih ladjarjev, ki so zastopali domača pristanišča – Sabrato na severnoafriški obali, Aleksandrijo v Egiptu, Arles in Narbonne v Galiji, Porto Torres in Cagliari na Sardiniji in mnoga druga pristanišča sredozemskih obal.

Tako obsežna čezmorska trgovina bi ne bila možna brez ustreznih pristaniških naprav. Sprva je bilo pristanišče samo v Ostiji, toda z vse večjim nabiranjem blata v ustju Tibere so se pojavili problemi. Klavdij I. je končno sklenil – proti nasvetu strokovnjakov – da zgradi dalje proti severu novo pristanišče, ki naj bi bilo s Tiberom povezano po kanalu. Novo pristanišče pa se ni dobro obneslo in leta 62 je bilo tam v hudem viharju uničenih 200 ladij z žitom, ki so iskale zavetja. Nekaj desetletij kasneje je Trajan pričel graditi novo pristanišče, za katerega so izkopali šesterkotni pristaniški bazen, kjer je bilo prostora za 300 ladij in ki je bil obdan s številnimi skladišči. Nova gradnja se je sama razvila v majhno pristaniško mesto, toda stara Ostija je ostala do 4. stol. glavno trgovsko središče. Ime *Portus Romae*, ki ga je dobila, kaže povezavo med pristaniščem in glavnim mestom. Skladiščni prostori v pristanišču so zavzemali ogromne površine; v Hadrijanovem času prek 10 hektarov. Skladiščne barake so uporabljali predvsem za žito in podobno blago, vendar so bile mnoge rezervirane za posebne predmete – kot npr.: za sveče in loj ali za poper in druge začimbe. Veliko skladišč je pripadalo zasebnim lastnikom; toda tista, v katerih so bile shranjene zaloge žita za Rim, so bila cesarska last. Ogromna skladiščna kapaciteta v obeh pristaniških mestih in na rečnih bregovih v samem Rimu daje predstavbo o velikosti dnevne porabe glavnega mesta.

7.1 Ceste – promet

Humanist Conrad Celtis je leta 1508 zapustil augsburškemu pisarju Konradu Peutingerju srednjeveško kopijo poznoantičnega cestnega zemljevida. To je rokopisni zvitek, danes razstavljen v 11 pergamentnih listih, dolžine 6,75 m in 34 cm širine. Iz Rima so vodile poti v 12 smeri. Risar je poznal le levo in desno stran. Karta opozarja popotnika na oddaljenost krajev, kadar je popotnik prišel do križišča, se je moral odločiti med levo in desno stranjo. Rimski miljniki so bili praviloma kamniti, okrogli stebri, visoki 1,5–2,5 m in 40–50 cm premera. Nanje so zapisali razdaljo med kraji, imena cesarjev, ki so vladali, njihove častne nazive in zasluge pri izgradnji. Cesta za vozove je bila ravna, široka med 2,5–4 m, ob strani 0,6 m za pešpot. Ko so Rimljani osvojili ozemlje, so ga takoj priključili svoji upravi in ga povezali s cesto, prometnico. Še v 5. stol. pr. Kr. so se opirali na stare etruščanske poti v srednji Italiji. Ceste so Rimljani vzdrževali na račun krajev, kjer je potekala pot. Razdalje so bile zapisane na zlatem miljniku v Saturnovem svetišču v Rimu – leta 20 pr. Kr.

Na utrjeno cestno traso so najprej položili kamnite plošče in jih zalili z malto, nato nasuli debel sloj lomljenca, peska, plovčeve malte, temu je sledil vrhnji cestni sloj iz velikih kamnov, vmesne špranje so zalili z malto.⁹

Gradnjo cest so nadzorovali z zakoni. Delili so jih na javne – *VIAE PUBLICAE*, vojaške – *VIAE MILITARES*, in stranske – *VIAE VICINALES*/vaške ceste. Od Avgustove dobe dalje so jih upravljali posebni uradniki.

Kratki predori in mostovi so olajšali pot, oz. prehodnost. Gradili so jih rimski inženirji, že v 5. stol. pr. Kr. Najprej so jih gradili iz lesa. *Pons Sublicius* – koliščarski most je povezoval oba bregova reke Tibere v Rimu. V 2. stol. pr. Kr. so prešli na gradnjo velikih, masivnih, mostovnih nosilcev iz kamna, gornji del mostu pa je bil še vedno lesen. Primer takega mostu je most iz leta 197 pr. Kr. *Pons Aemilius*. Leseno nadgradnjo so nadomestili s kamnitimi loki. V cesarski dobi so začeli graditi kamnite mostove.¹⁰

7.2 Potovanja po morju

Za pomorski promet so Rimljani prve čase uporabljali ladje svojih italjskih zaveznikov, ki so tedaj – ko so ti kot enakovrni partnerji stopili v sklop rimske države – postale rimske in se kot enakopravne članice pridružile ladjevju, ki je pripadalo prvim obrežnim naselbinam ob Tirenskem in Jadranskem morju: Ostiji, Anciju, Taracini, Brindiziju in pozneje Puteolom, Akvileji itn. S temi zavezniškimi ladjami so Rimljani hitro navezali z drugimi državami v Sredozemlju trgovske stike, urejene z natančnimi sporazumi. Prva znana pogodba je bila po Polibijevem poročilu sklenjena s Kartagino v prvem letu republike, se pravi leta 509 pr. Kr.

Po tej pogodbi so Rimljani in Kartažani prevzeli poroštvo za svobodno plovbo in trgovino na ozemlju oz. na morju, ki je zajemala vplivno območje Rima ali Kartagine in je obvladovala severnoafriške in sicilске obale. Pozneje, v 4. in 3. stol. pr. Kr., je bila pogodba obnovljena, še preden so med državama nastale sovražnosti.

Drugo mesto na zahodu, ki je precej zgodaj sodelovalo z Rimom, je bilo Masilija, današnji Marseille. V njem je bilo središče trgovskega prometa ob sredozemskem bregu Galije in severne Hispanije. Iz Masilije je bilo mogoče po Rodanski dolini priti v notranjost Galije in iz nje prav na breg Rokavskega preliva. Na vzhodu so se morali Rimljani na Jadranu že od 3. stol. pr. Kr. naprej spoprijemati z ilirskim morskim razbojništvom, vendar tudi to ni moglo zavreti širjenja njihovega vpliva v vzhodnem delu Sredozemlja in stikov z grškimi mesti in s helenističnimi kraljestvi. Na Delosu, svobodnem trgovskem pristanišču v Egejskem morju, so se rimski in italjski trgovci v velikem številu naseljevali že od 2. stol. pr. Kr. Ni nepomembno, da so Rimljani z Rodosa dobili prvi kodeks o pomorski trgovini, tako imenovani *Lex Rhodia* (rodoški zakonik).¹¹

Rimljani so razvili redno linijsko plovbo po Sredozemlju. Za rimske trgovske ladje je značilno, da imajo zaobljen trup, ob strani okrepljen z borovimi deskami. Na pokriti palubi so bile postavljene pokrite kabine in nakladalni škripci.

Na sredini je bil glavni jambor, ki je kot jambor na prednjem krnu imel kvadratno oblikovano jadro. Na glavnem jamboru so lahko dvignili še trikotno jadro; s sistemom vrvi pa so lahko pluli le z vetrom naprej ali s pomočjo stranskega vetra, z 2 – 4 vozli hitrosti.

7.2.1 Pompeji – vir materialne kulture

V primeru s hrupom in vrvežem v Rimu so bili Pompeji miren in tih, skoraj podeželski kraj, čeprav so bili središče trgovine in obrti, ki so preživljale 20.000 prebivalcev mesta kot tudi okoličanov. V rodovitni pokrajini so gojili in pridelovali obilje oliv, olja, vina, žit in les ter pridelke prinašali v mesto

⁹ Zgodovina v slikah – 5. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1975, str. 2316–2318.

¹⁰ Zgodovina v slikah – 5. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1975, str. 2358–2360.

¹¹ Antični Rim. Razgled po njegovi omiki s 333 ilustracijami. Mladinska knjiga: Ljubljana 1967, str. 257.

za prodajo in porabo. V do sedaj izkopanih predelih Pompejev so našli dvajset tavern in prek deset vinskih gostišč ali barov, štirideset pekarn in celo vrsto suknarn.

Do leta 79 po Kr. so bili Pompeji mesto, ki so ga obvladovali njegovi ljudje. Eden izmed njih Lucij Cecilij Jukund, špekulant z zemljišči in bankir. V njegovi hiši so našli zbirko tablic, na katerih je zapisana vrsta trgovinskih transakcij.

Sprva se je trgovska dejavnost odvijala predvsem na forumu in v njegovem neposrednem sosedstvu. Ko pa so Pompeji rasli, so v sprednjih prostorih mnogih zasebnih hiš uredili trgovine. vzdolž cest je bila kmalu strnjena vrsta trgovin in krčem, med katerimi so elegantni vhodi v zadaj ležeče hiše, ki so se skrivale za hrupnim trgovskim pročeljem. Drugod po mestu so nekoč odlične stanovanjske četrti propadale, ker so tovarnarji prevzeli zapuščene hiše in tam uredili svoje mline, pekarnice in suknarne.

Ob izbruhu Vezuva so bili Pompeji na poti k zelo razvejenemu industrijskemu življenju. Izbruh vulkana je pokopal pod seboj cvetočo civilizacijo, zgodovini pa ohranil avtentično podobo časa in bogastvo materialne kulture.

8. Trgovina in denar

Zanimivo je dejstvo, da so začeli kovati novce šele leta 275 pr. Kr. Bili so nosilci informacij. Sporočali so pomembne vojne, politične dogodke, portrete cesarjev in njihova dela, Kolosej, Cirkus Maksimus ... S pomočjo novcev so strokovnjaki rekonstruirali kvadriga, svetilnik v Aleksandriji ...

Leta 180 pr. Kr. so uvedli nove kovance – srebrni denarius, ki je zamenjal dotedanje sesterce, ki so se pojavili leta 250 pr. Kr.

Trgovina je začela propadati zaradi slabe finančne politike, država si je izmišljevala vedno nove davke, nekakovosten denar v 3. stoletju ni več veljal v tujini kot plačilno sredstvo. Ker so ljudje skrivali denar, kovan iz žlahtnih kovin, doma, so morali kovati novega. Banke so posojale denar za visoke obresti, mnoge so propadle, prišlo je do inflacije.

Dioklecijan je določil najvišje možne cene in povzročil propad manjših trgovcev in obrtnikov, ki niso zmogli proizvodnih stroškov carine; mitnine pa so povzročile dodatne stroške pri trgovanju na velike razdalje.¹²

Trajan (100–112) je razvrednotil denar na 85 % nekdanje vrednosti, M. Avrelij na 75 %, Septimij Sever na 60 % vrednosti. Inflacija je bila razmeroma visoka.

8.1 Dioklecijanov edikt o maksimiranju cen

Leta 301 je Dioklecijan objavil Edictum de pretiis rerum venalium/Edikt o maksimiranju cen, s katerim je predpisal najvišje dovoljene cene proizvodov in storitev.

Poznamo ga iz fragmentarnih grških in latinskih zapisov. To je eno najpomembnejših besedil za gospodarsko zgodovino antičnega obdobja. Dioklecijanov edikt o cenah kakšnega posebnega gospodarskega učinka znotraj ekonomskih zakonitosti, v katerih je na prvem mestu povpraševanje in ponudba, ni imel. Je pa odličen vir tako glede cen proizvodov in storitev kot zaradi številnih drugih podatkov, pomembnih za gospodarsko zgodovino. Dioklecijan je ob tej gospodarski reformi uvedel tudi nove kovance

– zlate, srebrne in bakrene novce, da bi uredil finančne razmere, kajti inflacija je ogrožala (več kot 12,8 % letno) gospodarsko uspešnost znotraj cesarstva.

Blaga ni bilo na trgu v večjih količinah, inflacija pa je še vedno rasla. Ugotoviti je dal količino orne zemlje v provincah, uradniki so ocenili, kolikšni naj bi bili stroški, namenjeni vojski. Pobirali so davek od ljudi in tako so prvič uredili LETNI PRORACHUN. Dioklecijanu je uspelo zaustaviti propad imperija za nekaj časa in preprečiti gospodarski zlom.¹³

V prvi polovici 4. stol. so vidne prve izboljšave. S kovanjem zlatnikov si je opomoglo denarništvo, uporabili pa so skrite zaklade svetišč. Zmanjkovalo je sužnjevanje in surovin, vojska je narasla na 600.000 mož, uradniki, bogati brezdelneži, ki so kupovali zemljo, naseljevanje germanskih plemen ... Vse to je pomenilo, da je cesarstvo že doživelo in preživelo svoje najboljše čase. Leta 367 so postavili mejo največje možne zemljiške posesti – 125 ha.¹⁴

Zanimivo je investiranje kot npr.: tržnica iz časa Trajana. Po vrnitvi iz dačanskih vojn, z bogatim plenom in bogastvom je dal zgraditi forum, baziliko, knjižnico, tržnico s 5 nadstropji. Pritličje je bilo namenjeno sadju in cvetju, 1. nadstropje za olje in vino, v 2. in 3. so bile začimbe, v 4. je bilo žito in na vrhu uradi – denarne ustanove – banke.

8.2 Propadanje trgovine

Rimska država ni nikdar izvajala prave in dosledne politike ponudbe in povpraševanja ali jasno spodbujala trgovine. Pred Hadrijanom tudi ni ustvarila državnih monopolov. Mnogo razlogov, zaradi katerih je trgovina začela propadati in je zabredla v hude težave, je bilo povezanih s finančno politiko cesarstva, ki je bilo vedno brez denarja in si je pogosto izmišljalo škodljive načine, da bi prišlo do njega.

Temeljni vzrok očitnega propada je bila **inflacija kovanega denarja**. Kovanci so postajali lažji in niso bili več iz čistih kovin, nazadnje pa jim je ostala samo še imenska vrednost. V tujih deželah, kjer so zahtevali plačilo v žlahtnih kovinah po njihovi resnični vrednosti, jih niso hoteli sprejemati. Zaradi tega je vrednost denarja naglo padla, to pa je povzročilo, da so banke propadle ali pa zvišale obrestno mero. Vse to je spremljalo naglo naraščanje cen najvažnejšega blaga. To dviganje cen je država poskusila ustaviti z določitvijo najvišjih cen; to pa vedno uniči proizvajalce in trgovce.

Hkrati so nastajala velika premoženja, ki so vsako zase postala ekonomija zaprtega tipa. Zaradi devalvacije denarja so vojaké plačevali v naravi, za kar so se morali zateči k rekvizicijam. To je postavilo na glavo ves sistem trgovine in menjave, ker je izločilo vse posrednike.

Sistem pobiranja davkov je bil drug pomemben sovražnik trgovine in je škodoval tudi obrtniškem sloju. Kjer se je le dalo, so pobirali dajatve in carine. Zaradi tega so se dvigale cene in to je onemogočilo trgovino na velike razdalje. V tretjem stoletju so bile stalne državljanske vojne in barbarški vpadi, ki so ovirali svoboden promet na cestah. Oživilo je pomorsko piratstvo in povzročilo, da so ljudje umikali iz obtoka likvidni kapital, ki so ga prestrašeni lastniki skrivali doma. Temu je treba dodati, da se je država vedno bolj vmešavala v gospodarstvo. Vojne na mejah so omejevale uvoz iz dežel zunaj imperija. Za mednarodno trgovino ni

¹² Paretti, L.: Stari svet, Zgodovina človeštva, II/3. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1972, str. 70–72.

¹³ Cunliffe, B.: Rimljani, Cankarjeva založba: Ljubljana 1982, str. 284.

¹⁴ Cunliffe, B.: Rimljani, Cankarjeva založba: Ljubljana 1982, str. 305.

bilo nobenega poročstva, ker so bile trgovske pogodbe samo še besede na papirju, ki niso dajale nobenega jamstva. Vsa okrožja so težila k temu, da bi s svojimi poljedelskimi in industrijskimi izdelki zadoščala svojim potrebam in imela lokalno trgovino v ozkih mejah. Velika podjetja so vedno bolj pogosto padala v pohlepne roke špekulantov z Vzhoda.

Edino obdobje, v katerem se zdi, da je za nekaj desetletij spet vzcvetela zdrava trgovina, je bilo tisto, ki je sledilo bistrourni finančni politiki cesarja Konstantina Velikega.

8.3 Poljedelstvo

Italci so bili indoevropsko pleme, ki se je konec 2. tisočletja pr. Kr. priselilo čez Alpe v Italijo. Delimo jih na LATINO-FALIČANE in OSKOUMBRIJCE. Etruščani, napredni poljedelci na tem območju, ki je bilo nenehno izpostavljeno poplavam, so se morali pred njimi nekako zavarovati. Izsuševali so močvirnato zemljo. Prvi dokazi o kolobarjenju prihajajo iz Grčije, okrog 400 pr. Kr. Zemljo so eno leto posejali z žitom, drugo leto s kornastimi rastlinami, nato pa so jo preorali in pustili za pašnik.

Tudi v Laciju so jo trikrat preorali, pognojili s hlevsko slamo, z rastlinskimi stebli, trhlimi vejami in listjem. Gojili so vinsko trto, pšenico, ječmen, fižol, česen, čebulo, fige, olive ... Zemljo so obdelovali s preprostim plugom, lopato in motiko. Tudi Rimljani, naseljeni na ozemlju Latinov, so živeli preprosto vaško življenje v vaški skupnosti.

Mesto, ki je ležalo ob reki Tiberi, se je razvilo iz prvotnih vasi na gričih Palatin, Kvirinal, Viminal in Eskvilin. Ločevale so jih zamočvirjene doline in zato se niso razvijali enotno.

Prve koče so postavili na Palatinu in Kapitolu (današnjem forumu), okrog 625 pr. Kr. V 6. stol., ko so zgradili izsuševalni sistem kanalov, se je končala etruščanska oblast. Velika posestva so delili na manjše enote, ki pa so bile premalo dobičkonosne. Krčili so gozdove, kar je povzročilo poplave, zemljo so uporabljali za pašnike in potreba po novi, dobri zemlji je bila vedno večja. Zato so bila potrebna nova osvajanja. Mnogo vojn se je pričelo s selitvijo hribovskih ljudstev, skupaj s čredo na bolj rodovitna tla. Tam pa so se spopadli s staroselci.

Na osvojenih ozemljih so ustanovili kolonije, kamor so naselili vojsko in revne meščane, ki so dobili zemljo. Nova osvajanja so prinašala tudi vojne ujetnike, ki so kot sužnji delali na posestvih.¹⁵

Možje, ki so morali na vedno nove vojne pohode, so doma prepustili posestvo družinskim članom in precej jih je propadlo in odšlo v mesto med proletariat. Otežen kmečki položaj je poslabšal uvoz žita s Sicilije in pozneje iz Egipta.

Na račun propadanja kmetov in nezakonitega prilaščanja državne zemlje so se začela razvijati velika posestva – LATIFUNDIJI, ki so jih obdelovali sužnji. Na italijanskem območju so pridelovali vino, olive in žito. Ker pa je bilo vedno več žita iz severne Afrike, so italijanski kmetje gojili več vina in živino.

Brata Grakha sta poskusila rešiti gospodarsko krizo. Tiberij je leta 133 pr. Kr. z zakonom delil velike latifundije na manjša posestva zakupnikom. Vsak svobodni moški je lahko imel 125 ha državne zemlje in 125 ha dodatno za odrasla sinova. Odvzeto zemljo pa je delil po 7,5 ha v dedni zakup kmečkim družinam.

Tiberij Grakh je prekršil nekaj ustavnih določil in v boju s senatorji izgubil življenje. Deset let pozneje je življenje izgubil tudi njegov brat Gaj. Senat si je z obljubami o preskrbi ljudstva z žitom pridobil ljudstvo.

Spor med SULO in MARIJEM za poveljstvo nad vojsko, med vojno v Mali Aziji, v 1. stol. pr. Kr., je pripeljal do državljanske vojne, v kateri je zmagal Sula in postal diktator. Moč aristokracije se je okrepila in leta 74 pr. Kr. je prišlo do suženjskega upora v J Italiji, ki ni bil prvi. Ta Spartakov upor pa je bil najštevilčnejši in tudi svobodni so sodelovali v njem. Sužnji so se želeli vrniti v domovino, kmetje pa so se borili za izboljšanje življenja in ta neenotnost se je končala s porazom. Ljudstvo si je nato pridobil Cezar, ki je vpeljal javna dela za nezaposlene, delil je poceni žito, ki ga je Sula ukinil, prirejal je javne igre ... Tudi Avgust je hotel izboljšati kmetijstvo. Nastajale so znanstvene razprave o umnem gospodarjenju, celo pesniki: VERGIL, KATON, HIGIN TASO to večkrat omenjajo.

Konkurenca afriškega žita in cenena suženjska delovna sila sta zavirali razvoj malega kmeta in tehnike. V provincah z manj sužnji v poljedelstvu so razvili vinske stiskalnice, mline na veter in vodno silo, žetvene naprave z živalsko vprego. Tudi naseljevanje veteranov je pripomoglo k napredku. V Avgustovem času je prišlo do sprememb v upravljanju provinc. Pred tem je imel upravitelj v rokah vojaško, sodno in upravno oblast, senat pa je z vojsko uredil status vsakega vojaškega rodu posebej. Upravitelji – pretorji so bogateli, ker so pobirali davke. Zdaj pa je pobiral davek visok, finančni cesarski uradnik.¹⁶ Vse več domačinov se je zaposlilo v finančnih službah. V provincah so Karakalovi zakoni prinesli zelo veliko novih rimskih državljanov.

Cezar je poselil Korint in Kartagino, Avgust je hotel pravično obdavčiti vse prebivalce v imperiju, s pomočjo popisa števila prebivalstva in evidenco njihovega imetja.

Rimske province so v cesarski dobi (30 pr. Kr. do 200) dobile popolno premoč nad italijanskim ozemljem, tudi zaradi pošiljanja hrane kot tudi živali v mesta in arene. Najvažnejše province so bile: Mavretanija (33 pr. Kr. do 40), Numidija (64), Prokonzularna Afrika (156 pr. Kr.) in Cirenaika, ki jo leta 642 zavzamejo Arabci.

V severni Afriki so izrabili vsako ped zemlje in jo obdelali. Gojenje raznih kultur je bilo odvisno od potreb bližnjega trga, ki so ga zalagali s hitro pokvarljivim sadjem in drugim blagom, ki ga ni bilo mogoče transportirati daleč. Tudi pašniki in travniki so bili prepredeni z ozkimi pasovi obdelovalnih površin. Kmetje so pridelke prodajali predvsem na najbližjem trgu, imeli so stalno zvezo med vasjo in mestom. Delo je vodil »pater familias« s pomočjo sužnjev; v času žetve je najel še druge svobodne ljudi. Na latifundijih so sužnje specializirali za določeno opravilo. V cesarski dobi so delili zemljo napol–svobodnim kolonom, ki so gospodarju opravili nekaj dni tlake in mu dali del svoje letine. Nadzirali so jih t. i. CONDUKTORES.¹⁷

Razvili so razne **pluge**, ki so ustrezali rabi tal, **brano**, **grablje**, **motike**, **kovinske** in **lesene sekire** za obdelovanje občutljivejših rastlin, orodje za mlatenje žita, košare, vedra ... Plinij poroča o žetvenih strojih. V času Cezarja je pridelava glavne kulture – pšenice znašala na območju bivše Kartagine 50.000 ton letno. Čez 100 let, po priključitvi Tripolitanijske in Numidije, je letni pridelek znašal 10 krat toliko. Letno so v Rim pošiljali pol milijona ton pšenice – kot

¹⁵ Cunliffe, B.: Rimljani. Cankarjeva založba: Ljubljana 1982. str. 36–50.

¹⁶ Cunliffe, B.: Rimljani. Cankarjeva založba: Ljubljana 1982. str. 84–91.

¹⁷ Cunliffe, B.: Rimljani. Cankarjeva založba: Ljubljana 1982. str. 226–231.

ANNONO: letno odškodnino iz provinc. To je pomenilo kritje 2/3 potreb, ostalo je pokrilo egipčansko žito.

V zgodnji cesarski dobi je bilo prepovedano gojiti oljke in vino v severni Afriki, ker so poskušali zaščititi prebivalce Apeninov, do časa vladavine cesarja TRAJANA (98–117), ko je italško gospodarstvo že zelo nazadovalo. Zakupniki so morali državi oddajati pridelke za poravnavo davkov. Napis oltarja iz HENČIR MENTIHA v S Tuniziji govori o kmečkih davkih: 1/3 pšenice, 1/3 ječmena, 1/4 fižola, 1/3 vina iz soda, 1/3 olja, kljub vsemu je ostalo dovolj za družine in njihove potrebe. Rodnost ni bila majhna, tudi hrane je bilo treba veliko in zemlja se je z leti počasi izčrpala. Pomagali so si z namakanjem in s prodajo olja.

8.4 Karakalov edikt leta 212

Leta 212 je cesar Karakala (Marcus Avrelius Antonius Caracalla, (211–217), sin cesarja Septimija Severa in Julije Domne, podelil vsem svobodnim državljanom rimskega imperija rimsko državljanstvo in tako svobodne državljane provinc izenačil z državljani Rima in Italije in tako dokončal že dolgo napovedano reformo.

Prizadeval si je tudi izenačiti in povezati vzhodni in zahodni panteon božanstev. Edikt Constitutio Antonin(ian)a je razširil veljavnost rimskega prava na vso državo. Precej poškodovano grško besedilo Karakalove konstitucije o razširitvi rimskega prava na vso državo iz leta 212 hranijo v Giessenu.

Pravo žitnico je predstavljal Egipt, kjer so častili boga APISA – boga rodovitnosti. Mali kmetje so imeli Rimljane za zahtevnejše gospodarje kot so bili nekoč faraoni. Zaradi visokih davkov so se zaposlovali, služba pa jih je še dodatno finančno izmозgala, posestvo je propadlo in z njim vsa družina. **Kolonat se je okrepil v 3. stol.**, ko so državne in zasebne posesti vedno bolj propadale in so jih delili na manjše dele. Leta 332 je Konstantin izdal odlok o delu, ki ga morajo opraviti koloni svojemu gospodarju, ki si je prilastil sodno in vojaško oblast na svojem posestvu. V času splošne krize so ti zakupniki postali sužnji. Zakonsko so prisilili sinove, da so prevzeli delo svojega očeta – kmeta ali obrtnika, da bi preprečili odhode v mesta in s tem večjo nezaposlenost.¹⁸

9. Gradnja hiš in mest

Ni dvoma, da so Rimljani znali ustanavljati mesta na »pravih« krajih, saj o tem pričajo številni ostanki, na katerih se učimo. Pri načrtovanju so se zgledovali po Grkih, uporabili pa so še znanje, ki so ga pridobili pri gradnji vojaških taborov. Tako kot Etruščani so gradili mestna obzidja iz dveh kamnitih »lupin«. Pred obzidjem so skopali jarek, obzidje so zapirali z lesenimi vrati – zapornicami. Od 3. stol. pr. Kr. so dodali še stolpe na obzidju.

Mestni načrt je bil prava geometrična risba. Dve glavni ulici sta se sekali pravokotno, okoli njiju pa je nastala prava mreža ulic, ki so delile površino, namenjeno zidanju, na enakomerne kvadrate.¹⁹

Rimski arhitekti so se izogibali enoličnosti s posebnim in obveznim sistematičnim načrtovanjem foruma, svetišč,

uradov, kanalizacije, vodovoda, javnih kopališč, amfiteatra, tržnic in drugih mestnih objektov.²⁰

Posebnost stavb je v tem, da so jih uravnavali po koordinatni osi: sredi pročelja je bil vhod, temu je sledilo dvorišče, naravnost pa glavna soba v hiši. Pogosto so gradili atrijske hiše. ATRIJ je predstavljal glavni prostor. Visoko odprto dvorano so na obeh straneh obdajali pokriti prostori. Do 2. stol. pr. Kr. je bil v njej hišni oltar, miza in ognjišče. Nato je bila v njej kotanja za vodo, dodali so še stebriščno dvorišče. Hiše so bile pritlične (Pompeji). Razkošnost je bila in je odvisna od premoženja lastnika. V provincah so gradili nekakšno mešanico med prvotnimi stavbami in posnemanjem Rima. Podeželske vile so se ponašale s kopališči na prostem. Revni pa so od 2. stol. pr. Kr. živeli v 2, 3-nadstropnih, najemniških hišah, zgrajenih iz kamna in opeke v pritličju, nadstropje pa je bilo leseno. Te velike hiše v INSULAH so imele majhna stanovanja in lokale za obrt. Zaradi požarov so v Rimu in tudi drugih večjih mestih začeli graditi 30 m visoke protipožarne zidove.²¹

Povzetek

Gospodarstvo v antiki sploh ni obstajalo kot avtonomna, od drugih družbenih sfer ločena kategorija. Da se zgodovinar dokoplje do spoznanj o gospodarskem delovanju antične rimske družbe, mora rekonstruirati življenje te družbe. Ne more biti le ekonomski zgodovinar, ampak mora hkrati upoštevati pravne, politične, kulturne, verske, socialne, zgodovinske elemente, pomagati si mora z arheologijo, antropologijo, filologijo ... Brez interdisciplinarnega pristopa ni celostne analize, kaj šele sinteze o gospodarskem potencialu tako grških kot rimskih družbenih temeljev. Vemo, da brez uspešnega gospodarskega potenciala kakovostne infrastrukture, komunalne in kulturno-umetniško-verske nadgradnje ni. Brez naročnika – investitorja ni arhitekturnega, gradbenega razcveta. Umetnost nadgrajuje družbene strukture šele, ko materialni standardi presežejo grobi nivo preživetja.

Večina prebivalstva v antični dobi je zadovoljevala svoje potrebe z lokalno kmetijsko in obrtno proizvodnjo. Številna mesta, zlasti grška in maloazijska so bila vedno odvisna od uvoza žita, nekatera druga so morala žito/hrano uvažati, kadar je bila letina slaba.

Nekateri predeli rimskega imperija niso imeli ali pa so imeli premalo lastnih kovin. V vseh provincah rimskega imperija so kot podlago za pisanje uporabljali egipčovski papirus. Na območjih, kjer so gojili ovce in tkali platno, je bilo veliko povpraševanje po dragih tkaninah, zlasti svili. Svilena oblačila so bila statusni simbol bogatih. Premožnejšim Rimljanom sta higiena in snaga prešli v meso in kri. Za oskrbo z vodo in vzdrževanje akveduktov v Rimu je skrbela posebna državna služba. Edili so se ukvarjali posebej s kanalizacijo. Agripa, eden izmed njih, je dal na svoje stroške očistiti vse odtočne kanale v Rimu.

Posamezna poglavja obravnavajo med drugim tudi splošne gospodarske zakonitosti rimskega sveta, glavne probleme v gospodarstvu ter rešitve, ki so jih sprejemali upravni organi.

¹⁸ Paretti, L.: Stari svet. Zg. človeštva II/3. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1972. str. 63.

¹⁹ Paretti, L.: Stari svet. Zg. človeštva. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1972. str. 64.

²⁰ Paretti, L.: Stari svet. Zg. človeštva. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1972. str. 65.

²¹ Zgodovina v slikah – 6. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1976. str. 2805–2811.

Panoge gospodarstva kot npr.: poljedelstvo, obrt in industrija, trgovina, pomorstvo, cestni promet z razmeroma intenzivnim pretokom blaga, idej in ljudi med provincami, denarni tokovi vezani na bančništvo, organizacijo bančnega sistema, kreditiranje, finančna kontrola po provincah, fiskalni davčni sistem in dajatve so predmet obdelave osrednje vsebine prispevka.

Analiza splošnih gospodarskih zakonitosti rimskega sveta, glavni problemi rimskega gospodarstva, rešitve, ki so jih sprejemali. Tudi razčlemba glavnih vzrokov gospodarske krize ter analiza posledic gospodarske krize, ki je zajela rimski imperij v 3. stoletju in trajala vse do propada zahodnorimskega cesarstva razpre, celo paleto vzrokov in tudi posledice.

Tehnične izboljšave, novi izumi, ki so hitro postali last vseh, so omogočili novo in kakovostno tehnologijo. Gradili so ceste in pristanišča, vozove in ladje, da je bila povezava tako po kopnem kot po morja široki cesti lažja. Mediteran je v svojem etimološkem smislu definiral celoten rimski imperij – medium terrae – Sredozemlje. Rimski imperij je tudi po gospodarski plati pomenil središče takratnega sveta v evropskem smislu.

Literatura

- ATLAS svetovne zgodovine / The Times. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Bary CUNLIFFE, Rimljani. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- Iva CURK, Rimljani na Slovenskem. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976.
- Moses J. FINLEY, Antična ekonomija (prevod, spremna beseda in strokovni pregled Jože VOGRINC). – Ljubljana: Založba ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987 (Studia Humanitatis).
- Eva KOCUVAN, Rimljan sem = Romanus sum. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.
- Fedja KOŠIR, Zamisel mesta. – Ljubljana: Slovenska matica, 1993.
- Iva MIKL – CURK, Rimska lončena posoda na Slovenskem. – Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987.
- Claude MOATTI, Iskanje starega Rima. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1996. – (Mejniki).
- Lewis MUMFORD, Mesto v zgodovini. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1969.
- Luigi PARETI, Zgodovina človeštva, Vol. II/1. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Luigi PARETI, Zgodovina človeštva, Vol. II/2. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1971.
- Luigi PARETI, Zgodovina človeštva, Vol. II/3. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.
- Mihail ROSTOVCEV, The Social and Economic History of the Roman Empire, 2. izd., ur. P. M. Fraser, 2 zvezka. – Oxford, 1957.

Vodovod	Zgrajen	Dolžina	Dnevna količina
APPIA	312 pr. Kr.	16,6 km	75.737 m ³
ANIO VETUS	272 pr. Kr.	63,9 km	182.517 m ³
MARCIA	144 pr. Kr.	91,4 km	194.365 m ³
TEPULA	125 pr. Kr.	18,0 km	18.467 m ³
IULIA	33 pr. Kr.	23,1 km	50.043 m ³
VIRGO	19 pr. Kr.	21,2 km	103.916 m ³
ALSIETINA	2 pr. Kr.	33,3 km	16.228 m ³
ANIO NOVUS	35 pr. Kr.	86,9 km	196.627 m ³
CLAUDIA	38 pr. Kr.	68,8 km	191.190 m ³
TRAIANA	109 pr. Kr.	57,0 km	118.127 m ³
Skupaj		480,2 km	1147217 m ³

Drago Ocvirk

IZVOR KRŠČANSTVA V JUDOVSTVU

Monoteizem, mesijanstvo, apokaliptično mišljenje

Za zgodovinarja je nadvse zanimiva že zgodovina zgodovinopisja,¹ ki se ukvarja z izvorom krščanstva. Nič koliko teorij in hipotez je že bilo postavljenih, v katerih so preigrane vse mogoče variante o začetkih krščanstva od tiste, da je ustanovitelj krščanstva Pavel iz Tarza, Jezus pa le mitični junak, do one, da je krščanstvo rezultat dolgoročne

evolucije, v kateri se mešata judovstvo in helenizem in s katero nima zgodovinski Jezus iz Nazareta (skoraj) nič opraviti. V drugi polovici prejšnjega stoletja je pravo revolucijo v zgodovinopisju o izvoru krščanstva sprožilo odkritje kumranskih rokopisov. Ti rokopisi so del knjižnice esenske komune, ki je prav v začetku krščanske ere dosegla svoj vrh. V zadnjih desetletjih je tudi močno napredovalo poznavanje medzavezne (*intertestamentarne*) literature, ki je nastajala v obdobju, ko je Prva (ali Stara) zaveza zaključena in ko še ni novozaveznih spisov.

Izvirov krščanstva se je mogoče lotiti na več načinov. Z mediološkega vidika, ki preučuje medije, se pravi sredstva, s katerimi se krščanstvo prenaša in ki imajo močan vpliv na njegovo vsebino in podobo, je nastalo v zadnjem času kar nekaj odličnih študij, ki so vredne vse pozornosti.² Ni malo socioloških pristopov, ki obravnavajo tedanjo družbo/družbe in življenje v njej.³

Zgodovinski pristopi so različni, v glavnem pa zajemajo široko časovno in prostorsko, kulturno in idejno področje, da bi pokazali na postopno oblikovanje krščanstva.⁴ V kolektivnem delu *Pri izvirih krščanstva* beremo: »Če so začetki krščanstva še vprašanje za zgodovinarja danes, je to nedvomno zato, ker si je zastavil nedosegljiv cilj, ko je postavil 'vprašanje izvirov' (to, kar je Renan imenoval

¹ O Jezusu in zgodovinopisju sta omembe vredni deli: C. Perrot, *Jésus et l'histoire*, Desclée, Pariz 1979. P.-M. Beaude, *Jésus oublié. Les Évangiles et nous*, Cerf, Pariz 1977.

² Prim. M. Sachot, *L'invention du Christ. Genèse d'une religion*, Ed. Odile Jacob, Pariz 1998. R. Debray, *Dieu, un itinéraire. Matériaux pour l'histoire de l'Éternel en Occident*, Ed. Odile Jacob, Pariz 2001.

³ Prim. R. Stark, *The Rise of Christianity*, Harper Collins, San Francisco 1997.

⁴ Naj omenim samo nekatere bolj vidna dela, ki bi znala biti zanimiva in dosegljiva tudi za učitelje in profesorje zgodovine: G. Theissen, *The Religion of the Earliest Churches. Creating a Symbolic World*, Fortress Press, Minneapolis 1998; *The Historical Jesus, A Comprehensive Guide*, Fortress Press, Minneapolis 1998. Obe deli sta prevoda iz nemškega izvirnika. Za šolsko rabo je še zlasti koristen *Zgodovinski Jezus*, ker v obliki visokošolskega vodiča vsebuje veliko zbranega materiala na enem samem mestu. V zbirki *Histoire des religions*, ki jo izdajajo francoske šolske ustanove, je izšlo delo *Pour enseigner les origines chrétiennes* (Za poučevanje izvirov krščanstva), Cerf-CNDP, Pariz 1996. V slovenščini imamo prevod francoskega zgodovinsko-egzegetskega dela v dveh knjigah:

R. Doran, *Birth of a Worldview. Early Christianity in Its Jewish and Pagan Context*, Westview Press, Oxford 1995. R. E. Brown, J. P. Meier, *Antioche et Rome. Berceaux du Christianisme*, Cerf, Pariz 1988. H. Cazelles, *La naissance de l'Église. Secte juive rejetée?*, Cerf, Pariz 1983. E. M. Meyers, J. E. Strange, *Les rabbins et les premiers Chrétiens. Archéologie et histoire*, Cerf, Pariz 1984.

'nenavadna embriogenija zgodovine korenin krščanstva'). 'Izviri', 'začetki', 'rojstvo', vse sami izrazi, ki se nanašajo na brezupno iskanje absolutnega začetka, porajajoče se novosti, medtem ko zgodovinar starega krščanstva opaja za določeno dobo na mestu in kraju utemeljitve ali ustvaritve samo sklop zelo različnih trenutnih pojavov. Ko jih poveže, ugotavlja dediščine in popravke, nadaljevanja in spremembe, trajnice in preoblikovanja – celo resnične metamorfoze – toda s svojega zgodovinskega vidika, ni nikoli pred radikalno novostjo. To ni novo in znane so formule, slavne v svojem času, ki so poskušale izraziti to kritično stališče. Renanova formula: 'Krščanstvo je nekakšno nadvse uspešno esenstvo', je pretirano posploševanje točnega opazovanja; prvo krščansko sporočilo je zaznamovano z judovskim apokaliptičnim tokom. Loisyeva misel je povzemala samoumevnost: 'Jezus je oznanjal Kraljestvo, nastala je Cerkev.' Gotovo, toda šele po dolgi izdelavi in kakšna so bila njena pota? Ali še: 'Pavel je resničen ustanovitelj krščanstva', so trdili.⁵ V tej perspektivi seveda ne moremo govoriti o rojstnem dnevu krščanstva,⁶ gotovo pa je, da je nastalo sočasno s svojo literaturo. »Velik uspeh krščanstva je njegova literatura. Krščanstvo se je gradilo ob gradnji svoje literature.«⁷

Za pričakovati je bilo, da se bo prej ali slej pojavila kakšna nova zgodovinska razlaga začetkov krščanstva, ker kritični in ustvarjalni duh pač nikoli ne miruje, v zgodovinopisju se uveljavljajo nove metode in predvsem, ker se je vednost tistega časa in prostora silno razširila in kliče po novih tolmačenjih. Tako je André Paul, francoski zgodovinar, ki velja za enega najboljših poznavalcev družbe v Jezusovem času, razvil tezo, da se krščanstvo ni oblikovalo dolga desetletja, ampak da je Jezus sam dejansko vzpostavil nov verski sistem in hote prelomil z judovstvom svojega časa. V razpravi bomo sledili tej tezi, da bi po eni strani seznanili bralca z novostmi na tem področju, po drugi strani pa me je odgovorna urednica Vilma Brodnik prosila, naj »se okvirno držim na to nanašajočih podtem«, to so: monoteizem, mesijanstvo in apokaliptična miselnost. Prav te »podteme« so v osrčju preloma med judovstvom in krščanstvom oziroma nove vsebine, ki so jih dobile pri Jezusu, so temelji nove krščanske zgradbe.

Čeprav se A. Paul ukvarja z besedili⁸ in v njih sledi razvoju idej: njihovim spremembam in prelomom, opustitvam in stvaritvam, njegov pristop ni ne teološki, ne literarni, ampak zgodovinski. »Zadeve obravnavamo z vidika človeka, družbenega bitja, ki oblikuje in določa zgodovino. Na samem začetku postavljamo tezo, da se krščanstvo, takšno kot se kaže skozi dva tisoč let, ni moglo roditi drugače, kakor da ga je naravnost utemeljil eden največjih duhov, ki jih je svet kdaj nosil. Da! Bilo je osebno in hoteno dejanje utemeljitve. Toda ustanoviti ne pomeni ustvariti, začeti iz nič. Delati zgodovino kakšne ustanovitve, se začne s prizadevanji, da bi poznali izbran teren skupaj z njegovo konfiguracijo in njegovimi mejami, njegovimi sestavinami in viri.

Zatem pa je potrebno dojeti cilje in vloške v igri, pravila in celo tveganja nove arhitekture, z drugimi besedami, prodreti v genij arhitekta.«⁹

Teren, ki ga bomo tu obdelali, je judovska družba, gradnja pa krščanska skupnost, da bi razložili, zakaj je prišlo do preloma med judovstvom in krščanstvom. Študije antične dobe v zadnjih desetletjih so pokazale, da je bil antični svet odprt, brez kakšnih zaprtih področij, še najmanj na bližnjem vhodu. Ne judovska družba, ne prva skupina kristjanov nista zaprta svetova, v katerem bi bili kristjani »judovska sekta«. Pri razlagi nastanka krščanstva je zato treba vključiti različne plasti družbe in družbenih tokov, ki so se prepletali in medsebojno vplivali v cesarstvu. Razlaga krščanstva se tako opira na družbeno področje, kar pripelje do sklepa, da »je prišlo do preloma in to radikalnega z judovskim sistemom v celoti. In takoj je bil ustanovljen čisto drugačen sistem. Jezus iz Nazareta je bil njegov avtor, resnični ustanovitelj.«¹⁰

Metodološko je to novo izhodišče v preučevanju začetkov krščanstva. Moj profesor Henri Cazelles, ki je zaznamoval povojno zgodovinopisje »začetkov krščanstva«, izhaja še iz predpostavke, da živijo Judje »na obrobju Vzhoda in Zahoda v zakotni provinci grškega ali rimskega cesarstva, v soseščini z arabskimi Nabatejci ali preplavljeni s partsko invazijo.«¹¹ Nazarečani učenci pa so ena od judovskih sekt. »V odnosu do drugih je izvirnost te sekte v njenem nauku o vstajenju. Le-to ni samo stvar prihodnosti, ko bodo vstali vsi, marveč je eden Vstali že tu, Maziljenec je že prišel.«¹² Za časa Cazellesa še niso povsem jasni razlogi, zakaj je prišlo do preloma. Ta se do leta 61, ko pride Pavel v Rim, še ni zgodil, tudi leto kasneje, ko dá veliki duhovnik Hana umoriti Jakoba, Jezusovega 'brata' in škofa v Jeruzalemu, ne. Do preloma pride najbrž leta 64, ko je za upravitelja Judeje imenovan Gessius Florus, ki je povezan s saduceji. »Po vsej verjetnosti je on opozoril rimske oblasti, da krščanska sekta ni judovska. Krščanska religija je v očeh Rima takoj prenehala biti *religio licita: non licet esse christianos*. Ni dovoljeno biti kristjani, spomni pravnik Tertulijan glede pravnega položaja kristjanov.«¹³

1. Metodolška vprašanja v zvezi z nastankom krščanstva

1.1 Evangeliji: zakladnica in izhodišče informacij

Jezus ni napisal nič, tako da imamo o njem samo posredne vire, ki jih razvrščajo v štiri skupine. Prva so rimski viri, v katerih je omenjen mimogrede: Tacit v *Analih* (116/7), Plinij Mlajši v *Pismu* cesarju Trajanu (~ 111), Lucijen iz Samosate v pamfletu *De morte Peregrini* (~ 169–170). V drugo skupino sodijo judovski viri. V sicer bogati rabinski produkciji je omenjen le v razpravi o *Sinedriju* v *Babilonskem Talmudu*. Dvakrat ga omenja judovski zgodovinar Jožef Flavij v *Judovskih starožitnostih* (93–4). Tretji, najpomembnejši vir, je Sveto pismo nove zaveze, četrti vir pa tista krščanska literatura, ki ni bila sprejeta v biblični kanon in je nastala v času od 2. do 6. stoletja.¹⁴

5 P. Geoltrain idr., *Aux origines du christianisme*, Gallimard/Pariz 2000, II–III.

6 Prim. P. Geoltrain, n.d. LIV–LV.

7 Prim. P. Geoltrain, n.d. LVII.

8 *Jésus Christ, la rupture. Essai sur la naissance du christianisme*, Bayard, Pariz 2001.

9 A. Paul, n.d., 9.

10 A. Paul, n.d., 10.

11 H. Cazelles, *La naissance de l'Eglise. Secte juive rejetée?*, Cerf, Pariz 1983, 8.

12 H. Cazelles, n.d., 102.

13 H. Cazelles, n.d., 109.

14 Prim. D. Marguerat, *Introduction. Jésus de Nazareth*, v: J.-M. Mayeur idr., *Histoire du Christianisme*, 1 *Le Nouveau Peuple (des origines à 250)*, Desclee, Pariz 2000.

Evangeliji po Mateju, Marku, Luku in Janezu so za Jezusovo zgodovino glavni vir informacij, vendar ne v njihovi neposredni literarni obliki *Življenja* (*bios, vita*) po antično. Zgodovinar mora to literaturo – retorične strnitve ali povzetke dejstev, namige in celo molk – preoblikovati v zgodovinsko informacijo.

Že samo dejstvo namreč, da so štirje evangeliji pisani v obliki antičnega življenja in ne življenja, kot ga poznajo judovski spisi (npr. življenje Mojzesa, Elija, sodnikov idr.), je za zgodovinarja nadvse pomembno. Prav zaradi te literarne oblike so od številnih evangelijev samo omenjeni štirje sprejeti med krščanske kanonične spise, obenem pa so zato našli svoje mesto tudi v antični literaturi. »Biblični evangeliji so se sicer nekoliko navdihovali pri judovskih Pismih in drugih knjigah, vendar se od njih močno oddaljujejo po zvrsti in ritmu, duhu in tonu. Jasno razodevajo literarni prelom, in potemtakem tudi kulturni: smo drugje. (...) Njihov vzorec je dejansko v antičnih življenjepisih posvečenih drugim junakom. (...) Bliže so življenjem filozofov, ki so jih razvijali najprej iz 'retorične pohvale' ali *encomium*. Nikakor ne mislimo podleči skušnjavi, da bi evangelije preprosto in povsem enačili z navadnimi *encomia*, ki nedvomno izvirajo iz pogrebniških 'pohval'. Prav je, da jim pripišemo izvirni način literarnega razvoja *encomium*, tokrat krščanskega po navdihu in vsebini. (...) Evangeliji so mogli imeti kot antična življenja pretenzijo, da posegajo v *oikumene* ali 'naseljeni svet' z močjo že dolgo uveljavljene literarne oblike. Za kristjane so bili tako zanesljiva sredstva komunikacije in za krščanstvo močni dejavniki prodiranja.«¹⁵

Izhajajoč iz štirih življenjepisov po antično bo zgodovinar najprej izluščil informacije, ki mu jih ponujajo izrecno ali ne, nakar bo odprl njihove meje za druge spise tistega časa, ki so ostali na obrobju. Nazadnje se usmerja še v druga okolja. Tako se bo enostavna stran življenja po antično spremenila v kos široke in žive zgodovine uvodnih dogodkov in dejanj mladosti. Zgodovinar gre tako od ožjega k širšemu, da bi pokazal povezave in vplive, podobnosti in razliknosti, nadaljevanja in prelome.

To zgodovinarjevo širjenje meja, ki jih življenje po antično postavlja svojemu junaku, se začne s širjenjem časa, v katerega je zgoščeno Jezusovo življenje. To je v glavnem omejeno na dve leti ali tri, ko naj bi pri tridesetih začel javno nastopati, pri triintridesetih pa bil križan. Te številke ustrezajo 'življenjepisni' sistematizaciji, ne pa dejanskemu stanju. Zgodovinar bo tu zato zelo pozoren do prehojenih poti in razdalj tako Jezusa kot njegovih sodelavcev in drugih spremljevalcev. Tu je v veliko pomoč arheologija, saj lahko z njo spoznamo tedanje gospodarstvo, trgovino in urbanizacijo, na tej podlagi pa številna trgovska pota po deželi in širše. »Najbolj uporabljana pota so vodila v sredozemski pristanišči Tir in Ptolemaida; k heleniziranim mestom Sirije, Deseteromestja ali drugam na Vzhodu: Damask, Cezareja Filipova ali Gadara na primer. Tudi kultura sama – grška, grško-rimska, celo vzhodna – je ubirala ista pota. Kdor koli je potoval, je bil prisiljen uporabljati grščino v svojih številnih stikih, ali sam ali prek tolmačev. Temu se Jezus ni mogel izogniti.«¹⁶ Jezusa srečujemo tako na trgovskih poteh, v mestih in na tržnicah, kjer se pretakajo tudi kulturni, filozofski in verski tokovi. Dejansko smo daleč od zakotne province.

Poglejmo primer. Evangeliji govorijo, kako Jezus pošilja oznanjat svoje učence v različnih skupinah. Ko premerimo razdalje ter način potovanja in oznanjevanja, vidimo, da so daljša časovna obdobja strnjena, pač skladno z literarno zvrstjo življenja po antično, in da jih mora zgodovinar iz literarne zvrsti vrniti v dejanski čas in prostor.

Potem je Gospod določil še drugih dvainsedemdeset in jih poslal pred seboj po dva in dva v vsako mesto in kraj, kamor je sam nameraval iti. Rekel jim je: »Žetev je obilna, delavcev pa malo. Prosite torej Gospoda žetve, naj pošlje delavce na svojo žetev. Pojdite! Pošiljam vas kakor jagnjeta med volkove. Ne nosite s seboj ne denarice ne torbe ne sandal in spotoma nikogar ne pozdravljajte! V katero koli hišo pridete, recite najprej: »Mir tej hiši!« In če bo v njej sin miru, bo na njem počival vaš mir; če pa ne, se mir povrne k vam. V tisti hiši ostanite ter jejte in pijte, kar vam dajo, kajti delavec je vreden svojega plačila. Ne hodite iz hiše v hišo. V katero koli mesto pridete in vas sprejmejo, jejte, s čimer vam postrežejo. Ozdravljajte bolnike, ki so v njem, in jim govorite: »Približalo se vam je Božje kraljestvo.« V katero koli mesto pa pridete in vas ne sprejmejo, pojdite na njegove ulice in recite: »Tudi prah vašega mesta, ki se je prijel naših nog, otrešamo na vas, vendar védite, da se je približalo Božje kraljestvo.« Povem vam: Sódomi bo na tisti dan laže kakor temu mestu« (Lk 10, 1–12).

Doslej smo govorili o štirih evangelijih, ne da bi posebej omenili razlike med njimi, še zlasti tisto med sinoptičnimi evangeliji in Janezovim. Matej, Marko in Luka se sicer razlikujejo v podrobnostih, po teoloških namenih in po naslovljencih svojih spisov, vendar imajo podobno zgradbo in se vsebinsko ujemajo. Ker jih lahko beremo skupaj v treh stolpcih, so dobili ime sinoptični (*synopsis* – skupno gledanje). Poglejmo to na primeru pripovedi o Jezusovem krstu:

MATEJ 3,13–17

13 Tedaj je prišel Jezus iz Galileje k Jordanu do Janeza, da bi se mu dal krstiti.

14 Janez ga je hotel odvrniti od tega in je rekel: »Jaz bi se ti moral dati krstiti, pa ti hodiš k meni.«

15 Jezus je odgovoril in mu dejal: »Pusti zdaj, kajti spodobi se nama, da tako izpolniva vso pravičnost.« Tedaj mu je pustil.

16 Po krstu je Jezus takoj stopil iz vode, in glej, odprla so se mu nebesa. Videl je Božjega Duha, ki se je spuščal kakor golob in prihajal nadenj.

17 In glej, glas iz nebes je rekel: »Ta je moj ljubljeni Sin, nad katerim imam veselje.«

MARKO 1,9–11

9 Tiste dni je prišel Jezus iz Nazareta v Galileji in Janez ga je krstil v Jordanu.

10 Brž ko je stopil iz vode, je zagledal nebesa, ki se razpirajo, in Duha, ki se je spuščal nadenj kakor golob.

11 In zaslišal se je glas iz nebes: »Ti si moj ljubljeni Sin, nad teboj imam veselje.«

LUKA 3,21–22

21 Ko je vse ljudstvo prejelo krst in je bil tudi Jezus krščen ter je molil, se je odprlo nebo.

22 Sveti Duh je prišel nadenj v telesni podobi kakor golob in zaslišal se je glas iz neba: »Ti si moj ljubljeni Sin, nad teboj imam veselje.«

¹⁵ A. Paul, n. d. 126–7.

¹⁶ A. Paul, n. d. 131.

Janezova pripoved tega dogodka poteka bistveno drugače, saj je v resnici pričevanje Janeza Krstnika (Jn 1,29–34):

Naslednji dan je (Janez Krstnik) zagledal Jezusa, da prihaja k njemu, in je rekel: »Glejte, Božje Jagnje, ki odvzema greh sveta. Ta je tisti, o katerem sem rekel: Za menoj pride mož, ki je pred menoj, kajti bil je prej kakor jaz. In jaz ga nisem poznal, vendar sem zato prišel in krščujem v vodi, da se on razodene Izraelu.« In Janez je izpričal: »Videl sem Duha, ki se je spuščal z neba kakor golob in ostal nad njim. In jaz ga nisem poznal; tisti, ki me je poslal krščeovat v vodi, mi je rekel: »Na kogar boš videl prihajati Duha in ostati nad njim, tisti krščuje v Svetem Duhu.« In videl sem in pričujem, da je ta Božji Sin.«

Sinoptični evangeliji v glavnem omejujejo Jezusovo delovanje na Galilejo in mu posvečajo največ pozornosti, medtem ko četrti, Janezov, evangelij dopolnjuje sinoptične z Jezusovim delovanjem v Judeji, Jeruzalemu in Samariji.

 Glej zemljevida v ilustrirana enciklopedija Svetega pisma, Ognjišče 1985, 388–9

Glede na razdalje med kraji, kjer Jezus in njegovi delujejo, je treba razširiti dejansko razdobje tega delovanja. Tudi zadnji meseci Jezusovega življenja so nabiti z dogodki, ki zahtevajo daljše obdobje, kakor pa ga dopušča literarna oblika življenja po antično. Toda zgodovinarjevo širjenje se s tem ne konča. Tako postavljen Jezusov čas in prostor je treba postaviti v svet, ki ga obdaja, določa in prežema hkrati: tedanji rimski, grško-rimski in vzhodni svet. Le v okviru *oikumene*, 'naseljenega sveta', lahko namreč v celoti razumemo judovski svet v Jezusovem času in Jezusa v njem.

1.2 Verodostojnost evangelijev?

V dokončni izdaji z naslovi vred so štirje evangeliji končani šele v drugem stoletju. Okrog leta 150 krščanski filozof Justin prvi zapiše, da se »spomini apostolov« imenujejo *evangelia*, Irenej iz Lyona pa trideset let kasneje omenja naslove: *Evangelij po Mateju* idr., *subscriptions*, kot pravijo po latinsko.¹⁷ Med Jezusovim delovanjem in dokončno redakcijo njegovih *Življenj* je več kakor sto let, zato se zastavlja vprašanje: Koliko so ta štiri *Življenja* verodostojna in kolikšna je njihova teža za sodobno zgodovinsko pisanje?

Če zagledajo evangeliji beli dan dokaj pozno, pa to še ne pomeni, da Jezusovih besed ne bi zapisovali že njegovi spremljevalci. Tri desetletja pred njegovim delovanjem iznajdejo namreč v Rimu novo priročno sredstvo za pisanje: »beležko«, *membranae* po latinsko ali *membranai* po grško. Ta »beležka« sestavljena iz nekaj listov je neposreden predhodnik kodeksa ali »zvezka s stranmi«, ki je antična oblika knjige. Za sprotno uporabo in za prenašanje so takšne »beležke« neprimerno bolj priročne kot zvitki, ki se uporabljajo do tedaj. V začetku šestdesetih let naroča Pavel Timoteju, naj mu prinese takšne beležke: »Ko prideš, mi prinesi popotni plašč, ki sem ga pustil v Troadi pri Karpu, in knjige, *zlasti pergamente*« (*malista tas membranas* v izvirniku, *autem membranas* v Vulgati) (2 Tim 4,13).

Jezusovi sodelavci uporabljajo te *membranas*, zapisujejo njegove misli, in ko se podajo na misijonarjenje zunaj Galileje, uporabljajo skupni jezik: grščino. Zapiski potrjujejo resničnost sporočila. Tako že v Jezusovem času krožijo

zapiski njegovih besed v grščini. Različni prikazi Jezusovega življenja v krščanski literaturi so posledica množice teh zapisov od samega začetka. Izključno rabo grščine v krščanski literaturi pa je moč razumeti kot hoteni prelom z judovskim sistemom, še zlasti če upoštevamo, da je za kumransko komuno (*yahad*), ki se ima za pravi Izrael, samo hebrejščina uradni knjižni jezik. O tem načrtnem razlikovanju Jezusove skupnosti od kumranske bo več govora kasneje.

Ker deluje v pretežno ustni kulturi, uporablja Jezus temu ustrezne oblike, da si ljudje laže zapomnijo njegov nauk. Tako pogosto navrže kratko, udarno misel, ki se zlahka prime: »Blagor vam ubogi!« Podobne misli izreče ob različnih priložnostih in pri tem upošteva poslušalstvo, tako da prvo misel dopolni ali popravi. Tako npr. se rek »Blagor vam ubogi!« spremeni v »Blagor ubogim v duhu«, ki ima očitno kumransko konotacijo. Izraz »ubogi v duhu«, ki ga srečamo v kumranskem *Pravilu vojne med sinovi teme in sinovi luči*, ima enak pomen kot »popolni poti«. Toda sosledje rekov, ki se začenjajo z »blagor«, ni Jezusova iznajdba, ampak ga najdemo v kumranski literaturi, ki Jezusu očitno ni neznana. Izvirnost, ki jo prinaša Jezus, je tu vsebinske narave: po njegovem pripada namreč ubogim nebeško ali božje kraljestvo. Tema nebeškega ali božjega kraljestva je njegova iznajdba.

Kumran IQ M XIII,13

Blagor človeku, ki govori resnico s čistim srcem in ne obrekuje s svojim jezikom. Blagor tistim, ki se držijo Gospodovih zakonov in ne stopajo na pota Zla. Blagor tistim, ki se razveselijo v njej (Modrosti ali Postavi) in ne blodijo po poteh nespameti. Blagor tistim, ki jo iščejo s čistimi rokami in ne tekajo za njo z lažnim srcem. Blagor človeku, ki je dosegel Modrost in hodi v Postavi Najvišjega.

Matej 5,3–12

Blagor ubogim v duhu, kajti njihovo je nebeško kraljestvo. Blagor žalostnim, kajti potolaženi bodo. Blagor krotkim, kajti deželo bodo podedovali. Blagor lačnim in žejnim pravičnosti, kajti nasičeni bodo. Blagor usmiljenim, kajti usmiljenje bodo dosegli. Blagor čistim v srcu, kajti Boga bodo gledali. Blagor tistim, ki delajo za mir, kajti imenovani bodo Božji sinovi. Blagor tistim, ki so zaradi pravičnosti preganjani, kajti njihovo je nebeško kraljestvo. Blagor vam, kadar vas bodo zaradi mene zasramovali, preganjali in vse húdo o vas lažnivo govorili. Veselite in radujte se, kajti vaše plačilo v nebesih je veliko. Tako so namreč preganjali že preroke, ki so bili pred vami.

Luka 6,20–23

Blagor vam, ubogi, kajti vaše je Božje kraljestvo. Blagor vam, ki ste zdaj lačni, kajti nasičeni boste. Blagor vam, ki zdaj jokate, kajti smejali se boste. Blagor vam, kadar vas bodo ljudje sovražili, izobčili in sramotili ter vaše ime zavrgli kot zlo zaradi Sina človekovega! Razveselite se tisti dan in poskočite od sreče, kajti vaše plačilo v nebesih je veliko. Prav tako so namreč njihovi očetjce ravnali s preroki.

¹⁷ Prim. A. Paul, *Genèse et avènement des 'Écritures' chrétiennes*, v: J.-M. Mayeur idr., n. d. 673-757.

Prav takšni izreki, ki jih ponavlja in prilagaja okoliščinam, se dajo zlahka zapisati na membrane. Takšne zapiske strnejo kasneje avtorji Jezusovih življenj v en vzorčni primer in postavijo v ustrezne okoliščine: Matej postavlja Blagre »na goro« (Mt 5,1), Luka pa na »raven kraj« (Lk 6,17). Tako predstavljajo življenjepisci Jezusa takšnega, kakršen je navadno: človek oznanila, ponavljajočega se slogana.

Jezusovo oznanilo je lahko tudi bolj zgrajeno, in sicer v obliki pripovedi, vendar je ta ponavadi predelana v priliko. Znamenita prilika o talentih (Mt 25,14–30 in Lk 19,12–27), ki je nedvomno odmev Ezopove pripovedi o skopuhovi neumnosti, nima poduka ali morale, ampak je oznanilo o človekovi odgovornosti za svoja dejanja. Gre namreč za odgovornost do cilja življenja: ta je v Jezusovem oznanilu nebeško kraljestvo. Podobno kot predela slogane, preoblikuje tudi pripovedi, tako da jih veliko začeneja z: »Nebeško kraljestvo je namreč podobno ...«. Oznanjevalec je tudi pripovednik. »Kazal se je kot človek prepričanja in strastne zavzetosti in še bolj komunikacije. Hotel je šokirati duha ljudi, da bi jih prepričal, se dotaknil njihove domišljije, ne razuma. Uporaba ponavljajočih variacij v igri, celo v žaru spontanosti, je bilo zanesljivo sredstvo, da je pomnožil izrazni naboj ali moč pripovedi. Drugi so intervenirali okrog Jezusa kot prenosniki ali pomočniki. Tudi to se je znašlo na *membranai*.«¹⁸

Jezusovi življenjepisi dobijo splošen naziv evangeliji, a tako se lahko imenujejo tudi že »beležke«. V antični Grčiji je *evangelion* večpomenska beseda, ki med drugim pomeni darilo, ki ga prejme nosilec »dobre novice«, pa tudi »veselo naznanilo« v glavnem zmage in to že pri Homerju. Grška Biblija, na katero se kristjani oprejo od samega začetka, ne pozna izraza *evangelion*, ima pa glagol *evangelizesthai* v pomenu kozmične zmage Izraelovega Boga, s katero bo nastopila nova doba miru in blagostanja (Izaija 40–60). V cesarskem Rimu dobi *evangelion* od Avgusta dalje čisto specifičen pomen: označuje namreč »veselo novico«, kot so rojstvo cesarja, njegova intronizacija, njegovi pomembni govori ali dekreti. Skratka, vse tisto, za kar velja, da prinaša ali zagotavlja ljudem pričakovano blaginjo, *salus*, odrešenje, kajti cesar je odrešenik, *soter*. »Mogoče je, da je kakšnemu Jezusovemu sodelavcu, ki je bolj ali manj dvojezičen, kot jih ni manjkalo, in dovolj na tekočem z verovanji in formulami v modi, prišlo na misel, da uporabi *evangelion* za Jezusova besedna dejanja in dejanja na sploh. Izraz je zagotovo frapiral in spodbujal kakor nekatere angleške besede danes. In kar hitro so s to besedo poimenovali prav tako novo sredstvo zapisovanja in širjenja, kot so bile 'beležke' ali *membranai*.«¹⁹ V začetkih je to vse v okviru ustnega izročila, od katerega so te »beležke« odvisne. Verjetno je, da je sam izraz »evangelij kraljestva«, ki ga srečamo pri Mateju, uporabljal že Jezus.

Pri koncu tega razmisleka o verodostojnosti evangelijev je treba še razložiti prehod z »beležk« na *evangelion* kot življenje po antično, z zapiskov na knjigo oz. kodeks. Prav pri prehodu iz *membranai* v kodeks odigrajo kristjani pomembno vlogo, kar razodeva njihovo pozornost do zapisanega. Po tedanjih splošno veljavnih pravilih, ki se jih držijo tudi kristjani, je pomembno tako ustno podajanje kakor zapisovanje.

V helenistični dobi ima izročilo, ki prihaja naravnost od učitelja, prednostno veljavo, pa naj gre za uvajanje v večščino, retoriko ali filozofijo, zapisi so le v oporo. »Beležke« pričujejo tako za učiteljev »glas« ali »besedo, ujeta v živo«. Ignacij Antiohijski govori v začetku 2. stoletja o Kristusovem izročilu: »Slišal sem jih govoriti: 'Če ne najdem evangelijev v arhivih, jim ne verjamem.' In ko sem jim rekel: 'To je zapisano,' so mi odgovarjali: 'Prav to je vprašanje.' Zame so moji arhivi Jezus Kristus; moji nepremagljivi arhivi so njegov križ, njegova smrt in njegovo vstajenje in vera, ki prihaja od nje-ga.«²⁰ Za Ignacije in nekatere druge (Papias npr.) zagotavlja beseda tako resničnost kot trajnost, ker ni pokvarljiva tako kot papirus ali koža, ki nosi pisavo. V tem primeru je edini posredovalec med sporočevalcem in naslovnikom življenjska skupnost, ki jo tvorijo naslovniki, čeprav pri tem uporabljajo tudi zapise, kot je to v navadi že v Jezusovi skupnosti.

Rekli smo, da je beseda *evangelion* zaradi »beležk« označevala tako živo misel kot zapiske, in kristjani so negovali oboje. Tako je ustvarjena krščanska literatura, že za časa Jezusa in verjetno v grščini. Le tako je mogoče razložiti, da je že nekaj let po ustanovitveni smrti Pavel poznal novo učenje in ga sprva tudi kruto preganjal, po spreobrnjenju pa se je tudi sam močno razpisal. »*Membranai* so bili za časa Jezusa žepni 'evangeliji'. Ljudje so jih nosili s seboj na potovanjih. Glede na srečanja, razpravljanja in vprašanja so jih bogatili s premisleki ali komentarji. Ko je učitelj izginil, je *pismo* nadomestilo osebnost in njene zapiske; toda *evangelion* je nadaljeval svojo pot. Proces zorenja krščanskega sporočila in njegove predstavitve je bil neprekinjen, začeni s Jezusom in okrog njega. Toda *membranai* so imele vse več listov, zloženih drug na drugega in pritrjenih ali zvezanih skupaj. In nekega dne je to bil kodeks (...) Knjiga v svoji klasični koncepciji je bila rojena in je prerasla zvitek. So kristjani sami iznašli to obliko komuniciranja z zapisom, še več, iznašli kako ga ohraniti? Tega ni mogoče zatrditi kategorično. Vsekakor so bili njeni odločilni širitelji, če ne edini. In to že konec prvega stoletja ali v začetku drugega, prav v trenutku, ko se je končal razvoj *membranai* v prave knjige.«²¹

S tem ko *evangelion* postane knjiga, stopi krščanska literatura v kulturo grško-rimskega sveta. Tam je navada, da se besedilo objavi (*izdaja* po grško *ekdosis* in latinsko *editio*) v obliki glasnega branja v krogu učencev ali prijateljev, ki o njem razpravljajo. Obogaten s to razpravo se tekst vrne k viru, ki v naslednjih redakcijah upošteva to razpravo. Tako zapis živi, raste, se oblikuje, množi, hkrati pa vse bolj uhaja svojim avtorjem in pridobiva na družbeni veljavi v literarnem svetu. Po enaki logiki se oblikuje tudi krščanska literatura v krogu krajevne Cerkve, ki ima svoje korenine v prvi Cerkvi, ki jo je ustanovil Jezus s svojimi najožjimi tovariši. Vloga Cerkva je tako nenadomestljiva pri dokončnem oblikovanju kanonične krščanske literature, ki se imenuje Nova zaveza. Najprej so zbrana v zbirko Pavlova pisma, proti sredi drugega stoletja pa se uveljavijo štiri življenja, ki jih Cerkev posvoji kot *evangelion tetramorphon*, evangelij v štirih oblikah. Ta dolgi kontinuirani proces krščanskega ustvarjanja in objavljanja, ki se začne z Jezusom, zagotavlja resničnost informacij in komentarjev, ki jih prenaša, ne da bi jih prenehal bogatiti. »Plodna zaveza med zapisom in oralnim je zapečaten v življenjih, ki so stopila tako rekoč skozi velika vrata v svet ali kulturno skupnost. Po usklajenih glasovih *ekklesiai* (krajevnih cerkvenih občestvih) je *Ekklesia* ali

18 A. Paul, *Jésus Christ*, n. d., 139.

19 A. Paul, n. d., 140.

20 Pismo Filadelfijcem VIII. 2.

21 A. Paul, n. d., 142–3.

Cerkev priznala ta izjemen rezultat; kot družbeno telo pa velja tudi za avtorja, vsaj kar se tiče njenega deleža. Literarni tokovi in načini izdajanja so bili nenadomestljivi pomočniki pri doseganju tega uspeha, ki je široko potrjen. Svoje je prispeval tudi kodeks kot materialni vzrok. Drznimo si torej trditev, da samo štirje evangelijski naših Biblij dejansko predstavljajo in izpričujejo objektivno zbirko vseh pogojev nastajanja, razvoja in ohranjanja zgodovinske resnice o Jezusu.²²

Prelom z judovstvom, ki ga je začel in izpeljal Jezus iz Nazareta, dobi v dokončnem oblikovanju in uveljavitvi krščanske literature še eno uresničitev. K temu prispeva nenazadnje tudi uporaba grščine, ki je delno podedovana iz *Septuaginte*,²³ predvsem pa je obogatena s kulturo in jezikom tedanje družbe.

2. Judovstvo v času začetkov krščanstva

Preden lahko gremo k sami razlagi ustanovitve krščanstva, se moramo razgledati po judovski družbi tistega časa, kajti prav v razmerju do nje postavlja Jezus iz Nazareta svoj verski sistem. Ta družba je rezultat razvoja, ki se začne konec 6. stol. pred Kr. Takrat se namreč s pomočjo Perzijcev in pod njihovo nadvlado spet poseli in v novi obliki postavi nekdanje kraljestvo Juda, ki so ga bili uničili Babilonci leta 587 pr. Kr.²⁴ Sled o obnovi Judovega kraljestva najdemo med drugim tudi v prvem poglavju Ezrove knjige.

V prvem letu perzijskega kralja Kira je GOSPOD – da se je izpolnila GOSPODOVA beseda iz Jeremijevih ust – obudil duha perzijskega kralja Kira, da je razglasil po vsem svojem kraljestvu in tudi pisno naznanil: »Tako govori perzijski kralj Kir: Vsa kraljestva na zemlji mi je dal GOSPOD, Bog nebes, in mi naročil, naj mu sezidam hišo v Jeruzalemu, ki je v Judeji. Kdor med vami je iz vsega njegovega ljudstva, naj bo z njim njegov Bog. Naj gre v Jeruzalem, ki je v Judeji, in naj zida hišo GOSPODA, Izraelovega Boga. On je Bog, ki biva v Jeruzalemu. Ves ostanek na katerem koli kraju, kjer so ti ljudje prebivali kot tuji, naj moške tistega kraja podprejo s srebrom, z zlatom, dobrinami in živino kakor tudi s prostovoljnimi darovi za hišo Boga, ki biva v Jeruzalemu.«

Tedaj so vstali družinski poglavarji iz Juda in Benjamina, duhovniki in leviti: vsi, v katerih je Bog obudil njih duha, da pojdejo in pozidajo GOSPODOVO hišo, ki je v Jeruzalemu. Vsi njihovi sosedje so jim okrepili roke s srebrnimi predmeti, z zlatom, dobrinami, živino in dragocenostmi. Poleg tega pa je vsak tudi daroval še kaj zraven. Kralj Kir je dal prinesiti tudi predmete GOSPODOVE hiše, ki jih je bil iz Jeruzalema prinesel Nebukadnezar in jih položil v hišo svojih bogov. Perzijski kralj Kir jih je dal prinesiti po zakladničarju Mitridatu ter jih izročil Šešbacarju, Judovemu knezu. To je njihovo število: trideset zlatih čaš, tisoč srebrnih čaš, devetindvajset nožev, trideset zlatih posod, štiristo deset srebrnih posod druge vrste in tisoč drugih predmetov. Vseh zlatih in srebrnih predmetov je bilo pet tisoč štiristo. Vse te je Šešbacar vzel s seboj, ko so se izgnanci vračali iz Babilona v Jeruzalem.

Povratniki postavijo nov tempelj in dobijo lastno provinco pod perzijsko upravo. Provinca se imenuje Judeja, *Jehud* po aramejsko in *Jehuda* po hebrejsko. Prebivalci *Jehudin*, Judejci, se odtlej razumejo kot »sveto seme« ali »sveta skupnost«. Zato se imajo za drugačne od drugih, od njih

»ločene«; medtem ko civilno ime ostane *Jehud*, poimenujejo svojo etnično skupnost Izrael. Pod tem simbolnim imenom izražajo svojo identiteto, katere glavna značilnost je »svetost«. Okrog leta 330 pred Kr. preide *Jehud* v grške roke in se preimenuje v *Iouda* ali *Ioudaia*, prebivalci pa v *Ioudaioi*, po latinsko *Judea* in *Judaei* od koder slovenska Judeja in Judi. V tistem času prodreta helenistična kultura in jezik v judovsko družbo, Judje pa se selijo v velika grška mesta, predvsem Aleksandrijo. Odtlej pa vse do danes Judje niso samo tisti »Izraelovi sinovi«, ki živijo v Judeji, marveč vsi, ki izhajajo od tam, pa naj živijo kjerkoli po svetu. V tistem času je torej »helenizacija, v diaspori že zelo razširjena, zdaj napredovala tudi v sami Judeji, mali deželi, ki jo že dolgo obkroža pas grških mest, kjer so meščani imeli za seboj filozofske šole. V mestu, kot je Gadara, obstaja celo epikurejsko središče. Iz njega bo izšel filozof Filodemos, Ciceronov sodobnik. Tudi nekateri grški običaji so se polagoma ustalili v deželi, na primer enoženstvo. Precej močna stranka iz razreda trgovcev, učenjakov in celo članov duhovniške kaste, podpira to gibanje. Antiohos (Epifanes, selevkidski vladar, 175–164) misli, da to lahko izkoristi, in skuša uvesti verski sinkretizem. Tako za Grke kot druga antična mnogobožna ljudstva bi bilo to nekaj popolnoma običajnega. Poleg tega sklene ukiniti poseben položaj Judov, zavarovan z zakonom in postavbo. Vendar se bo spotaknil ob to nepredvideno oviro.«²⁵

Judje se leta 166 pred Kr. dvignejo proti Antiohovi helenizatorski politiki in dve leti kasneje dosežejo neodvisnost pod vodstvom Juda Makabejca. Ta je končno priznana leta 142 pred Kr. in o tem piše tudi Prva knjiga Makabejcev (13,33–51).

Simon pa je pozidal trdnjave po Judeji, jih obdal z visokimi stolpi in z mogočnim obzidjem, opremljenim z vrati in zapahi, in v trdnjave nanosil živeža. Nato je izbral nekaj mož in jih poslal h kralju Demetriju, da bi odpisal deželi davke, saj jo je Trifon samo ropal. Kralj Demetrij mu je v tem smislu odgovoril in mu napisal to pismo:

»Kralj Demetrij Simonu, velikemu duhovniku in prijatelju kraljev, starešinam in judovskemu narodu: pozdrav. Zlat venec in palmovo vejo, ki ste ju poslali, smo dobili in smo pripravljeni skleniti z vami dokončen mir in naročiti uslužbencem, naj vam znižajo dajatve. Vse, kar smo vam priznali, ostane v veljavi. Trdnjave, ki ste jih zgradili, naj pripadajo vam. Spregledamo vam napake in hudodelstva, ki ste jih zagrešili do današnjega dne, in prav tako venec, ki ga dolgujete. In če v Jeruzalemu prihaja v poštev še kaka druga dajatev, naj se več ne izterjuje. Če so kateri izmed vas pripravljeni stopiti v našo telesno stražo, naj vstopijo, in med nami naj zavlada mir.«

Leta 170 je bil Izraelu odvzet jarem poganov in ljudstvo je v listinah in pogodbah začelo pisati: »V prvem letu vladavine Simona, slavnega velikega duhovnika, vojskovodja in voditelja Judov.« Simon osvoji Gezer in jeruzalemsko trdnjavo.

V tistih dneh se je Simon utaboril pri Gezerju, ga obkolil s četami in postavil oblegovalni stroj. Nato ga je pomaknil proti mestu, narušil enega od stolpov in ga zavzel. Bojevniki so iz oblegovalnega stroja poskakali v mesto in v njem je nastal velik preplah. Mestni prebivalci so se z ženami in otroki povzpeli na obzidje, si trgli oblačila in glasno prosili Simona, naj jim poda desnico. Rekli so: »Nikar ne ravnaj z nami po naši hudobiji, ampak po svojem usmiljenju!« Simon se je dal omehčati in je ustavil napad. Vendar jih je pregnal iz mesta in očistil hiše, kjer so bili maliki. Nato je med pesnimi in zahvalnimi spevi

22 A. Paul, n. d., 145. To tezo zagovarja tudi Američan L. T. Johnson, *Jésus sans parti pris. La quête chimérique du Jésus historique et la vérité des évangiles*. Cerf, Pariz 2000.

23 Septuaginta (LXX) je grški prevod Biblije, ki je nastal v 3. stoletju pred Kristusom v Aleksandriji. Po legendi naj bi ga opravilo sedemdeset prevajalcev zato ime Septuaginta.

24 Prim. E. Cavaignac, P. Grelot, J. Briand, *Zgodovinski okvir Svetega pisma*, v: H. Cazelles s sod., *Uvod v Sveto pismo stare zaveze*, Mohorjeva. Celje 1979.

25 E. Cavaignac, P. Grelot, J. Briand, n. d., 63.

vkoral v mesto. Iz njega je pregnal vsakršno nečistost in naselil v njem ljudi, ki so izpolnjevali postavo. Mesto je tudi utrdil in si v njem sezidal hišo. Tisti, ki so bili v posadki v jeruzalemski trdnjavi, niso mogli hoditi ven in noter kupovat in prodajat po deželi. Zaradi tega so hudo stradali in precej jih je od lakote umrlo. Zato so vpijoč prosili Simona, naj bi jim podal desnico, in to je tudi storil. Vendar jih je pregnal in očistil trdnjavo od oskrumb.

Triindvajsetega dne drugega meseca leta 171 so vkoralali vanjo s hvalnim vzklikanjem in s palmovimi vejami, s harfami in cimbalami, s citrami, hvalnicami in pesmimi, kajti iz Izraela je bil iztrebljen velik sovražnik.

Domači rod Hasmonejcev vlada nad Judi vse do prihoda Rimljanov leta 63 pred Kr. Toda njihova dinastija ne žanje splošnega odobravanja, ker vlada nad ljudstvom podobno kot tuji vladarji, še bolj pa zato, ker si novi vladarji poleg politične oblasti vzamejo še versko: so kralji in veliki duhovniki obenem. Vrh tega Hasmonejci nimajo legitimnosti za nobeno od obeh služb: ker niso Davidovega rodu, jim ne pripada prestol, ker niso Cadokovega rodu, ne morejo biti veliki duhovniki. Judovska družba je vse bolj razdeljena in vse več je razočaranih nad neodvisnostjo, stari spori oživijo, nastajajo nova idejna gibanja in skupine. Ljudje so razdvojeni med zavestjo, da so »Izraelovi sinovi«, in dejanskimi družbenimi razmerami, kjer ni ne enakosti ne enotnosti. Zato se njihove težnje usmerjajo v ponovno izgradnjo Izraela kot »svetega semena« ali »svete zbor«. Vse težje prenašajo, da so monarhi vojščaki zasegli utemeljitveni ideal Izraela, ne da bi ga uresničili, in da je v njihovih rokah celo tempelj, ki ga bolj kakor drugi pred njimi uporabljajo za državno zakladnico. Spet bo treba postaviti zdrave in čiste temelje za »pravi Izrael« in njegove institucije. Proti koncu 2. stoletja pred Kr. ustanovijo člani bratovščine *Skupnost nove zaveze* svojo komuno v Kumranu, da bi obnovili pravi Izrael.

Medtem ko kumranska komuna živi svoj ideal odmaknjena od družbe, se razmere v družbi slabšajo naprej zaradi rimske okupacije leta 63 pred Kr. Rimljani bodo tudi zapečatili usodo Judov leta 70 po Kr., ko njihov vojskovodja Tit porazi upornike, zavzame Jeruzalem in poruši tempelj. Neposredno pred začetkom krščanske dobe vtisne Judeji močan pečat Herod Véliki, Arabec po materi in Idumejec po očetu. Z rimsko podporo vlada ta tujec nad Judejo cela štiri desetletja do leta 4 pred Kr. Slovi kot velik mecen in obnovi celo olimpijske igre, ki so bile zamrle. Deželo modernizira s trdo roko: uvaja tuje šege in običaje, ki so tedaj v modi, v deželo Judov uvaja poganstvo, jezik in administracija sta grška, v gradbeništvu tekmuje z bliščem helenističnih mest, gradi ceste, pristanišča, pospešuje trgovino, preganja razbojnike idr. Vendar ga Judje sovražijo, ker je tujec in je iztrebil Hasmonejce. »Kar naprej je bil pomagač tuje poganške zatiralske oblasti in nesramno je preziral verske postave (šel je tako daleč, da je rimskega orla dal postaviti na pročelje templja). Ob njem se je neizogibno ustvarilo ozračje odpora. Herod je kar naprej preprečeval ali pa zelo trdo zatiral neposredne posledice odpora. Iz vsega tega so nastala vrenja, iz katerih so nekaj let ali desetletij po njegovi smrti izšla gibanja, ki so vodila oborožen upor proti Rimu.«²⁶ Naklonjenosti mu ne prinese niti odločitev leta 20 pred Kr., da bo zgradil veličasten tempelj, namesto skromne zgradbe, ki je bila zgrajena po vrnitvi iz izgnanstva. V dveh letih je

tempelj pripravljen za božjo službo, vsa dela pa dokonča njegov pravnuk Agripa II. leta 64 po Kr. Jezus, rojen za časa Heroda Vélikega, pozna prav njegov tempelj v vsem sijaju, kot nas spomni Luka (21,5): »Ko so se nekateri pogovarjali o templju, kako je okrašen z lepimi kamni in zaobljubljenimi darovi, je rekel: 'Prišli bodo dnevi, ko od tega, kar vidite, ne bo ostal kamen na kamnu, ki bi ne bil zrušen.'«

Na tem zgodovinskem ozadju, še zlasti ob vrenju, ki ga sprožijo Makabejci in ki se ne ustavi več vse do padca Jeruzalema leta 70 po Kr., in zaradi Herodove modernizacije se Judom vedno znova zastavlja vprašanje o njihovi identiteti in poslanstvu kot Izraelu. Temelj njihove identitete je svetost, ki je sad stalnega obrednega očiščevanja in prihaja iz templja in od daritev v njem. Vendar ljudje opažajo razkorak med družbo takšno, kakršna je, in svetostjo kot njenim idealom. Teženje po svetosti ostaja skupen cilj, čeprav se vse bolj razlikujejo pogledi na njeno uresničitev. Nad templjem kot krajem posvečevanja se vedno bolj dviga dvom, da to v resnici tudi omogoča, zato dobiva v Postavi, (hebrejsko *Tora*) tekmeča. To sicer različne skupine v različnih obdobjih različno razlagajo, vendar je za vse ena, in kar je pomembno, ni deležna dvomov kot tempelj in ga bo nekoč, ko templja ne bo več, tudi zamenjala. Postava ni zakonik v modernem pomenu besede: brez razlikovanja jo imenujejo ali *Postava*, ali *Mojzesova postava*, ali *Knjiga*, ali *Mojzes*. To je literarno delo zgrajeno kot obširen življenjepis Mojzesa s predzgodovino Izraela od stvarjenja sveta do smrti zadnjega Jakobovega sina. Gre za nacionalno utemeljitveno listino, ki je kot skupni temelj namenjena vsem prihodnjim rodovom.²⁷

Zgoraj smo že omenili Lukovo omembo templja in Jezusov kritičen odnos do njega. Dejansko je v družbi, v kateri se bo porodilo krščanstvo, dvom močno načel osrednjo vlogo templja pri posvečevanju in lahko govorimo o različnih vzorcih oddaljevanja od njega. Prvi vzorec je *vzorec ločitve*, ki ga postavijo eseni ali »Skupnost nove zaveze«, kot se sami imenujejo. Drug vzorec ustvarijo farizeji in ga lahko imenujemo *vzorec pomnožitve*, ker ne ukinjajo posvečujoče moči templja, ampak jo razširijo na mizo v slehernem domu. Tretji vzorec je nastal v judovski diaspori ali razpršenosti po vsem takratnem svetu. To je *vzorec izseljenstva*, po katerem se vezi s templjem ohranjajo prek romanj v Jeruzalem in s plačevanjem posebnega tempeljskega davka. Diaspora prevede Toro v grščino v 3. stol. pred Kr. Avtor četrtega vzorca je Janez Krstnik. Njegova obredna kopel ima daritveni značaj, ni več vezana na narodno pripadnost in tudi Tore, kot nacionalne utemeljitvene listine ni več. Zato je to *vzorec nadnarodnosti*. Ker je judovski sistem narodni, naredi Krstnikov vzorec v njem nevarno razpoko, ki jo bo Jezus, eden od Janezovih spremljevalcev, spremenil v prelom, ko bo postavil svoj lasten univerzalen verski sistem.

2.1 Jahad – kumranska komuna

V judovski družbi se zgodaj razvijejo gibanja, ki težijo za svetostjo kot svojim narodnim idealom. Ta ideal je namreč v 5. stoletju pred Kr. povezal »Sinove izgnanstva« pod imenom in zastavo »Izraela«. Vendar se hitro pokaže razkorak med dejanskim stanjem družbe in svetostjo, ki ga ta gibanja poskušajo odpraviti. Med vsemi temi gibanji

²⁶ J. Carmignac, P. Grelot, R. de Déaut, A. Paul in Ch. Perrot, *Judovski svet*, v: A. George in P. Grelot s sod., *Uvod v Sveto pismo nove zaveze*, Mohorjeva, Celje 1982, 50.
²⁷ Prim. A. Paul, *Et l'homme créa la Bible. D'Hérodote à Flavius Josèphe*, Bayard, Pariz, 2000, 164-8.

posebej izstopa »skupnost nove zaveze«. Njen namen je, da bi vsemu ljudstvu pokazala tisto podobo svetosti, ki jo narekuje Postava. Skupnost postaja vedno strožja, tako da se konec 2. stoletja pred Kr. loči od družbe in zaživi v judovski puščavi kot ločena komuna, ki se ima za »resnični Izrael«. V njej se pripravlja prelom, iz katerega se bo rodilo krščanstvo, zato se je za razumevanje izvorov krščanstva potrebno zaustaviti pri tej komuni. Življenje in delo te skupnosti poznamo iz znamenitih kumranskih rokopisov, ki so bili odkriti v letih 1947–56, januarja 2002 pa je izšel zadnji, devetintrideseti zvezek teh rokopisov.²⁸

KUMRANSKI ROKOPISI

Mrtvomorski zvitki, ki so jih odkrili v zelo vroči in suhi judejski puščavi, so največje odkritje minulega stoletja na področju bibličnih ved. »Ta biblioteka z več kakor 850 besedili direktno osvetljuje kritično obdobje, iz katerega sta vzniknila pred dva tisoč leti tako krščanstvo kakor rabinsko judovstvo,« razlaga Hershel Shanks, ameriški strokovnjak za biblično arhitekturo v svojem delu *Avantura mrtvomorskih rokopisov*.

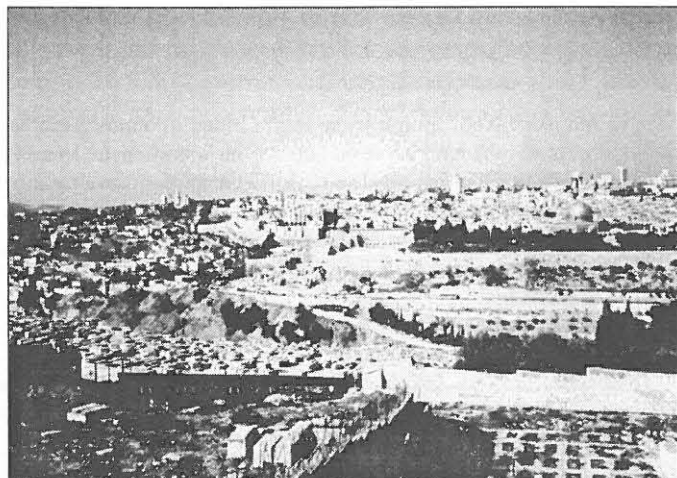
V zvitkih so tri vrste literature.

1. Hebrejska biblija ali Stara zaveza za kristjane.
2. Besedila, ki niso del hebrejske Biblije, jo pa dopolnjujejo (za katoličane apokrifi, za protestante pseudoepigrafi): Enohova knjiga, Testament dvanajstih patriarhov, Knjiga jubilejev idr.
3. Za zgodovinopisje najpomembnejši in povsem neznani spisi, ki jih je ustvarila kumranska komuna: Pravilo skupnosti, Tempeljski zvitek

Komuna je imela knjižnico zvitkov za svoje obredne potrebe neprekinjenega branja Postave. V tem smislu so bili njeni člani predhodniki gnostikov iz 2. stoletja po Kr., ki veljajo za »knjižne obsedence«. Del najdenih zvitkov je bil napisan v komuni, druge so pridobili, prepisovali in spreminjali.

Več o mrtvomorskih rokopisih: A. Paul, *Les manuscrits de la mer Morte*, Bayard, Pariz 2000.

V začetku drugega stoletja pred Kristusom se na ozemlju Judeje organizira več skupnosti. Ena od njih se imenuje »Skupnost nove zaveze«, ki bo prerasla vse druge v obliki »samostanske skupnosti«. Ta skupnost hoče obuditi in živeti ideal resničnega Izraela: svetost. Množenje bratovščin v puščavi počasi oddaljuje te ljudi od templja, se pravi od osrednje osi judovske družbe, kulture in vere, njenih

Panorama Jeruzalema. Na desni strani slike je grič Ofel s Kupolo na skali (antični Sion, kjer je stal tempelj) (Foto: Vilma Brodnik)

političnih možganov in finančno-davčnega sistema. Nekega dne, ko so videli, kako daleč od templja so in kako ga je v »ustvarjanju« svetosti zamenjal njihov sistem, razglasijo nepreklicno in dokončno ločitev. Okličejo se za »sinove Cadoka«. Ta je bil veliki duhovnik in le njegovi liniji priznava prerok Jeremija legitimost. Njihova skupnost je tako skupnost edinih pristnih duhovnikov, kar je že samo po sebi disidenstvo in upor institucionalnemu tempeljskemu duhovništvu. Poleg tega zamenjajo lunin koledar, po katerem se ravna tempeljski sistem praznikov, s sončnim. Prav tako se vedno bolj kaže potreba po nadomestitvi tempeljskih daritev, ki jih sčasoma dejansko nadomesti zapis, ki postane predmet kulta in razvije se prava kultura pisanja, ohranjanja, prepisovanja in branja. Največ prepisujejo Tora in preroke in ustvarjajo prave knjižnice: postanejo literarni laboratorij pravega »Izraela«. Človeštvo jim veliko dolguje, čeprav so bistveno zaznamovani z narodnostnim idealom, ki ga hočejo obuditi in znova postaviti. To se posebej vidi v *Knjigi jubilejev*, ki je spisana v 2. stoletju pred Kr. in ki še dodatno zaostri že tako narodnostno trde Ezrove in Nehemijeve spise.

Ezra 9,1–14

Ko je bilo to končano, so k meni pristopili knezi ter rekli: »Izraelsko ljudstvo, duhovniki in leviti se kljub njihovim gnusobam še niso ločili od ljudstev dežel; od Kánaancev, Hetejcev, Perizéjcev, Jebusejcev, Amónceev, Moábceev, Egipčanov in Amoréjcev. Kajti izmed njihovih hčerá so jemali žene zase in za svoje sinove ter oskrnili sveti zarod z ljudstvi dežel. Roka knezov in predstojnikov je bila med prvimi pri tej stvari.« Ko sem to slišal, sem raztrgal svoje oblačilo in plašč, si pulil lase z glave in iz brade ter potr obsedel. Takrat so se ob meni zbrali vsi, ki so se zaradi grozot izgnanstva bali besed Izraelovega Boga. Jaz pa sem sedel potr do večerne daritve. Pri večerni daritvi sem se vzdignil od svojega ponizanja ter s pretrganim oblačilom in plaščem pokleknil na kolena in iztegnil svoje roke h GOSPODU, svojemu Bogu.

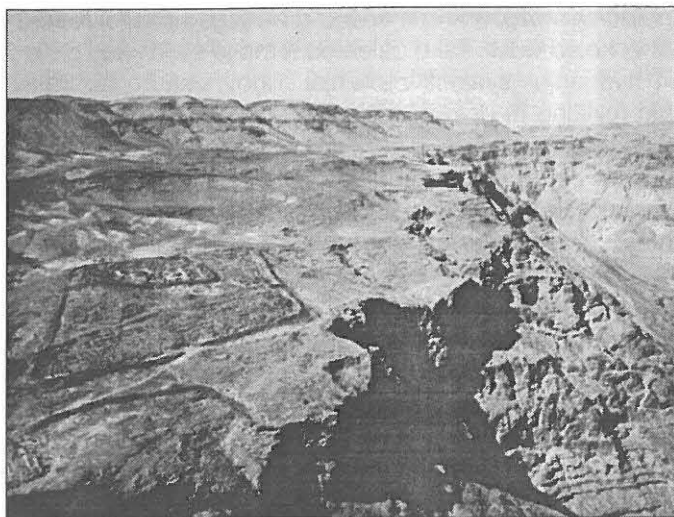
Rekel sem:

»Moj Bog, sramujem se in zardevam, ne da bi povzdignil svoje obličje k tebi, moj Bog. Kajti naše krivde so velike nad našo glavo in naša krivda je zrasla do nebes. Od dni naših očetov do tega dne smo v veliki krivdi. Zaradi naših krivd so izročili nas, naše kralje in naše duhovnike v roke kraljev dežel, pod meč, v ujetništvo in v plen ter v očitno sramoto, do tega dne. Zdaj pa nam je bil GOSPOD, naš Bog, vsaj za kratek čas naklonjen; pustil nam je ostanek in nam dal oporišče na kraju svoje svetosti. Naš Bog nam je razsvetlil oči in nam dal nekaj malega tolažbe v naši sužnosti. Zares, sužnji smo, toda v naši sužnosti nas naš Bog ni zapustil. Izkazal nam je naklonjenost pred perzijskimi kralji, in dali so nam pogum, da povzdignemo hišo svojega Boga in obnovimo njene ruševine, ter nam dal, da imamo trdno zavetje v Judu in Jeruzalemu.

In zdaj, naš Bog, kaj naj po vsem tem še rečemo? Kajti zapustili smo tvoje zapovedi, ki si jih zapovedal po svojih služabnikih prerokih, ko si rekel: »Dežela, ki stopate vanjo, da jo dobite v last, je oskrunjena dežela zaradi nečistovanja ljudstev dežel, zaradi njihovih gnusob, s katerimi so jo polnili v svojem nečistovanju od ust do ust. Zdaj torej ne dajajte svojih hčerá njihovim sinovom in njihovih hčerá ne jemljite za svoje sinove. Nikoli ne hrepenite po njihovi sreči in blaginji. Tako boste močni in uživali boste dobrine dežele in jo zapustili svojim sinovom v dediščino na veke.«

Po vsem tem, kar je prišlo nad nas zaradi naših hudobnih dejanj in zaradi naše velike krivde – čeprav si nam ti, naš Bog, prizanašal bolj, kakor smo zaslužili v svoji krivdi, in nam naklonil tale ostanek –, mar se bomo spet vrnili nazaj in kršili tvoje zapovedi ter stopali v svaštvo s temi gnusnimi ljudstvi? Ali se ne boš razjezil nad nami in nas pokončal, da ne bo več ne ostanka in ne rešencev?

²⁸ Založba Oxford University Press je za januar 2002 najavila izid zadnjega zvezka kumranskih rokopisov, ki so začeli izhajati leta 1955 pod naslovom: *Discoveries in the Judean Desert*.

Pogled s trdnjave Masade na ostanke rimskega tabora - na levi strani slike (Foto: Vilma Brodnik)

Iz te narodne ozkosti se rodi tudi judovski jezikovni nacionalizem, po katerem je hebrejščina, Izraelov jezik, »sveti jezik«, jezik stvarjenja in raja, tempeljski jezik. To bo postala uradna doktrina v obširni rabinski literaturi, katere največji predstavnik je Talmud.

Med leti 130 in 120 pred Kr. se ena od skupnosti nove zaveze še posebej odlikuje po ustvarjalnem naporu, da bi živela Izraelov ideal. Živi na zahodni obali Mrtvega morja v kraju, ki se danes imenuje Khirbet Qumran. Ta skupnost je dosegla takšno popolnost, da se ima za »Skupnost« samo, za uresničitev ideala, zato si da hebrejsko ime: *jahad*, skupnost ali bolje: komuna. Čeprav najdemo besedo *jahad* v hebrejski bibliji, kjer pomeni enotnost, pa ima tu poseben pomen: po eni strani označuje ločeno v sebi enotno skupino, po drugi strani pa skupno in edinstveno izkušnjo, ki jo ta skupina živi. Kumranska naselbina je opremljena za kakšnih sto oseb, v določenih trenutkih pa v njej živi do dvesto članov. V tem »samostanu« (Filon Aleksandrijski uporablja okrog leta 30 po Kr. neologizem *monasterion* za judovske askete v Egiptu) je skupno življenje vedno bolj kodirano v praksi in pravilnikih. Tradicionalni ideal »svetosti« radikalizirajo do skrajnosti, tako da dobi obliko separatizma in se izraža v vedno bolj strogi disciplini. *Pravilo* komune vsebuje zahtevne predpise, prekletstva in izobčenja. Sistem ni zgrajen na moralnih načelih, ampak na kozmološkem determinizmu in dualizmu, kot bomo videli. Za razliko od drugih bratovščin tega gibanja, ki sprejemajo tudi ženske in otroke, so v kumranski samo moški.

Ta komuna deluje neprekinjeno dvesto let do leta 68, ko rimske čete zasedejo Judejo, njeni člani pa se pridružijo upornikom v Masadi,²⁹ kjer napravijo skupen samomor leta 73 ali 74 po Kr. Že po smrti Jezusa iz Nazareta poimenujejo to skupnost »esenji« in razširijo to ime na vse člane »Nove zaveze«, na vse »Cadokove sinove«. V besedilih, ki so jih spisali člani kumranske komune sami, se predstavljajo kot »ljudje komune«, kot »komuna« ali kratko *jahad*, nikoli kot eseni. Izvirnost kumranske skupnosti je v njenem samostanskem načinu življenja, čeprav glede tega ni enotnega mnenja med strokovnjaki. Če pogledamo, kaj ti ljudje delajo in kako živijo, bomo dobili odgovor tudi na to, kaj je njihov ideal in, posledično, kdo so.

Kumranski kompleks ima posebno vodovodno napeljavo, iz katere je moč razbrati, da uporabljajo vodo za pitje in kuho, še bolj pa za obredno očiščevanje stvari in ljudi. Razpored rezervarjev in oblika bazenov kažejo na to, da je obredno očiščevanje z vodo osrednje dejanje komune, pisni viri pa nedvoumno izpričujejo versko naravo in namen zgradbe. Tudi druga infrastruktura je prilagojena potrebam »svetega« življenja: nikakršnih vojaških utrd, obzidij ali okopov ni, ki bi potrjevali hipotezo o utrjeni vojašnici ali rimski *villa rustica*. Osrednja stavba je svetišče, ker se čez dan opravljajo obredna kopanja, ponoči pa se nepretrgoma bere *Knjiga Postave*. Može ne spijo v osrednji zgradbi, kjer se opravljajo obredi in neprekinjeno branje, ker se počitek po svoji naravi izmika slehernemu dejanju posvečenja ali obredu očiščevanja. Zraven osrednje zgradbe je tudi pokopališče, kjer so pokopani člani komune – odkriti so izključno moški skeleti, zunaj samostanskega kroga, pa so pokopani obiskovalci ali tisti, ki so umrli, preden so bili sprejeti v komuno. Razmestitev pokopališč in njihova ureditev kažeta, da je svet mrtvih negativ sveta živih. Oboji namreč, živi in mrtvi skupaj, sestavljajo komuno, *jahad* obsega vse. Tak odnos do mrtvih je izviren in v nasprotju z mrtvaškimi običaji v tedanji judovski družbi, kjer je bližina med živimi in mrtvimi povsem izključena. Razlika je očitna. Vloga te »komune mrtvih«, ki prebivajo v osrčju samostana, je podobna vlogi angelov, ki so služabniki v nebesih. Vsa komuna je tako prežeta z duhom nesmrtnosti, zato mrtvi živijo med živimi, ne pa kje daleč proč od njih. Kakor bomo videli kasneje, je to pomembno v oblikovanju zavesti o vstajenju, ki je srce krščanstva.

Komuna razvije lastno tolmačenje knjig, ki so »svete« vsem Judom: *Postava (Tora)* in *Preroki (Nebiim)*.

2.1.1 Razmerje do Tore

Postava ima za *jahad* osrednje mesto, zato jo obredno berejo dan in noč. Komuna se razume kot »Hiša Postave« (*beit ha-Torah*). Branje je naporno, saj mora biti glasno, razločno in brez napak, ker je Postava popolna, kot so popolni tudi člani *jahad*. Od tod veliko spoštovanje do Mojzesa, njenega »avtorja«, tako da si član komune prisluži smrt, če ga prekolne. Vse to najdemo v večji ali manjši meri tudi pri drugih Judih, novo pa je *nacionalizem* te komune. V *Knjigi jubilejev* (XXII, 16–20) je parafraza Abrahamove oporoke, ki se obravnava (vnuka) Jakoba, ustanovitelja Izraela, kakor da bi bil njegov sin.

In ti, moj sin Jakob, spominjaj se mojih besed in ohrani napotke svojega očeta Abrahama. Loči se od ljudstev, ne jej z njimi, ne obnašaj se po njihovih šegah in jim ne postani podoben, kajti njihova dejanja so nečista in vse njihovo vedenje je umazano, ogabno, gnusno. Svoje žrtve darujejo mrtvim, častijo demone in jedo sredi grobov. Vse, kar počnejo, je nečimrnost in ničevost. Nimajo pameti za razmišljanje in njihove oči ne vidijo, kakšna so njihova dejanja niti kako se izgubljajo, ko pravijo kosu lesa: »Ti si moj bog«, in kamnu: »Ti si moj gospod, ti si moj odrešenik«. Nimajo pameti.

Toda tebe, moj sin Jakob, naj podpira Vsevišnji Bog, naj te blagoslavlja Bog neba in naj te obvaruje njihove nečistosti in njihovih stranpoti. Pazi, moj sin Jakob, da se ne bi oženil s kakšno potomko kanaanskih hčera, kajti vsa ta rasa mora biti iztrebljena z obličja zemlje. Kanaan je bil namreč pogubljen zaradi greha vsakega od njegovih, vsa njegova rasa, vse, kar bo obstajalo v njem, bo odpravljeno z zemlje, noben človek, ki izvira iz njega, ne bo rešen na dan Sodbe. Noben malikovelec in noben gnusobnež ne bo imel kaj več upanja v deželi

²⁹ Drago Jančar uporabi temo zavzetja Masade v romanu *Zvenenje v glavi*.

živih: vsi bodo šli dol v Šeol, šli bodo na Sodbo in za njimi ne bo spomina na zemlji.

Tudi v drugih kumranskih delih najdemo podobna nacionalistična stališča, medtem ko so opuščene tiste biblične pripovedi, ki govorijo o ljudstvih, sožitju, tudi ni pripovedi o Babilonskem stolpu, o srečanju Abrahama z Lotom, ni rodovnikov idr. Očitno je, da je *Jahad* tolmačila Toro skladno s svojimi skrajnimi nacionalističnimi pogledi in z dosledno ločitvijo od vsega, kar bi Izrael utegnilo onečistiti, mu odvzeti njegovo »svetost«.

Na strani življenja je tako »sveto ljudstvo«, na strani smrti pa tujci. Ta pogled je močno zakoreninjen v dualistični podobi sveta, ki je v srcu kumranskega sistema. Že na prvi strani *Skupnega pravila* beremo: »Naj 'sveti' člani *jahad* ljubijo vse sinove luči, vsakega po njegovem deležu, skladno z božjim nasvetom, in naj sovražijo vse sinove teme, vsakega po njegovem grehu, skladno z božjim maščevanjem« (1Q S I,9). V tem dualizmu ne poteka meja med »sinovi Izraela« in drugimi, čeprav smo videli, da je ta delitev zelo pomembna, ampak med »sinovi luči« in »sinovi teme«. Tu smo v kozmičnem dualizmu, ki je izražen že v naslovu dela *Razprava o dveh duhovih*.

Bog je ustvaril človeka kot gospodarja sveta. V njem je namestil dva duha, da bi hodil z njima vse do njegovega Obiska: to sta duha resnice in prevare.

Iz studenca luči prihajajo rodovi resnice in iz izvirov teme rodovi prevare. V roki Kneza luči je oblast nad vsemi sinovi pravice: oni hodijo po *poteh luči*; in v roki Angela teme je vsa oblast nad sinovi prevare: in oni hodijo po *poteh teme*. (...)

Da, prav Izraelov Bog je ustvaril duha luči in teme in na njiju je utemeljil sleherni stvaritev. (1Q S III, 17–25).

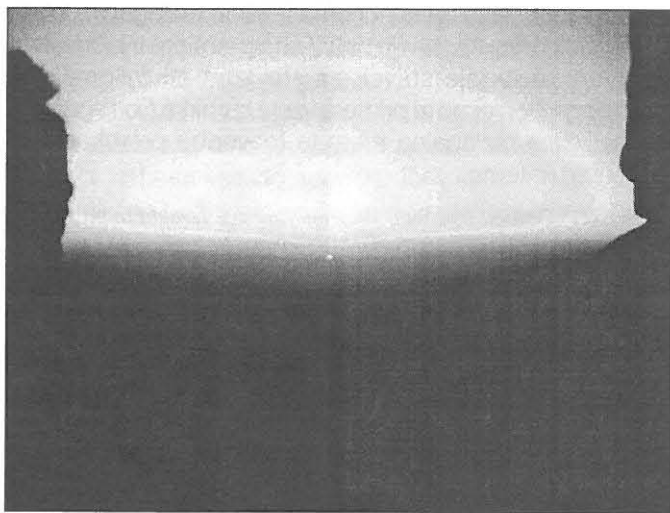
V teh dveh duhovih se odvija vsa zgodovina ljudi in v njuni vrsti so razdeljene vse vojske vseh svojih generacij. Po njunih dveh poteh hodijo in za vsa svoja dejanja so poplačani po teh dveh vrstah skladno z izvirnim deležem slehernega, po tem ali ima veliko ali malo vso dolgot neskončnih časov.

Kajti Bog je razvrstil ta dva duha po enakih delih vse do poslednjega konca in je zasejal večno sovraštvo med njuni skupini: mržnja do resnice je delo sprijenosti in mržnja do sprijenosti so vsa pota resnice. Zaradi njunih odlokov si stojita drug proti drugemu v strahovitem spopadu, ker ne hodita skupaj. (1Q S IV, 15–18).

Kakor vidimo spopad ni ne narodnostne, ne moralne, niti antropološke narave ne. V njem ni namreč pomembna narodnostna pripadnost, niti človekova svobodna volja in odgovornost, celo človeška narava ne, saj so ljudje tako pripadniki luči kot teme, a se vendarle bistveno razlikujejo. Spopad je zapisan v naravo stvarstva samega od stvarjenja dalje: spopad je kozmičen. Vsak človek je tako že vnaprej določen, predestiniran za pot resnice ali pot prevare, ne da bi pri tem kaj mogel. Kot je razvidno iz različnih astroloških dokumentov, odkritih v Kumranu, poznajo različne metode napovedovanja usode, gledanja prihodnosti in tudi v antiki razširjeno zodiakalno fiziognomijo. S slednjo, ki kombinira človekov zunanji videz z zvezdami, ugotovijo, kdo je nek človek, kakšna je njegova pot in končna usoda. Takšne fiziognomijske horoskope uporabljajo verjetno pri sprejemanju ali zavračanju novih članov. Nekaj podobnega delajo tudi pitagorejci. Jožef Flavij zapiše: »Eseni so pri nas neki ljudje, ki živijo skladno s tem, kar je Pitagora učil Grke.«³⁰

Če je vse vnaprej določeno kozmološko, se zastavlja vprašanje čemu sploh *jahad* in njen kult Tore? Še več, zakaj ta skupnost, ki se ima za pravi Izrael, sploh uvaža kozmični determinizem in dualizem, ki ju dotedanja judovska kultura ne pozna?

Kot izpričujejo drugi teksti, ki pa, nasprotno, poudarjajo pomen svobode in odgovornosti ter bistveno vlogo *jahad* in Tore, se tu srečujemo z dialektiko kumranske doktrine. Determinizem je nekakšna »znanstvena« razlaga sveta, ki podaja vzroke za hkratno obstajanje dobrega in zla, življenja in smrti, medtem ko drug vidik doktrine pripisuje »svetim dejanjem«, kot sta vstop v *jahad* in spoštovanje Tore, delež pri luči. Ta nov nauk narekuje ločitev od templja, ki izgubi v tej skupnosti sleherni pomen in lahko izgine s sveta, ker je vir »čistosti« in »svetosti« drugje. Prav to pa je treba še razložiti drugim rojakom, da bi jih pritegnili v svojo komuno: zato ta nova dialektična doktrina.

Sončni vzhod na t. i. Mojzovski gori, na kateri naj bi Mojzes od Boga prejel Deset zapovedi (Foto: Vilma Brodnik)

Klasično judovstvo ima v svojem središču tempelj. Ta stoji na mestu, kjer je ustvarjen prvi človek, kjer se ta naseli po izgonu iz raja in kjer je končno tudi pokopan. A to še ni vse. To izročilo se sčasoma razširi in vključi v tempeljski mit ne le stvarjenje in pokop Adama, marveč tudi Abrahamovo žrtvovanje Izaka. Po Genezi 22 se je to zgodilo na gori v deželi Morija, 2. Kroniška knjiga že enači tempeljski grič z Morijo: »Salomon je začel zidati GOSPODOVO hišo v Jeruzalemu na griču Morija, ki ga je izbral že njegov oče David - na kraju, ki ga je pripravil David - na mlatišču Jebusejca Arávn« (3, 1). V času kumranske komune je tako splošno sprejet krožni mit, po katerem je tempelj začetek in konec, kraj stvarjenja, rešitve in smrti prvega človeka in s tem vsega človeštva. »Stvarjenje se združi z rešitvijo v bližnjici, ki ne more imeti drugega imena kakor le eno: očiščenje. Zunaj templja, ni rešitve! In tudi človeka ne! To je latentna dogma antičnega judovskega sistema.«³¹ Član *jahad*, ki zavrže prav tempelj, ne more sprejeti tega templjskega mitičnega kroga. V njegovih očeh Tora in z njo etika nista več odvisna od njega, ampak od dualistične ureditve sveta. V človeku kot mikrokozmosu se prepletata luč in tema tako kakor v makrokozmosu. Pri teh Judih, ki veljajo za »pitagorejce«, je tako rekoč »znanstvena« teorija mitičen tempeljski okvir. Ta doktrina se uveljavi dokaj pozno, v prid pa ji je tudi raba sončnega koledarja v *jahad*, ki tako

30 Judovske starožitnosti. XV. 371.

31 A. Paul. n. d., 58.

brez težav vključi kozmični model v letni ritem praznikov in s tem v obredje.

Ne glede na vse novosti in razlike, ki jih *jahad* vnese v razumevanje Tore, še naprej vabi ves Izrael, naj se ji pridruži v njeni posebni praksi Tore in naj stopi v Zavezo za dokončno združenje izvoljenega ljudstva. Pri tem bo imelo tolmačenje Prerokov zelo pomembno vlogo.

2.1.2 Razmerje do Prerokov

Knjiga Prerokov je druga velika zbirka spisov, pri katerih se *jahad* navdihuje, vendar nima tako vzvišenega statusa kot Tora, zato ni deležna neprekinjenega obrednega branja kot Tora. Med zvitki in fragmenti je največ Izaijevih, sledijo Jeremija, Ezekiel in Daniel, od dvanajstih malih pa sta ohranjena samo Zaharija in Habakuk. Ker pripisujejo Psalme preroku Davidu, jih uvrščajo med Preroke. Enako kot Toro tolmačijo izvirno tudi Preroke, skladno s svojo vizijo in idealom svetosti, tako da končno na takšnih razlagah izdelajo izvirni nauk o Mesiju, kar je nekakšna premiera v judovstvu. Ponavadi razlagajo stavek za stavkom ali odlomek za odlomkom. Poglejmo tri primere vzete iz zbirke *Florilegium*,³² kjer se vidita razlagalna metoda (navedba preroka, nato komentar) in tema.

(Prerok) »Določil bom kraj svojemu ljudstvu Izraelu in ga zasadil vanj, da bo prebivalo na svojem in se mu ne bo treba več bati in ga krivičniki ne bodo več stiskali kakor nekdanj, od dneva, ko sem postavil sodnike čez svoje ljudstvo Izraela. Naklonil ti bom mir pred vsemi tvojimi sovražniki. GOSPOD ti oznanja, da ti bo GOSPOD naredil hišo« (2 Sam 7,10–11). (Tema) Gre za hišo, ki jo bo zanj postavil poslednje dni, kakor je zapisano v Mojzesovi knjigi: »Na kraju, ki si ga, GOSPOD, pripravil sebi, v svetišču, GOSPOD, ki so ga postavile tvoje roke. GOSPOD kraljuje na vekov veke« (2Mz 15, 17b–18). V to hišo ne bodo nikoli stopili ne Amoniti, ne Moabci, ne meščanci, ne tujci, ne spreobrnjenci, ker je rezervirana za njegove svete.

In YHWH ti pravi: »On ti bo naredil hišo in povzdignil tvojega potomca, ki bo izšel iz tvojega telesa, in bo utrdil prestol njegovega kraljestva na veke« (2 Sam 7,11b–14). On, Davidova Mladika, ki bo prišel z razlagalcem Postave, jo bo dvignil na Sionu poslednje dni, kot je zapisano: »Tisti dan bom spet vzdignil razpadlo Davidovo koč« (Am 9,11). Prav Davidova razpadla koč bo prišla rešit Izrael.

»Zakaj hrumijo narodi in ljudstva?« (Ps 2,1–2). Razlaga te besede: ljudstva se bodo dvignila in pripravljala zaroto proti Izraelovim izvoljencem v poslednjih dneh.

V teh razlagah srečamo vrsto navedkov iz Postave, Prerokov in Psalmov, smo pred nekakšnim spominjanjem in povzemanjem celega Svetega pisma, ki usmerja vso »skupnost svetih« k njeni poslednji uresničitvi. Osrednji lik postane Davidova Mladika. Druge razlage Prerokov so še bolj izrecne in predstavljajo Izraelovega Mesija kot kralja in vojskovodja, ki uniči svoje nasprotnike. Medtem ko je lik Mesija komajda opazen v judovski družbi, *jahad* dodela ta pojem skladno s svojo samopodobo. Vidi se namreč kot skupnost »svetih«, ki s stalnim očiščevanjem ustvarja potrebne pogoje za Mesijev prihod, ta prihod pravzaprav prikljiče, da ne rečemo, izsili; vidi se kot posredovalca Mesijevega prihoda. Če neprekinjeno branje Tore komuno nenehno očiščuje, pa ustvarja razlaganje Prerokov v njej mesijansko pričakovanje. Oboje se dopolnjuje: prvo kot

gotovost posvečenja v sedanosti, drugo kot zagotovilo dokončne svetosti v prihodnosti. Zaradi svoje posredniške vloge razširi *jahad* pojem preroka kar na vso Biblijo, kot nekaj kasneje tudi kristjani. Starim prerokom – Mojzesu, Izaiju idr. – naj bi Bog naročil, kaj naj zapišejo, ni pa jim razodel pomena in namena zapisa. To je dano šele sedaj »svetim«, njim je razodet pomen in namen preroških spisov in ti doslej skrito dajejo na svetlo s svojimi razlagami; v prvi vrsti so to ali Učitelj pravičnosti ali kdo od njegovih namestnikov ali naslednikov. Jezus iz Nazareta bo odlično obvladal aktualizacijo Svetega pisma, kot je razvidno iz evangelijev. Toda pri Jezusu bo šlo za uresničevanje Božjega kraljestva, ki ga oznanja, medtem ko pri *jahad* ni govora o kakem kraljestvu: *jahad* je čisto dovolj, ker je »sveta«, »popolna«, in tako rekoč ... zadošča sama sebi.

Če je *jahad* po eni strani doktrinalni laboratorij judovske družbe, pa po drugi strani razvija naprej svojo posebnost v zvezi z ločitvijo od templja. Tako se ima za skupnost »Cadokovih sinov« ali »ljudi svetosti«, še več, za »Aronove sinove, ki so najsvetejši od tega, kar je sveto«. V tem kontekstu se pojavi duhovniški Mesija, Aronov Mesija.³³ V Pravilu kongregacije (II, 17–21) beremo:

In ko se bodo zbrali okrog mize v *jahad* ali zato da bi pili novo vino pomešano za pitje, naj nihče ne stegne roke po prvencu kruha in novega vina pred Duhovnikom. Kajti le on sam blagoslavlja prvence kruha in novega vina in stegne roko po kruhu pred njimi. Potem bo Izraelov Mesija stegnil roko po kruhu; nato bo blagoslovil vso skupnost *jahad*, slehernega po njegovem dostojanstvu. In skladno s tem predpisom se bo delalo pri vsakem obedu, ko bo zbranih vsaj deset mož.«

Ta prizor prikazuje obredni obed v *jahad*, še bolj pa predstavlja in anticipira druženje, kakršnega bodo živeli člani *jahad* »poslednje dni«. Čeprav gre na prvi pogled za dva Mesija, Aronovega in Izraelovega, pa oba izraza označujeta enega samega akterja, ki prihaja iz Davidove hiše. Ta navidezna dvojnost pomeni le, da se bo ves Izrael končno pridružil *jahad*, svojemu proti-sistemu, ki ukinja tempelj, in se bo dokončno prepoznal v tej sveti komuni kot svojem pristnem izrazu. *Jahad* pripravi tako povsem nov način razumevanja rešitve za Izrael. Končno bo ves Izrael in samo on postal *jahad*. Ta ima v sebi nekaj nesmrtnega, ker bo ostala tudi po vojaški zmagi Izraelovega Mesija. »Vrnitev« Izraela k »Zavezi«, njegovo spreobrnjenje, o katerem govori *Pravilo komune*, je ravno v tem, da sprejeme ta proti-sistem. Z vstopom Izraela v komuno duhovnikov, pa je tudi njegov Mesija predstavljen v prvi vrsti kot *Duhovnik*. V tem je vrh doktrinalne novosti kumranske komune.

2.1.3 Vpliv jahad

Ta komuna skozi dve stoletji izjemno vpliva na judovsko družbo, saj drugače ni mogoče razložiti, odkod novi in to elitni člani, in vrsta naselbin kot Ain Fešha in Ain Guveir, ki so odvisne do nje. Poleg te komune pa obstajajo še druge bratovščine te vrste, kot je že bilo rečeno, vendar so le-te v času, ko se pojavi krščanstvo, razočarane nad strogostjo in togostjo *jahad*. Prav ti ljudje so dojemljivi za veselo novico, ki jo oznanja Jezus iz Nazareta. V prid temu govori dejstvo, da avtorji Nove zaveze ne omenjajo esenov, čeprav sicer ne zamudijo nobene priložnosti, da imenujejo Jezusove

32 4Q Florilegium, 1,1.1–19.

33 Kot je znano, je Bog določil Arona, Mojzesovega brata, in njegove potomce za duhovnike. V Drugi Mojzesovi knjigi (28.1) beremo: »Ti pa vzemi k sebi brata Arona in z njim njegove sinove izmed Izraelovih sinov, da mi bodo služili kot duhovniki: Aron in Aronovi sinovi Nadáb, Abihú, Eleazar in Itamar!«

nasprotnike ali sovražnike. Eseni očitno niso bili med njimi. Poleg tega delujejo Janez Krstnik, Jezus in Nazareta in celo Pavel iz Tarza v času največje moči te komune, kar je razvidno, če upoštevamo njeno obsežno literarno dejavnost in njeno mrežo infrastruktur. Vsi trije morajo računati z izkušnjo in doktrino kumranske komune, če ne drugače pa tako, da jo zavračajo. Nenazadnje, verjetno ni naključje, da prebije mlad in izjemen Galilejec nekaj časa v puščavi. A o tem kasneje.

Pomemben doktrinalni razvoj, ki ga opravi *jahad* v razumevanju Svetega pisma s svojim kultom Postave in odpravo templja, je podlaga za preživetje Judov in judovstva po uničenju templja. Njeno misel in prakso prevzamejo namreč farizeji, edina pomembna judovska skupina, ki je preživela poraz leta 70 po Kr. in postavijo na noge novo, rabinsko judovstvo, osredotočeno okrog Tora. Kot že rečeno, pa s svojo razlago Pisem, ki jih imajo za preroške, pripravljajo pot krščanstvu, še zlasti z idejo o dopolnitvi Pisem in likom duhovniškega Mesija. Nenazadnje je mogoče razumeti izjemno literarno ustvarjalnost prvih kristjanov v luči literarne dejavnosti *jahad*. Čeprav je obstoj te komune zapečaten okrog leta 70, pa ima svoje dediče prav v rabinskem judovstvu in krščanstvu.

2.2 Sinergija apokalipse in diaspore

Antične družbe ni brez bogov, ki so nekaj samoumevnega. Vsako ljudstvo ima svojega boga ali več in vsako narodno božanstvo ima svoj tempelj. Izraelov Bog Jahve, ima svojega v Jeruzalemu. Judovsko ljudstvo gre iz krize v krizo že od vsega začetka, to je, kot smo videli, od šestega stoletja pred Kr. dalje, ko se pregnanci vrnejo iz Babilona. Zaradi teh kriz je judovska družba v stalnem pomanjkanju svetosti, niso usklajena razmerja med ljudstvom, Bogom in templjem. Omenili smo že, da Judje iščejo skladnost med temi tremi elementi v štirih vzorcih, glede na (ne)pomen templja in (ne)bližino z njim. Razmerje do templja vključuje odnos do Boga, tako da so s štirimi vzorci razmerja do templja povezani tudi štirje specifični odnosi z Bogom. Dokler sta tempelj in Tora je Bog nekako samoumeven, drugače je že v *jahad*, ki zavrže tempelj. V njej se Bog kar nekako izgubi za gosto mrežo predpisov in obrednih očiščevalnih opravil in dejavnosti. Tudi drugi, tako eksegeti filozofi kot pisatelji vidci, ne prenehajo razmišljati o posledicah, ki jih povzroči oddaljevanje od narodnega templja in z njim povezanega narodnega božanstva. S tem se namreč delokalizira tudi lokalno božanstvo samo in tako podoba narodnega Boga vezanega na tempelj zamenja podoba Boga kot vrhovnega, suverenega, nebeškega kralja. Pojem transcendence, presežnosti dobi tako zeleno luč.

Toda ta premik ni nedolžen in zahteva nadaljnje korake. Če je Bog visok(o) in ljudstvo spodaj na zemlji, če tempelj ni več njun *meeting point* – tj. ne opravlja več posredniške vloge z daritvami – kako in kje je sploh še mogoča komunikacija z Bogom, zaveza z njim? Še več, ali ta delokacija Boga ne vključuje tudi njegove de-nacionalizacije? Ta de-nacionalizacija ima dvojni pomen: najprej pomeni, da Bog ni več Bog enega samega ljudstva, ampak vsega človeštva, in, drugič, Bog se povezuje s posameznikom: človekom kot človekom. Z rastočo neodvisnostjo Boga gre

tako vstric neodvisnost človeka, en sam in edinstven presežen Bog – na obzorju je dosleden monoteizem – kliče v bivanje in zavezo slehernega človeka kot enkratnega in edinstvenega.

Dva dejavnika, literarni v obliki posebne zvrsti, ki bo kasneje dobila ime apokaliptična, in družbeni, to je diaspora: razsejanost Judov po helensko-rimskem svetu, daleč od domovine in templja, imata odločilno vlogo pri razvoju takšnega monoteizma. Ker so prav njuni sinergistični učinki odločilni za nastanek tako krščanstva kot rabinskega judovstva, si ju bomo sedaj ogledali.

2.2.1 Apokaliptična literatura

V obdobju med tretjim stoletjem pred Kristusom in zadnjo knjigo Nove zaveze se uveljavi razvejana literatura, katere pisatelji-misleci gojijo umetnost domišljjsko-refleksivne videnjske pripovedi. Eden od njih si predstavlja, da je sedem nebes; iz enih nebes v druga se je moč vzpenjati po hierarhični lestvi, ki povezuje človeško spodaj z božjim zgoraj. V sedmih nebesih je torej Bog, kralj veselja in najvišji sodnik, ki vlada nad vsem vidnim in nevidnim stvarstvom. Odtlej veliko teh avtorjev piše o junaku, ki se vzpenja iz nebes v nebesa vse do sedmih. Tam se tako kot angeli, služabniki na božjem dvoru, v kontemplativnem zrenju poglablja v »svetega« Boga, ki sedi na svojem prestolu. Po tej plastični pripovedni poti se začne oblikovati pojem transcendence, ki bo seveda potreboval še nekaj časa, da se bo izkristaliziral kot tak. Vendar pa že te prve oblike transcendence kličejo po posrednikih, tistih, ki Boga vidijo in svoje videnje prinesejo na zemljo. Takšni junaki, vidci v tej literaturi so pomembne osebnosti iz judovske zgodovine kot npr. Henoh ali Mojzes; poznavalci te literature jih imenujejo »virtualna bitja«.³⁴

Vidci ne zvedo kaj veliko o božjem svetu, ta ostane skrivnosten, marsikaj pa zvedo o svetu in ljudeh. Ta vednost se imenuje razodetje, *apokalypsis* po grško, od tod apokalipsa in apokaliptična literatura. Kljub zelo domišljjski obliki je ta literatura v bistvu etični in celo metafizični pristop k Bogu. V njej namreč najdemo na prvem mestu razlago o svetu ter predstavitev smisla zgodovine in človekove končne usode. Vsega tega ne določa več kakšno nacionalno božanstvo, pa naj bo še tako mogočno in ljubosumno, marveč Bog kot tak. Srž razodetja so predstave o poslednjem spremenjenju ali preoblikovanju vsega ustvarjenega. Nespremenjen ostaja le Bog, ki vlada v središču tega spremenjenega sveta, kjer je vse postalo »sveto«, kakor je svet Bog sam. Ker je vse »sveto«, niso potrebne ne žrtve ne tempelj, ampak je cilj tega potovanja skozi nebesa kontemplacija Boga.

Ta videnjski, virtualni vzorec ali vzorec povzdignjenosti se radikalno razlikuje od vzorca ločitve, ki ga uresničuje *jahad* in velja le za njene polnopravne člane. V tem novem vzorcu ni nikakršne ločitve, ampak le spremenjenje s prehodom s tega sveta v nebeški svet, kjer se nič ne izgubi ali ukinja, marveč je vse le spremenjeno, preoblikovano. Ker ta vzorec nima neposrednih družbenih implikacij, ampak le literarno-virtualne, ga poznavalci ne prištevajo med že omenjene druge štiri.

34 Prim. A. Paul. *Jésus Christ, la rupture*, n. d. 80.

2.2.2 Judovska diaspora

Judje, razsejani po vsem tedanjem svetu, so daleč od Jeruzalema in templja. So zato tudi daleč od Boga ali pa je Bog tudi z njimi in ni vezan na tempelj? To slednjo možnost preiskuje in misli judovska diaspora in izdelava tako še en vzorec razmerja do templja. Ta vzorec vodi še zlasti v misli Filona Aleksandrijskega v monoteizmu in pripravlja pot krščanstvu in post-tempeljskemu rabinskemu judovstvu.

2.2.2.1 Daleč od templja, daleč od Boga?

Judovska diaspora – Judje po svetu – razvije svoje lastno razmerje do templja ali vzorec *izseljenstva*, kot je že bilo rečeno. Prisilne deportacije v 6. stol. pred Kr. ponesejo Jude najprej proti vzhodu v Babilonijo, kasneje se selijo naprej; povsod se vključijo v lokalno družbo, vendar jim uspe ohraniti narodno identiteto in vero. Na pragu krščanske dobe je ta skupnost na Vzhodu številna in ima svoje šole, kjer poučujejo Toro v aramejščini. Še pomembnejša je Zahodna diaspora, ki jo najdemo v vseh pomembnejših središčih širom grškega in rimskega sveta. V treh stoletjih pred Kristusom posebej izstopa skupnost v Aleksandriji, glavnem mestu Egipta, ki ima status *politeuma*. V tistih časih pomeni to, da ima neko mesto ali skupnost pravico sodelovati pri mestnih ali državnih zadevah; je nekakšno mesto v mestu ali država v državi.

»Aleksandrijci« že v 3. stol. pred Kr. prevedejo Toro v grščino in ustvarjajo filozofska, zgodovinska, pesniška in celo gledališka dela. S svojim ljudstvom so povezani najprej prek Tore, ki je nekaj nadomestek templja. Pomembna vez je še romanje v Jeruzalem in končno tudi davek za pol šekla, ki ga mora plačati v tempeljsko zakladnico sleherni Jud, moški, star dvajset let. To judovsko *politeumo* doleti enaka usoda kot kumransko komuno, ker pripada po letu 70 poraženemu ljudstvu. Cesar Vespazijan zamenja leta 73 letni davek za tempelj, ki ga ni več, s *fiscus judaicus*, davkom, ki ga mora vsak Jud plačati cesarju zaradi judovskega upora. Poleg tega so te zahodne skupnosti precej dojemljive za krščanstvo, ki se tedaj širi, in so največkrat njegovi releji. Pavel iz Tarza je zgođen primer teh razmer.

Judje v diaspori so brez templja in zato brez duhovništva. Zavedajo se, da bo tako ostalo za vedno, zato se sprašujejo, čemu sploh tempelj, kakšen je njegov namen. Ob tem spraševanju trčijo ob *raison d'être* templja, ki je Bog in odnos z njim. Odnos med narodnim božanstvom in izbranim ljudstvom doživi temeljite spremembe, ko v igri ni več tempelj kot edini in izključni posrednik med njima. Božanstvo kakor tudi odnos do njega sta osvobodjena vezi na določen kraj in določeno obredno dejavnost. Vendar je treba najti nove načine, kako ohraniti in gojiti odnos z njim, da ne bi s templjem vred izginilo še božanstvo. Vse to je vrsta novih življenjskih vprašanj za to diasporo, ki se sicer ne zastavljajo prvič, saj smo videli, da se s temi vprašanji ubada že »apokaliptična« literatura. Prav ta literatura navdihuje tudi aleksandrijske mislece, ki so močno zaznamovani z grškim načinom mišljenja, s filozofijo. Iz nje si sposojajo razne pojme in jih predelajo za potrebe lastnega razmisleka o Bogu, da bi zase in za svoje sodobnike izdelali odgovore,

ki bi zadovoljili grškega kritičnega duha. Tako nastane splet misli, kjer se prepletajo virtualnost in domišljija vzorca *povzdignjenosti* s kategorijami in stvaritvami filozofske misli. Drugače tudi ne more biti, saj približevanje neoprijemljivemu in nevidnemu Bogu ni mogoče drugače kakor s pomočjo virtualnosti in domišljije, ki pa ju obdeluje, tehta in pretresa kritična misel. Ravno ta skrbi, da vprašanje Boga ne zdrsne v domišljijski svet ali celo alienacijo, ampak ohranja in daje življenjsko moč ljudem v tem svetu.

2.2.2.2 Filon Aleksandrijski – nauk o Logosu

Na filozofskem področju posebej izstopa Filon Aleksandrijski, Jezusov sodobnik, kot veliki teoretik božje transcendence in njenih posredovalcev. Čeprav ima kar nekaj predhodnikov, pa prav njemu dolgujemo prvi judovski resnično racionalno-pojmovni pristop monoteizmu. V svojih številnih spisih prevaja namreč biblične like, povzete v videnjskih pripovedih, v poenoteno in posebjeno delovanje Logosa, Besede, ki jo nemalokrat spremlja še *Sophia*, Modrost. Kljub več kakor očitnim razlikam v uporabi izraznih oblik, pa se v globinah videnjski pisatelji in Filon ujemajo, kar kaže na to, da postaja porajajoči se monoteizem, kljub vsem razlikam, skupno obzorje judovske družbe na pragu krščanske dobe. Zadnje priredbe monoteističnega sistema pred njegovim dokončanjem v krščanstvu in rabinskem judovstvu bo opravil prav Filon Aleksandrijski.

Polionimija ali večimenskost

Za Filona sta *Sophia* in *Logos* božja hči in sin, zato se od njega razlikujeta, vendar sta z njim enaka in delujeta v prid vsega ustvarjenega in še zlasti ljudi, tako da sta »oče« in »mati« vseh ustvarjenih bitij. Človek 21. stoletja verjetno ne zazna v tem nobene novosti, vendar Filon rešuje tu zapleteno vprašanje enega in edinega transcendentnega Boga in njegovo poseganje v ustvarjeni svet, ne da bi se pri tem kompromitirala bodisi njegova presežnost bodisi njegova edinost in enotnost. S svojimi rešitvami odpre vrata za krščanskega Boga kot Troedinega in za Jezusa kot Božjega sina in Kristusa.

Recimo, ne da bi se ustavljali ob spolu samostalnikov, da je *božja hči, modrost*, moški in oče, ki zaseje in spočne v dušah željo po znanju, kulturi, znanosti, previdnosti, lepih in pohval vrednih dejanjih. (*De fuga et inventione* 52).

Tisti, ki v vsakič posebej odpre maternico – maternico razuma za proizvodnjo razumskega razumevanja, maternico besede, maternico čutov za predstave, ki nam prihajajo od predmetov, maternico telesa za njemu lastna mirovanja in gibe – je *nevidni božji Logos*: on je zadolžen za osemenitev in ustvarjenje. (*Quis rerum divinarum heres sit* 119).

V enakem duhu razlaga Sveto pismo in si pri tem pomaga z alegorijo. Na več mestih razlaga dogajanje v puščavi, kjer se Izraelci na poti iz egiptovske sužnosti v obljubljeni deželo mudijo štirideset let. S puščavo, ki je podoba sveta pred stvarjenjem, pokaže na enotnost Logosa in *Sophie* tako pri ustvarjanju kot v njuni božjosti. Za primer alegorično-filozofske razlage pogledajmo Filonovo razlago odlomka o daru mane v puščavi.

2. Mojzesova 16,14–15

Ko pa je rosa izhlapela, se je na puščavi pokazalo na tleh nekaj drobnega, zrnatega, drobno kakor slana.

Ko so Izraelovi sinovi to videli, so govorili drug drugemu: »Kaj je to?« Niso namreč vedeli, kaj to je. Mojzes pa jim je rekel:

»To je kruh, ki vam ga GOSPOD daje jesti.

De fuga et inventione 137–138

Ko so Izraelci iskali to, kar nasičuje dušo – »kajti, kakor pravi Mojzes, niso vedeli, kaj je to bilo« (2 Mz 16,15) so zvedeli in odkrili, da je bila to božja Beseda, božji Logos. Iz njega vrejo vse vrste modrih naukov neusahljivo. To je nebeška hrana; v svetih Pismih jo je razodel Vzrok v teh besedah: »Glejte, to je kruh z neba, ki ga storim deževati za vas.« V resnici je to *pretanjena Sophia*, ki jo Bog prši od zgoraj na talentirane duhove in prijatelje kontemplacije.

so mi dali ime Jakob. Bil je ljubosumen name in se je z mano spopadel in boril, rekoč, da bi moralo biti njegovo ime in ime, ki je pred vsakim angelom, nad mojim. Povedal sem mu svoje ime in položaj, ki ga ima med božjimi sinovi. Ali nisi tu Uriel, osmi za mano? In jaz, *Izrael*, nadangel Gospodove moči in vrhovni poveljnik božjih sinov? Mar nisem *Izrael*, prvi minister pred božjim obličjem? In skliceval sem se na božje ime, ki ne ugasne.

Kot vidimo, tudi avtor *Jožefove molitve* goji večimenskost in tudi imena, ki jih uporablja, se prekrivajo s Filonovimi. Pri obeh srečamo verovanje v božji jezik, ki se govori v nebesih in bo nekoč »razodet«: ista oseba, ki je v nebesih *Izrael*, božji, vodilni duh, je za ljudi Jakob. Razodetje imena je v apokaliptični literaturi zelo pomembno in tako bo tudi v krščanstvu. Verjetno gre za staro verovanje, katerega sledi so tudi v Homerjevi Iliadi, kjer »storočnega obra ... višnji zovó ga Briéreos, svet ljudi pa Aigaion« (A-I, 402–403, prev. O Župančič).

Končno je treba opozoriti še na predstavo o spuščanju in dviganju kakšnega junaka ali biblične osebnosti, ki je v ozadju apokaliptične literature in nekaterih Filonovih besedil. V pravkar navedenem primeru je to Jakob, in to kot posameznik in kot ljudstvo. Jakob je obdobje spusta – zemeljsko obdobje – nadangela Izraela, a kot Izrael se bo spet lahko dvignil v nebesa. To spuščanje-dviganje (*katabasis-anabasis*) je model »rešitve« Izraela kot ljudstva. Literarno najbolj dodelano delo, ki uporablja tako predstavo o odrešenju je *Druga Henohova knjiga*, tudi Filonov sodobnik in bržkone spisana v grščini. Henoh je najprej človek, ki ga Bog po dveh poslancih povabi k sebi v sama sedma nebesa (*dviganje*). Tam je navzoč pri nebeški liturgiji, prejme maziljenje (spomnimo se, da *Mesija* ali *Xristos* pomeni Maziljenec!) in postane angel. Nato mora zapisati narekovano razodetje, ki znese 360 knjig. Z njimi se vrne na zemljo (*spust*), jih izroči ljudem in pove, kar je sam videl. Nato se vrne v nebesa (*dvig*), kjer bo dokončno deležen svojega resničnega položaja. Poglejmo konec te zgodbe, ki ni brez podobnosti s Kristusovim vnebohodom, še bolj jasno pa povzema to celo shemo Pavel v svoji teoretski obdelavi Jezusovega nauka.

Pri tem enačenju *Logosa* in *Sophie* uporablja metodo, s katero pripisuje več različnih imen svojemu junaku. Ta imena pokrivajo različne junakove dejavnosti tako, da je z njimi čimbolj izčrpno prikazan. Pri Filonu nista večimenska (*polyonymos*) samo *Logos* in *Sophia*, marveč tudi Mojzes. S to metodo rešuje vprašanje posredništva med presežnim božanstvom in ustvarjenim svetom, kajti le s številnimi imeni je mogoče izraziti vse vrste in nivoje, vse načine in vidike posredništva. Filon teh imen ne hierarhizira, ampak z njimi ustvarja harmonijo in ravnotežje v prikazovanju svojega junaka. Večimenskost, srečamo tudi v apokaliptični literaturi, še zlasti zgovorna za našo raziskavo je pesnitev *Jožefova molitev*, spesnena v grščini, verjetno v prvem stoletju. To je literarna oporoka, izdelana na podlagi biblične pripovedi o blagoslovu, ki ga patriarh Jakob podeli Jožefovima sinovoma (1Mz 48).

Jaz, Jakob, ki ti tu govorim, sem tudi *Izrael*, božji angel in vodilni duh. Jaz, Jakob, ki ga ljudje kličejo za Jakoba, moje ime je Izrael. Sem tisti, ki ga je Bog imenoval Izrael, kar pomeni človek, ki gleda Boga, ker sem prvorojenec od vsega, čemur daje Bog življenje.

In ko sem šel iz sirske Mezopotamije, je prišel Uriel, božji angel, in rekel, da sem prišel dol na zemljo, da sem prebival med ljudmi in da

Druga Henohova knjiga LXVII, 1–3

Medtem ko se je Henoh pogovarjal z njimi, je Gospod poslal na zemljo temino in bila je trda tema (...). Angeli so prihiteli, da bi vzeli Henoha in ga ponесли v najvišje nebo, in Gospod ga je sprejel in postavil pred svoje obličje za vedno. Temine so se dvignile z zemlje in bilo je zelo svetlo. Ljudstvo je videlo in razumelo, kako je bil Henoh vzdignjen; slavili so Boga in odšli na svoje domove.

Apostolska dela 1,6–11

Ko so bili zbrani, so ga vprašali: »Gospod, ali boš v tem času obnovil izraelsko kraljestvo?« Rekel jim je: »Ni vaša stvar, da bi vedeli za čase in trenutke, ki jih je Oče določil v svoji oblasti. Toda prejeli boste moč, ko bo Sveti Duh prišel nad vas, in boste moje priče v Jeruzalemu in po vsej Judeji in Samariji ter do skrajnih mej sveta.«

Po teh besedah se je vzdignil pred njihovimi očmi in oblak ga je zastrl njihovim pogledom. Ko so po njegovem odhodu strmeli v nebo, glej, sta stala pri njih dva moža v belih oblačilih, ki sta rekla: »Možje Galilejci, kaj stojite in gledate v nebo? Ta Jezus, ki je bil vzet od vas v nebo, bo prišel prav tako, kakor ste ga videli iti v nebo.«

Pismo Filipljanom 2,4–11

Naj nobeden ne gleda samo nase, temveč tudi na druge. To mislite v sebi, kar je tudi v Kristusu Jezusu.

Čeprav je bil namreč v podobi Boga, se ni ljubosumno oklepal svoje enakosti z Bogom, ampak je sam sebe izpraznil tako, da je prevzel podobo služabnika in postal podoben ljudem. Po zunanosti je bil kakor človek in je sam sebe ponižal tako, da je postal pokoren vse do smrti, in sicer smrti na križu. Zato ga je Bog povzdignil nad vse in mu podaril ime, ki je nad vsakim imenom, da se v Jezusovem imenu pripogne vsako koleno bitij v nebesih, na zemlji in pod zemljo in da vsak jezik izpove, da je Jezus Kristus Gospod, v slavo Boga Očeta.

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Tako se pri Judih izoblikuje poseben model posrednika, ki ima vlogo rešitelja. Ni dvoma, kot bomo kasneje videli, da ta shema močno vpliva na Jezusovo zavest, če sodimo po tem, kar je povedal, in po predstavah, ki jih je ustvarjal. Prav on sam je avtor povedi ali bolje ugotovitve, da je ravno on sam osebno rešitelj in to edini. Rečemo lahko, da je Jezus v primerjavi z Jakobom (v *Jožefovi molitvi*) to, kar je

Logos v primerjavi z Izraelovim angelom. Če ponazorimo:

človeški jezik =	Jakob	:	Jezus iz Nazareta
božji jezik =	Izraelov angel	:	Logos

Toda z Jezusom nismo več v apokaliptični domišljiji z njenimi virtualnimi junaki, marveč v zgodovinski živeti resničnosti. V tem primeru je bolj kakor kdajkoli prej ali kasneje resničnost presegla domišljijo in prav o tem obratu govori – še en paradoks – pečat apokaliptične literature: Janezovo Razodetje.

En Bog ali dva

Poudarili smo, kako Filon lovi ravnotežje med različnimi izrazi v svoji polionimiji, da bi zajel vse razsežnosti posredovanja-posrednika med Bogom in stvarstvom. Vendar je pri njem opazno, da kljub vsemu daje prednost *Logosu*, ker vidi v njem priložnost za boljši pristop božanskemu bitju. Zaradi tega včasih razlikuje med dvema nivojema božanskega ali celo dvema Bogovima. Je tedaj sploh monoteist? Odgovor na to vprašanje je večplasten, ker je takšna tudi Filonova misel, ki išče svojo pot skozi goščavo možnosti.

»Prvi Bog« je za Filona najvišje Bitje, počelo vsega in nima imena, niti imena »Bog«. »Drugi Bog« se imenuje »Bog«, pa tudi še kako drugače: *drugi Bog*, *Logos*, *božji sel*, *božja podoba*, *božja moč*, *Gospod* (vse imena, ki jih kasneje krščanstvo uporablja za Jezusa iz Nazareta). Vse kaže, da je zamisel o dveh božanskih stopnjah del Filonovega sistema: prva je v območju neizgovorljivega in neimenljivega absolutnega, druga pa je nekakšna »degradacija«, sestopanje (izpraznjenje, *kenosis*, pravi Pavel, v Pismu Filipljanom kot smo pravkar videli), ki ga ustrezno izraža že omenjena polionimija. Poglejmo besedilo, v katerem je razloženo zakaj dva Bogova, in ga primerjajmo s Pavlom, ki je očitno Filonov dolžnik, vendar za razliko od njega preraste dvostopenjsko božanstvo in postavi »Sina«, »podobo nevidnega Boga« v isto vrsto z Očetom ter v edinost volje in delovanja.

Quaestiones et solutiones in Genesim

Nič umrljivega ne bi moglo biti ustvarjeno po podobi najvišjega Bitja in Očeta vsega, ampak po podobi drugega Boga, ki je *Logos* (Beseda) prvega. Potrebno je namreč bilo, da je pečat razumnosti vtisnil v človeško dušo božji *Logos*, kajti Bog, ki je pred *Logosom*, je nad vsako razumno naravo. (II; 62).

»Ko pa je Abram imel devetindevetdeset let, se mu je prikazal GOSPOD in mu rekel: 'Jaz sem Bog Mogočni. Hodi pred menoj in bodi popoln!'« (I Mz 17,1). Pismo je priklicalo nad modrega dve imeni, in to imeni dveh višjih sil, ki sta ustvarili svet in ga hkrati, ko je bil ustvarjen, tudi vodila. Poimenovanje ene kot Boga: svet je bil ustvarjen in urjen, kajti »Bog« je ime za ustvarjalno silo; druge kot Gospoda: svet je podvržen oblasti in kraljestvu. (III, 39).

Pismo Kološanom, I, 13–20

On (Oče) nas je namreč iztrgal iz oblasti teme in nas prestavil v kraljestvo svojega ljubljenega Sina, v katerem imamo odkupitev, odpustanje grehov. Ta je podoba nevidnega Boga, prvorojenec vsega stvarstva, kajti v njem je bilo ustvarjeno vse, kar je v nebesih in kar je na zemlji, vidne in nevidne stvari, tako prestoli kakor gospodstva, tako vladarstva kakor oblasti. Vse je bilo ustvarjeno po njem in zanj. On je obstajal pred vsemi stvarmi in v njem je utemeljeno vse in on je glava telesa, to je Cerkve. On je začetek, prvorojenec med mrtvimi, tako da je postal prvi med vsemi stvarmi. Bog je namreč hotel, da se je v njem naselila vsa polnost in da je po njem spravil s sabo vse stvarstvo, saj je s krvjo njegovega križa, se pravi po njem, pomiril, kar je na zemlji in kar je v nebesih.

Na zastavljeno vprašanje, ali je Filon monoteist ali ne, je mogoče odgovoriti, da to gotovo še ni ne po krščansko ne po rabinsko. Nesporno pa je, da prav on pripelje ustvarjanje monoteizma do njegovega praga. V *De confusione linguarum* 171 zapiše: »Boga, ki je eden (*eis*), obkrožajo brezštevne sile, ki vse strežejo ustvarjenemu in ga ščitijo.« Bog je predstavljen kot »eden«, po grško *eis*, ki implicitno vključuje nadaljevanje: »dva«, »tri« itd., ne pa kot »edini«, kar bi bilo *monos*, »en sam«; pojem, ki ga srečamo v besedi monoteizem, *enoboštvo*. V Filonovem iskanju se kažejo tudi iskanje judovske intelektualne srenje okrog njega.

Čeprav lahko sledimo naporom, da bi se uveljavil monoteizem tja v 6. stoletje pred Kr. (Devteronomij, Izaija 40–66), pa nima njegov razvoj nič kaj ravne poti. Videli smo že, kako apokaliptična literatura še vedno daje pomembno mesto starim mitičnim junakom v svojih nebeških scenarijih, iz katerih sicer seva ostra zamisel o božji presežnosti. Misel o dveh Bogovih ali dveh Jahvejih ni obrobna in jo je zaslediti celo v znamenitem Danielovem videnju v kanonični Danielovi knjigi (7, 9–14).

Videl sem: Takrat so bili povzdignjeni prestoli in *Staroletni* se je usedel. Njegovo oblačilo je bilo belo kakor sneg in lasje na njegovi glavi kakor čista volna. Njegov prestol so bili ognjeni plameni in njegova kolesa goreč ogenj. Ognjena reka je tekla in se izlivala pred njim. Tisočkrat tisoči so mu stregli in desettisočkrat desettisoči so stali pred njim. Sodni dvor je sedel in knjige so se odprle. Gledal sem tedaj zaradi hrupa drznih besed, ki jih je rog govoril. Gledal sem, dokler ni bila zver umorjena, njeno truplo uničeno in izročeno požigu ognja. Tudi drugim zverem je bila oblast odvzeta, dolgost njihovega življenja pa jim je bila dana do določenega časa in do določene dobe.

V nočnih videnjih sem gledal: Glej, skupaj z oblaki neba je prihajal nekdo kakor *sin človekov*; dospel je do *Staroletnega* in privedli so ga predenj. Njemu je bila dana oblast, čast in kraljestvo, in vsa ljudstva, narodi in jeziki so mu služili. Njegova oblast je večna oblast, ki ne preide, in njegovo kraljestvo, ki ne bo uničeno.

Ta scenarij spominja na dve visoki božanstvi v feničanskem panteonu. El je bog veselja, star, moder in spoštovan, Baal je bog plodnosti, mlad, krepak in močan. Izročilo, ki ga prevzame Daniel, predstavlja Jahveja »kakor sinu človekovega«, ne kot Boga. Staroletni je tako edini v nebeškem svetu in zanj je moč reči, da je transcendenten, medtem ko je sin človekov posrednik med njim in stvarstvom, kar še ne pomeni, da je tudi Bog. Tu je rešeno samo vprašanje božje transcendence in njegovega odnosa s stvarstvom: med prvimi in drugimi je potrebno posredovanje in tega opravlja sin človekov. Ta je tu postavljen kot edini posrednik, drugega ni, in se v tem kulturnem okolju imenuje *-Logos* in z imeni, ki se nanašajo nanj, ta posrednik sam pa posreduje na brezštevne načine vedno, ko je to potrebno za človekovo odrešenje. Zato so mu bile dane in ima tako rekoč »vse niti« v svojih rokah: »Njemu je bila dana oblast, čast in kraljestvo (...). Njegova oblast je večna oblast, ki ne preide, in njegovo kraljestvo, ki ne bo uničeno.«

Vijugava pot nastajanja monoteizma se ne konča s krščanstvom in rabinskim judovstvom, saj zasledimo predstavo o dveh Bogovih ali Jahvejih še v kasnejših delih. V vrhunski mistiki Tretje Henohove knjige v 5. stoletju po Kr. se pojavi celo »mali Jahve«; veliki in mali *Jao* nastopata v znamenitem gnostičnem delu *Pistis Sophia* iz 3. stoletja; v 2. stoletju krščanski filozof Justin, ena prvih prič nauka o sveti Trojici gleda na angelsko posredovanje kot na četrtega božjega akterja; v *Talmudu* (*Sinedrij* 38b) govori rabi Nahman

o heretiki, ki enačijo angela Metatrona z Bogom osebno ... in še bi lahko naštevali. Skratka, od Daniela v 3. stoletju pred Kr. preko gnoze do Tretje Henohove knjige opazamo sledi »drugega Boga«.

Na začetku tega podpoglavja smo rekli, da je Filonova misel večplastna in da mu zaradi teze od dveh Bogovih ne gre prehitro odrekat monoteizma. Kajti že takrat, ko govori o Bogu kot abstraktnem Bitju, razume številna posredovanja med njim in svetom kot njegove dejavnosti in lastnosti, ne pa kot kakšnega drugega Boga.

Medtem ko hočejo ti, o katerih smo govorili (najpopolnejši), da jih hrani božji *Logos*, pa Jakob, ki je gledal onstran razuma (*logos*), nasprotno trdi, da ga hrani Bog sam, in pravi takole: »Bog, pred čigar obličjem sta hodila moja očeta Abraham in Izak, Bog, ki mi je bil pastir, odkar živim, do tega dne, angel, ki me je rešil vsega hudega: naj blagoslovi ta mladeniča! Naj se po njiju kliče moje ime in ime mojih očetov Abrahama in Izaka! In razrasteta naj se v množico sredi dežele!« (1Mz 48,15–16). Prelepo je takšno govorjenje! Za svojega hranitelja ima Boga in ne več *Logosa*, in *Angela*, ki je *Logos*, ima zdravnik svojih bolečin. To se sklada z najglobljim pomenom stvari: vseh mu je misel, da daje glavne dobrine osebno Bitje samo, medtem ko dajejo angeli, ki so *logoi* (besede) Bitja drugorazredne dobrine. Te drugotne dobrine so vse tiste, ki lajšajo bolečine. (*Legum allegoriae* III, 177.)

V zgornjem besedilu se Filon izkaže za resničnega monoteista. Še zlasti pa mu je v pomoč pri določanju statusa, podobe in funkcije *Logosa* lik vélikega duhovnika. *Logos* kot véliki duhovnik, nebeški ali vsaj pol nebeški, je kvalificiran »posredovalec« med nebeškim svetom in mesenim. Še več, prebiva tudi v duši, ki jo spodbuja k popolnosti v spolnjevanju človeških del; tak je končni namen enačenja duhovniškega *Logosa* s človekovo »vestjo«.

Oče proizvajalec sveta je naklonil posebno milost vodji angelov, zelo častljivemu *Logosu*, da stoji v sredi in tako ločuje ustvarjeno od stvarnika. Obenem je *priprošnjik vsega umrljivega* vedno močno dejaven pri nepokvarljivem in *ambasador suverena* pri podložnikih (...). Jaz nisem neustvarjen kot Bog, niti ustvarjen kot vi, sem med tema skrajnostima. (*Quis rerum divinarum heres sit* 205–206).

Dokler nadvse sveti *Logos* živi in ostaja v duši, ni mogoča vrnitev nehotene spremembe: *Logos* namreč po naravi ne sodeluje pri nobenem grehu in nobenega ne dopusti (...). Kajti véliki duhovnik brez madeža, vest (*élenchos*), uživa že po naravi izjemen privilegij: v sebi nikoli ne dopušča niti najmanjše slabosti v presoji. Zato je vredno moliti, da véliki duhovnik in sočasno tudi kralj, sodnik, ki je *vest*, živi v naši duši. On je zadolžen za vso presojo naše misli in njih, ki stopi predenj, ga ne more postaviti na laž. (*De fuga et inventione* 117–118).

Vemo, kako pomembno vlogo imajo tempeljske daritve v očiščevanju in posvečevanju ljudstva in s kako ostrino se zastavlja vprašanje svetosti, ko se ljudje ločijo od templja kot *jahad* ali so brez njega kot tisti v diaspori. Ko Filon, član diaspore, enači duhovniški *Logos* z vestjo, jo postavlja v daritveni okvir, zato je sad te naveze moralno očiščenje. Gre za žrtvovanje brez templja in s tem za odpiranje možnosti posvečenja in svetosti. »Pri Filonu Aleksandrijskem označuje izraz *élenchos* (dokazovanje, presoja, preiskava = vest) bistveno funkcijo moralne vesti ali, če vam je ljubše, to vest samo v delovanju. *Élenchos*, ki je pogosto posebljen v podobi sodnika, sedečega na razsodišču duše, priče ali tožilca, je lahko alegorično predstavljen tudi kot moč ali kot bitje ločeno od duše in zunaj nje: je angel, ki

poišče Hagaro pri studencu Živega, človek, ki ga sreča Jožef, ko išče svoje brate, duhovnik, ki se pogloblja v grešno dušo.«³⁵ Krščanski nauk o milosti ima v teh pogledih svoje zametke.

Nedvomno dolguje Filon tudi v teh mislih kaj svojim grškim sodobnikom, saj je eklektik, vendar je njegovo naravno okolje judovsko in od tam tudi največ črpa. Naj le omenim Levijevo oporoko in Prvo Henohovo knjigo. Vse to priča o sočasnem razvoju različnih judovskih tokov v smeri monoteizma in o njihovem vzajemnem vplivanju na tej poti. Zamisel o božji transcendenci je dosežena: še zadnji vzvod do skupne afirmacije edinega in suverena Boga je pripravljen.

Še ena vrata, ki jih odpira Filon na poti k edinemu in presežnemu Bogu, je njegova izostritev *Logosovega* statusa. To stori tako, da enači *Logos* z zgodovinskim začetnikom svojega starodavnega izročila: Mojzesom. S tem uvede Mojzesa v nebeško območje. Takšno razmišljanje najde že pri drugih avtorjih, npr. Ezekielu Tragičnemu, pisatelju drame v stihih *Izhod*. Drugi zopet enačijo *Logos* z drugimi junaki kot npr. Henoh ali učitelj pravičnosti v *jahad*. Avtorji posadijo vse te junake na božji prestol, na božjo desnico v poslednjih časih, ko se bo Bog dokončno razodel. Na pragu krščanske dobe je tako splošno razširjena misel, da bo Bog delil svoje kraljevanje še z nekom drugim ob zadnji spremembi, preoblikovanju sveta. V tej misli pa je že kal zamisli o božjem ali nebeškem kraljestvu, ki dotle ni bila izražena, in bo to prvo delo Jezusa iz Nazareta. Omenjeni junaki, ki vladajo z Bogom in sedijo z njim na prestolu, so vzorniki predhodniki. Tako je postavljen sistem predstav in misli, na katerem bo vzel Jezus zalet za odskok v ustvarjanje lastnega verskega sistema. Lik edine priče in posrednika »razodetja« stopi v središče v tej postavitvi nebeške kraljevske liturgije. Ta sistem bo dobil svoje mesto v krščanstvu in se v njem dokončno izkristaliziral, še zlasti v Janezovem Evangeliju in Razodetju.

3. Prelom in ustanovitev krščanstva

Na začetku smo rekli, da so v naši perspektivi prav evangeliji osnovni in najzanesljivejši vir o Jezusu iz Nazareta in verskem sistemu, ki ga je ustanovil. Vsi štirje Evangeliji uvodoma spregovorijo o nenavadnem človeku, ki velja za preroka in deluje v puščavi ob izvirih žive vode, Janezu Krstniku. Njegovo delovanje in kruta smrt odločilno zaznamujeta Jezusa iz Nazareta in dasta pečat njegovemu delovanju in misli. Zato bomo ta zadnji del, kjer bo govor o Jezusovem prelomu z judovstvom in njegovi ustanovitvi krščanstva, začeli z Janezom Krstnikom.

3.1 Janez Krstnik – uvajalec

Janez se rodi duhovniku Zahariju in njegovi ženi Elizabeti, ki je sorodnica Jezusove matere Marije. O njegovem rojstvu poroča evangelist Luka.

Elizabeti se je dopolnil čas poroda. Rodila je sina. Ko so njeni sosede in sorodniki slišali, da ji je Gospod izkazal veliko usmiljenje, so se z njo veselili. Osmi dan so prišli dete obrezat. Po očetu so mu hoteli dati ime Zaharija, toda njegova mati je spregovorila in rekla: »Nikakor, temveč Janez mu bo ime.« Oni pa so ji rekli: »Nikogar ni v

35 V. Nikiprowtzky, *La doctrine de l'élenchos chez Philon: ses résonances philosophiques et sa portée religieuse*, v: *Philon d'Alexandrie*. CRNS. Pariz 1967. 257.

tvojem sorodstvu, ki bi mu bilo takó ime.« Z znamenji so spraševali njegovega očeta, kako bi ga hotel imenovati. Zahteval je deščico in zapisal: »Janez je njegovo ime.« In vsi so se začudili. Njemu pa so se takoj razvezala usta in jezik, in je spet govoril ter slavil Boga. Vse njihove sosede je obšel strah in po vsem judejskem gričevju se je govorilo o vseh teh rečeh. In vsi, ki so zanje slišali, so si jih vtisnili v svoje srce in govorili: »Kaj neki bo ta otrok? Gospodova roka je bila namreč z njim.« (Lk 1,57–66).

Kot vse kaže, je Janez prvi od skupine sorodnikov, ki sodeluje pri ustanovitvi novega gibanja: tu sta še Jezus in Jakob. Slednji bo vodil jeruzalemsko Cerkev, dokler ne bo tudi on ubit leta 61.³⁶ »V tistem času se je kralj Herod namenil, da udari po nekaterih, ki so pripadali Cerkvi. Z mečem je dal usmrtiti Janezovega brata Jakoba« (Apd 12,1). Podoben primer družinskega gibanja so bili dve stoletji prej bratje Makabejci: Juda, Jonatan in Simon.

Janez krščuje na obalah Jordana in kliče k spreobrnjenju. Vse to je očitno njegova iznajdba, saj dobi nadimek Krstnik in je zelo cenjen med ljudmi. O njegovem delu ne govorijo le Evangeliji, marveč tudi Jožef Flavij v *Starožitnostih* (XVIII, 116–118).

Nekateri med Judi so bili prepričani, da je Herodova vojska izgubila po božji volji in v imenu pravičnega maščevanja zaradi *Janeza imenovanega Krstnik*. Herod ga je namreč dal umoriti, čeprav je bil to dober človek, ki je Jude spodbujal h krepitvi, pravičnosti do drugih in pobožnosti do Boga, *da bi se tako združili v krstu*. Bog je namreč gledal naklonjeno na krst pod pogojem, da ni veljal kot odpustanje določenih grehov, ampak je *bil za očiščenje telesa*, in to potem, ko se je predhodno *duša očistila* s pravičnostjo. Ljudje so se zbirali okrog njega, ker jih je njegovo govorjenje zelo navduševalo.

Po tem poročilu je krst uvaljalni obred v skupnost izvoljenih, ki očiščuje le telo, ne pa tudi duše. To očisti šele pravično delovanje. Kakor potapljanje v vodo očiščuje telo, tako pravičnost očiščuje dušo in oboje je potrebno. Janez, duhovniški sin, dejansko vodi obred in njegovo očiščujočo »potapljanje« je daritveno. Po Tori se očitno ozdravljenega gobavca očisti z žrtvovanjem ptice »nad živo vodo« (3 Mz 14,5) in človeka, ki se je dotaknil trupla ali groba, z »zlivanjem žive vode« na pepel (4 Mz 19,17). S krščevanjem začenja Janez novo razmerje do templja in vzpostavlja novo vrsto pripadnosti. Med tekočo vodo in daritvenim dejanjem je namreč povezava: živa voda zamenja tempelj in oltar, na mesto tempeljske žrtve pa stopi očiščen, krščen človek. Kakor daritveni ogenj použije žrtev, tako krst použije »starega« človeka in iz vode se rodi »nov« človek. Človek, ki se spreobrne v duhu in se z drugimi »poveže v krstu« stopi v skupnost »krščenih«, kjer ne odloča več narodnost. Od tod presenetljiva trditev v ustih vernega Juda: »Obrodite vendar sad, vreden spreobrnjenja. Ne domišljajte si, da lahko v sebi govorite: 'Abrahama imamo za očeta,' kajti povem vam, da more Bog iz teh kamnov obuditi Abrahamu otroke« (Mt 3, 8–9). Janezova skupnost tako ni več narodna, marveč *nadnarodna, transnacionalna*. To je zagotovo prvi prelom z judovskim sistemom, ki je narodni po definiciji.

Ni zapisov o tem, da bi bil Janez član *jahad*, čeprav deluje le nekaj kilometrov stran od nje. Skupno jima je življenje v puščavi in v obeh primerih gre za uresničevanje znanega Izaijevega besedila: »Glas kliče: V puščavi pripravite pot GOSPODU, zravajte v pustinji cesto našemu Bogu!« (40,3). Evangeliji, ki povezujejo ta odlomek z Janezom, se očitno

navdihujejo pri isti tradiciji kot kumransko *Skupno pravilo*. Zelo verjetno je, da je Janez bil član komune, saj že pred javnim delovanjem živi v puščavi, kot pravi Luka: »In živel je v puščavi do dne, ko je nastopil pred Izraelom« (1,80), vendar ga, kdo ve za kaj, izobčijo, ali pa jo zapusti sam. Zagotovo se od *jahad* radikalno loči po svoji odprtosti in sprejemljivosti vseh, ki so se pripravljali spreobrniti in živeti pravično, ne glede na narodno pripadnost. Zaradi tega ima tudi drugačne poglede na obredno kopanje za očiščenje. V komuni se člani večkrat na dan sami potopijo v bazenu stoječe vode, da se tako očiščujejo, Janez pa uporablja »živo vodo« in on je tisti, ki potaplja, »daruje« tiste, ki hočejo »novo« življenje.

Poleg teh podobnosti med Janezom in *jahad*, ki govorijo v prid njegovemu bivanju v njej, so v prid tej hipotezi tudi razhajanja. Janez se namreč odločno postavlja proti nekaterim naukom in dejavnostim kumranske komune, kar pomeni, da jih mora dobro poznati. Najprej je tu razlika v pojmovanju decentralizacije templja. *Jahad* se ima za sveto skupnost Cadokovih sinov, je srce očiščenega Izraela, popolna in idealna *nacionalna* skupnost, polna sovraštva in zaničevanja do tujcev, kot smo videli. Krstnikova skupnost, vemo, ne temelji na narodni podlagi, in se nima za nov ali obnovljen Izrael, v njej ni nič sektaškega, ampak je odprta slehernemu, ki išče »novo« življenje v pravičnosti. Tako predlaga alternativo *jahad*, ki pa ni zaživela, ker je Janez prej umorjen. Vendar pa je med njegovimi učenci mlad in izjemen Galilejec, ki bo znal uporabiti in predelati tako Janezov prelom z *jahad*, kakor njegovo brutalno izginotje. Jezus iz Nazareta bo izpeljal, kar je začel njegov »bratranec« Janez Krstnik.

3.2. Jezus iz Nazareta – ustanovitelj

Jezusovo življenje se najprej odvija v puščavi, v glavnem pri Janezu Krstniku, šok po Janezovem umoru pa ga vrne v družbeno življenje, kjer se razkrije kot izviren in mogočen prerok.

3.2.1 V Krstnikovi šoli

Jezus se mora dokaj mlad odzvati klicu puščave in stopiti v Janezovo šolo. Z življenjem v Krstnikovi skupnosti in razmislekom ob izkušnjah v njej gradi Jezus svoj osebni lik in svoje poslanstvo. Izstopajoča značilnost te skupnosti je krst, zato se mora misel vrteti okrog njega, njegove oblike in pomena. V krstnem dejanju vidijo posebno obnovitveno moč, ki je nekaj drugega kakor le očiščenje. To dejanje »potapljanja – dviganja« postavijo v kozmični prostor sveta, ki je v ustvarjanju. Nekaj *nadnaravnega* seva iz tega dejanja. Skozi to prakso se zbudijo v Jezusu presenetljive vizionarske moči in »razodeto« mu je, kakšno vlogo bo imel pri podajanju tega novega dejstva. Nadnaravnega, to torej, kar presega čute in izkušnjo, ni mogoče izraziti drugače, kot v posebnem jeziku. Tega je – kakor smo videli – ustvarilo apokaliptično izročilo in je v Jezusovem času uveljavljen in del (verske) kulture, sestavljen iz podob in simbolov, likov in pripovedi: danes bi ga šteli med domišljjsko ali fantazijsko izražanje. Po zaslugi tega jezika se med pismenimi ljudmi uveljavi nekakšna vizionarska vednost, ki ni bila brez odmeva tudi med preprostim ljudstvom. »Virtualno bitje«, o katerem smo že govorili, je doma v splošnih predstavah ljudi, sočasno

36 Prim. Jožef Flavij, *Judovske starožitnosti*, 20. 9. 1 § 200.

pa Filon Aleksandrijski poveže vse te like s podobo Logosa v eno in nekaj stvarnega, ne le izmišljenega.

V tem obdobju Jezus ne pride dalje, se pravi ostaja v okviru te simbolne govorice in z njo izraža svoje razumevanje tega dogajanja okrog Janeza in njegovega krsta v skupnosti njegovih učencev. Čas, ko še ni nič določeno in domišljeno, ko je še vse v porajanju: »Kdor ima ušesa za poslušanje, naj poslušaj!« (Mr 4,9). O tem, kar razume o sebi in svojem poslanstvu, ta jezik ne pove ničesar določenega. Jasno mu je, da se z njim nekaj dogaja in da ima to kozmične in teološke razsežnosti, a ni mu še jasno kaj. Tako zaupa svojim, kaj je doživel pri lastnem krstu: »Po krstu je Jezus takoj stopil iz vode, in glej, odprla so se mu nebesa. Videl je Božjega Duha, ki se je spuščal kakor golob in prihajal nadenj. In glej, glas iz nebes je rekel: »Ta je moj ljubljeni Sin, nad katerim imam veselje« (Mt 3,16–17). Kot Henoh ali kakšna druga »virtulna osebnost« vidi nebesa odprta in se doživi kot božji sin. Vse stvarstvo dobi nov smisel in izpolnitev v »nebeškem kraljestvu« in prav on je izbran in poslan, da to dokončno uresniči izpelje.

Janezov umor je prelomnica v Jezusovem življenju. Takrat se sooči s smrtjo in zlomom, ki ga ne bosta več zapustila in bo spopadu z njima posvečal vse svoje moči. Evangeliji strnejo to dogajanje v besedo »skušnjava« in predstavijo življenjsko dramo v mitskih razsežnostih. Poglejmo Lukovo pripoved (4,1–13).

Jezus se je vrnil od Jordana poln Svetega Duha in Duh ga je vodil štirideset dni po puščavi, hudič pa ga je skušal. Tiste dni ni nič jedel, in ko so se končali, je postal lačen. Hudič mu je rekel: »Če si Božji Sin, reci temu kamnu, naj postane kruh.« Jezus mu je odgovoril: »Pisano je: Človek naj ne živi samo od kruha.« Nato ga je hudič povedel gor, mu v hipu pokazal vsa kraljestva sveta in mu rekel: »Tebi bom dal vso to oblast in njihovo slavo, kajti meni je izročena in jo dam, komur hočem. Če torej mene moliš, bo vsa tvoja.« Jezus mu je odgovoril: »Pisano je: Gospoda, svojega Boga, moli in njemu samemu služi!« Potem ga je hudič odvedel v Jeruzalem, ga postavil vrh templja in mu rekel: »Če si Božji Sin, se vrzi od tukaj dol; kajti pisano je: Svojim angelom bo zate zapovedoval, da te obvarujejo in: Na rokah te bodo nosili, da z nogo ne zadeneš ob kamen.« Jezus mu je odgovoril: »Rečeno je: Ne preizkušaj Gospoda, svojega Boga!« Ko je hudič končal z vsemi skušnjavami, se je umaknil od njega do primemega časa.

Luka postavlja skušnjo na začetek Jezusovega javnega delovanja, drugič jo omenja sredi javnega delovanja, ko Jezus uči svoje učence prositi Očeta »ne vpelji nas v skušnjo!« (11,4). Tretjič med lastnim smrtnim bojem, ko budi učence: »Kaj spite? Vstanite in molite, da ne pridete v skušnjo!« (22,46). Vemo, da literarna zvrst življenja po antično skrči na tri tisto, kar je značilno za junaka. Od Janezove smrti dalje, se Jezus tako spopada s smrtjo, oziroma z njenimi pojavnimi oblikami, z njenim jezikom in načini, s katerimi mori med nami. Po eni strani kliče na pomoč Boga, od katerega je vse odvisno, po drugi pa pove in pokaže, da je človek svoboden – »božji sin« – in ima pobudo tako, da se lahko bori sam in je zato tudi sam odgovoren za izid slehernega »smrtnega boja«. Okrog te idejne osi gradi Jezus svoje življenje in svoj nauk. Očitno je, da s tem postavlja – proti kumranskemu kozmičnemu dualizmu in determinizmu, v katerem ni prostora za človeka, celo za Boga ne – sistem svobode in odgovornosti, kjer se srečujeta človekova in božja svoboda v sinergističnem boju

za življenje proti različnim oblikam smrti. Ob Janezovi smrti, se njegov tovariš zave pomena življenja in ga razodeva ljudem, ko hkrati govori tudi o lastni smrti in zmagi nad njo. V njegovem času je verovanje v posameznikovo vstajenje v zraku, a še zdaleč ni določeno, pri njem pa dobi jasen pomen: postane gibalno in obzorje njegovega delovanja.

3.2.2 Prelom z judovsko družbo

Po Janezevi smrti se Jezus vrne v družbo in se sooča z vprašanji, ki se jih v puščavi ni niti zavedal. Deluje v urbanih okoljih in nima nič skupnega z idilično podobo podeželskega sanjača ali celo hipija. V tem novem okolju bo dodelal in domislil svoje sporočilo in uresničil svoje življenje. Kakor se je bil prej Janez povsem ločil od *jahad*, tako se bo sedaj Jezus ločil od judovske družbe kot take. Ta prelom je radikalen in ga nazorno izraža njegova formula: »Slišali ste, da je bilo rečeno ... jaz pa vam pravim!« Poglejmo ta prelom na dveh ključnih področjih življenja judovske družbe: prvo je spoštovanje sobote, drugo pa odnos do sovražnikov.

Spoštovanje sobotnega počitka je eden osrednjih versko-družbenih predpisov judovstva, če ne kar merilo pripadnosti judovstvu. Pripoved o stvarjenju sveta v sedmih dneh je npr. nastala kot liturgični tekst v podkrepitev spoštovanja sobote, ker da je sedmi dan počival Bog sam.³⁷ Medtem ko farizeji do črke natančno spoštujejo sobotne predpise jih Jezus in njegovi učenci kršijo in so zato deležni ogorčenih kritik. Ob neki takšni priložnosti Jezus jasno pove, da je sobota zaradi človeka in ne človek zaradi sobote (Mr 2,27). Še bolj neupogljivi glede sobote so v kumranski komuni. V enem od zvitkov beremo: »Nihče naj na sobotni dan ne pomaga povreči živali; in če žival pade v vodnjak ali jamo, naj je na sobotni dan nihče ne reši« (*Ecrit de Damas* XI, 13–14). Ni si težko predstavljati, da ima Jezus v mislih takšne predpise in da govori zoper načela, s katerimi jih utemeljujejo, ko zavrne tiste, ki se zgražajo nad njim, ker ozdravlja v soboto: »Rekli so Jezusu: »Ali se sme v soboto zdraviti?«, da bi ga lahko obtožili. On pa jim je dejal: »Kdo izmed vas, ki bi imel eno samo ovco in bi mu v soboto padla v jamo, je ne bi prijel in izvlekel? Koliko več je vendar vreden človek kakor ovca! Torej se v soboto sme delati dobro« (Mt 12,10–12).

Podobno je z odnosom do sovražnikov, kjer Jezus zavrača sovraštvo in zahteva ljubezen. »Slišali ste, da je bilo rečeno: Ljubi svojega bližnjega in sovraži svojega sovražnika. Jaz pa vam pravim: Ljubite svoje sovražnike in molite za tiste, ki vas preganjajo, da boste postali sinovi svojega Očeta, ki je v nebesih. On namreč daje svojemu soncu, da vzhaja nad hudobnimi in dobrimi, ter pošilja dež pravičnim in krivičnim. Če namreč ljubite tiste, ki ljubijo vas, kakšno plačilo vas čaka? Mar tega ne delajo tudi cestnarji? In če pozdravljate le svoje brate, kaj delate posebnega? Mar tega ne delajo tudi pogani? Bodite torej popolni, kakor je popoln vaš nebeški Oče« (Mt 5,43–48). Medtem ko nikjer v Tori ni zapovedi, da je treba sovražiti sovražnike, pa nasprotno, najdemo takšne misli v kumranskem *Skupnem pravilu*, še zlasti v prekletstvih. Sovraštvo je ideal, vgrajen v dualistični sistem kumranske komune, zato je zapoved ljubezni do sovražnikov mogoče razumeti kot odločno zavračanje tega sistema. Samo iz uničenja tega kozmičnega dualizma, kjer je vse že vnaprej določeno, se lahko dvigne svoboda. Gotovo, svoboda ljubiti ali svoboda sovražiti, in vendarle

³⁷ P. Beauchamp, *La création et la séparation, Etudes exégétiques du premier chapitre de le Genèse*. Aubier, Paris. 1969.

vsemu navkljub: vedno svoboda. Pavel je to teoretiziral v Pismu Galačanom: »Kristus nas je osvobodil za svobodo. Zato stojte trdno in se ne dajte ponovno vpreči v jarem sužnosti. (...) Vi ste namreč poklicani k svobodi, bratje. Le da vam svoboda ne bo pretveza za meso, temveč služite drug drugemu po ljubezni« (5,1 in 13).

Iz Evangelijev vzemo le posredno, kot na primeru sobote ali odnosa do sovražnikov, da Jezus dobro pozna kumransko komuno, njen nauk in življenje. Vprašanje decentralizacije posvečenja mu je znano tudi zaradi Janeza Krstnika. Veliko pa nam Evangeliji govorijo o Jezusovem razhajanju s farizeji, čeprav ni mogoče reči, da jih zavrača a priori, kakor tudi ne drži, da bi bil farizej tudi on sam.

Farizejsko gibanje je staro z lastnim doktrinalnim sistemom, po katerem je ljudstvo »sveto« in je suvereno. Čeprav sprejemajo tempelj in duhovništvo, pa je neobhodno posvečenje možno tudi brez templja in duhovništva. Vsaka družinska miza, očiščena po predpisih, in »čisti« člani tega omizja imajo enako vlogo kot daritveni oltar. Pod določenimi pogoji ima svoje mesto pod vsako streho tudi Mojzesova Postava in njene uveljavljene ustne razlage, ki bodo kasneje v krščanski dobi zbrane v Talmudu. Za razliko od *jahad*, ki je bila skoz in skoz duhovniška, bi lahko v zvezi s farizeji govorili o »laičnosti«, če ne bi bilo anahronistično. Farizeji ničesar ne zametujejo, ampak se nagibajo k širjenju: tempelj in njegova funkcija je lahko povsod, tudi Tora je širša od zapisane. Spomnimo se, da jim Jezus očita, kako se držijo svojih izročil, zanemarjajo pa Postavo: »Zakaj pa vi prestopate Božjo zapoved zaradi svojega izročila? Bog je namreč rekel: Spoštuj očeta in mater in Kdor preklinja očeta ali mater, naj bo kaznovan s smrtjo. Vi pa pravite: Kdor reče očetu ali materi: To, s čimer bi ti lahko koristil, je dar, temu ni treba več spoštovati svojega očeta.« Tako ste razveljavili Božjo besedo zaradi svojega izročila« (Mt 15,3–6).

Jezusu tudi farizejski sistem ne ustreza, ker pri njem ne gre za to, da bi tempeljske funkcije pomnožil v nedogled, ampak da vključi tempelj z njegovo posvečevalno vlogo v obnovljeni, spremenjeni, preoblikovani svet nebeškega kraljestva. A ne več kot prostor posvečenja, ker je v božjem kraljestvu vse sveto, ampak kot nebeški prostor, kjer je na mestu oltarja božji prestol. Takšno »spoznanje« ima vsak, ki »pozna« božje kraljestvo s pomočjo apokaliptične govorice in iz izkušnje. To dvoje je pri Jezusu eno, zato se ima za edinega potrjenega učitelja tega spoznanja. Bog nazareškega vizionarja ni več Izraelov narodni Bog s svojim lokaliziranim templjem, marveč edini in presežni Bog s prestolom svoje slave v nebesih. Da lahko tempelj postane nebeško bivališče, mora biti prej očiščen in posvečen, prav tako kakor človek. Kot iz obsedenca, tako je treba tudi iz templja izgnati hudega duha. Eksorcizmi so po navadi brutalni, grobi, tak je videti tudi Jezusov odnos do templja. Če so »čisti« iz Kumrana zavrgli tempelj kot nečist, je Jezus skladno s svojo vizijo nebeškega kraljestva vključeval v novi svet, kjer bo tako kot človek tudi tempelj preoblikovan, spremenjen. Tu ne gre za decentralizacijo, ampak za nov pristop: prostor se ukinja v korist nebeškega sveta, ki je počelo in vzor univerzalnosti. Razglašena je univerzalnost Boga in s tem vseh sredstev ali posredništev, ki omogočajo dostop do njega. Takšen je obris Jezusove utopije, ki jo imenuje božje kraljestvo. Janezov Evangelij daje ključ za to spremenjenje templja, ko komentira Jezusove besede: »Jezus jim je odgovoril in rekel: »Podrite ta tempelj in v treh

dneh ga bom postavil.« Judje so tedaj rekli: »Šestinštirideset let so zidali ta tempelj, ti pa ga boš postavil v treh dneh?« On pa je govoril o templju svojega telesa. Ko je bil obujen od mrtvih, so se njegovi učenci spomnili, da je govoril o tem, in verovali so Pismu in besedi, ki jo je rekel Jezus« (2,19–22).

Omenili smo, da za farizeje že predpisno očiščena miza nadomesti tempelj. Jezus ne razmišlja tako in daje nov pomen omizju. To najbolj poudari Luka, ki predstavi kar štiri scene, ko Jezus je s farizeji in z njimi razpravlja kot na kakšnem simpoziju, filozofskem banketu. Omizje je v tem primeru kraj druženja, družba v malem, kjer se meša čisto in nečisto - grešno, kot tedaj imenujejo nečisto. Družba in navade za Jezusovim omizjem so prav nasprotni od tistih v *jahad*, pa tudi farizejem niso po godu, kajti nečisti, grešniki, so zanje mrtvi in nimajo kaj iskati za omizjem med »svetimi«, »čistimi«, »živimi«. Z vsemi, ki jih judovska družba razglašala za mrtve, se Jezus druži in je skupaj z njimi; tako se predstavlja kot predsedujoči zboru ali omizju mrtvih, družbeno mrtvih ali mrtvih po črki Postave. Pri takem omizju, ki spominja na Janezov krst, je Jezus kot veliki duhovnik in ob njem se dogaja nekaj globoko očiščujočega in pristno daritvenega. Tempelj se znova gradi pod to gostoljubno streho, ne iz kamnov, ampak iz »mesa« iz teles, iz odpisanih, ki so spet sprejeti. In ta zbor, ki ga je treba vedno znova zbirati iz novih ljudi naznanja še večji, bolj imeniten tempelj brez meja iz vseh in za vse. To je ena od sprememb jeruzalemskega templja v nebeškega. Utopija božjega kraljestva dobi določeno podobo, ne da bi jo ta izčrpala ali izpolnila: utopija ostane. Tako se ob Jezusu oblikuje nov sistem, ki ima za pravilo sprejemanje, občestvo in širjenje. Njegove meje – utopične – sovpadajo z nebeškim kraljestvom. Na teh osnovah nastaja okrog Jezusa nova »skupnost«.

3.2.3 Nastanek nove skupnosti

Če odkrije Jezus v puščavi izjemne vizionarske sposobnosti, pa se po vrnitvi v domačo Galilejo izkaže tudi kot nadvse učinkovit izganjalec demonov. Zaradi teh dejavnosti ga ljudje sprejemajo kot enega od številnih »božjih moč«, potujočih magov z ekstatičnim vedenjem, ki so v tedanjih sredozemskih in vzhodnih krajih del vsakdanjika. Obsedenost je duhovna in telesna alienacija enakovredna smrti, zato Jezus s svojim izganjanjem demonov človeku vrne življenje. Neke vrste obsedenost je tudi bolezen, ena od oblik smrti, s katero se Jezus odločno spopada. Osvobajanje od demonov ali zdravljenje sta zanj znamenji, da se njegova vizija nebeškega kraljestva že uresničuje; to kraljestvo postaja tako resničnost tudi na zemlji.

Ko je (Jezus) prišel na drugo stran, v Gadársko deželo, sta mu iz grobov prišla nasproti dva obsedenca. Bila sta tako divja, da nihče ni mogel mimo po tisti poti. Zavpila sta in rekla: »Kaj imava s teboj, Božji Sin? Ali si nas prišel sem pred časom mučiti?« Daleč od njiju pa se je pasla velika čreda svinj. Demoni so ga prosili: »Če nas hočeš izgnati, nas pošlji v čredo svinj!« Rekel jim je: »Pojdite!« Šli so torej ven in vstopili v svinje. In glej, vsa čreda svinj je planila po bregu v jezero in v vodi poginila« (Mt 8,28–32).

Kot potujoči izganjalec in ozdravljalec s trga na trg pritegne pozornost, njegovo oznanjevanje nebeškega kraljestva postaja verodostojno, množice mu sledijo, okrog njega se organizira skupnost v povsem novi obliki.

3.2.3.1 Ekklesia

Že iz puščavskega obdobja je z njim neformalna skupina tovarišev, kot izganjalec in ozdravljalec pa ima vse več spremljevalcev, mož in žena. Ti skrbijo za njegovo varnost in materialno oskrbo, zapisujejo in širijo njegovo sporočilo, če je treba tudi v grščini. Nekaj od teh je pravih učencev, ki učitelju pomagajo, ga po potrebi nadomeščajo in so kdaj tudi njegovi tolmači. Najbolj zrele in goreče med njimi pušča po trgih, da oznanjajo njegovo sporočilo in utrjujejo njegovo delo. Nekega dne jih začne pošiljati kot svoje poslane. Hkrati z mrežo svojih učencev in poslancev se vse bolj jasno zarisuje njegov nauk in v povezavi z njim dobiva njegova »tovarišija« obrise nove skupnosti, se notranje organizira. Člani *jahad*, ki je bolj ali manj v razsulu, se pridružujejo tej novi skupnosti, ki jo povezujeta krst in obed oba z močno daritveno noto.

To novo »družbeno telo« dobi že za časa ustanovitelja ime *ekklesia*, zbor, po naše cerkev. Ime sugerira verjetno kak član, ki zna grško. Pojem je iz politične terminologije in označuje v antični Grčiji vse od 5. stoletja pred Kr. dalje zbor spoštovanih in sposobnih državljanov, ki se redno sestaja. *Ekklesia* je vitalna ustanova za državo in demokracijo, ker se v njej sprejemajo odločitve in zakoni za vso *polis*. Prav gotov ni naključje, če si Jezusova skupnost da to ime v svoji družbeni organiziranosti in pojavnosti. Kot takšna se namreč že po grškem imenu razlikuje od *jahad*, še bolj pa po podobi, ki jo ima o sebi. Medtem ko se ima *Jahad* za uresničitev nebeške utopije, pa utopija v Jezusovi *ekklesia* ostaja, ker je »razodetje« nebeškega kraljestva, ki je v njej dejansko, nikakor pa ga ne izčrpa, ampak zanj pričuje in deluje. Za razliko od *jahad*, ki je omejena in sedentarna posvečena z obredjem, pa je Jezusov »zbor« gibljev, odprt, lahko nastane kjer koli in kdaj koli. Kasnejše izročilo bo kristjana predstavilo kot »romarja« na poti v nebeško mesto (*polis*) in krščansko mesto bo označeno za »bivališče« ali »kolonijo« v tuji deželi, *paroikia* po grško, župnija po naše. Te predstave so v kali že v besedi *ekklesia*.

Na tej stopnji pride do promocije dvanajstih mož, ki prejmejo od učitelja določene odgovornosti in naloge. Jezus jih izbere med najbolj izkušenimi, ki imajo podobne sposobnosti kot on. »Poklical je k sebi dvanajstere ter jim dal moč in oblast nad vsemi demoni in za ozdravljanje bolezni. Poslal jih je oznanjat Božje kraljestvo in ozdravljat bolnike« (Lk 9, 1-2). Dvanajsterica dobi tudi grško ime: *apostoloi*, apostoli. Grška Biblija enkrat samkrat uporablja to besedo, kar pomeni, da je treba tudi v tem primeru iskati njen pomen v helenski kulturi ne judovski. Beseda sodi v pomorski besednjak in označuje pri Demostenu trgovsko ladjo ali celo floto, ki je poslana v daljne kraje. Kasneje označuje poveljnika pomorske ekspedicije ali skupino kolonov, ki odhaja v čezmorske kraje. Drugod zopet pomeni račun, ki ga je treba poslati, ali potni list. Osrednji pomen v vseh primerih je: poslati daleč, največkrat čez morje, kakšno delegacijo, večjo skupino ljudi ali stvari. Takšen pomen ima beseda v Jezusovem času. Kot besedo *ekklesia* je tudi to predlagal kakšen sodelavec, ki pozna njeno uporabo med grško populacijo. Od začetka Jezusove skupnosti sta besedi *ekklesia* in *apostolos* povezani in soodvisni.

3.2.3.2 Jezus kot Kristus

Kaj je ta Jezusova skupnost? V primerjavi z do sedaj omenjenimi judovskimi skupinami lahko rečemo, da gotovo

ni *jahad* z značilnostmi sekte kot kumranska komuna, tudi ni skupina krstnikov v puščavi ob virih žive vode, prav tako ne *politeuma*, »mesto v mestu«, kot judovska aleksandrijska občina. Večina njenih članov ima stalno bivališče, nekaj malega pa je tudi popotnikov. Odgovor na zastavljeno vprašanje bomo dobili, če ugotovimo, na čem gradi njen ustanovitelj in voditelj svojo avtoriteto. Kdo je pravzaprav on sam?

Bivši člani *jahad* v njem zlahka vidijo Izraelovega Mesija, Davidovega potomca, ki bo osvobodil Izrael in obnovil Davidovo kraljestvo. Te misli so izpričane v kumrantskih spisih. Ta ideja ima nedvomno silno mobilizacijsko moč in je bila že večkrat vzvod kakšne vstaje in upora, ki se je klavrno končal. Drugi poznavalci kumrantske komune predlagajo alternativno nepolitično rešitev: Jezus naj bi bil Aronov Mesija, duhovniški lik, ki bo prišel ob koncu časov. Rekli, smo, da Jezusova dejanja razodevajo duhovniško in daritveno razsežnost, kar bo izročilo znalo ovrednotiti, še zlasti Pismo Hebrejcem. »Trdno se torej držimo veroizpovedi, ker imamo veličastnega velikega duhovnika, ki je šel skozi nebesa, Jezusa, Božjega Sina. Nimamo namreč velikega duhovnika, ki ne bi mogel sočustvovati z našimi slabostmi, marveč takega, ki je kakor mi preizkušan v vsem, vendar brez greha« (Heb 4,14-15). Duhovniški Mesija konkurira Izraelovemu Mesiji, včasih pa je z njim sinergistično povezan, še zlasti tedaj, ko kraljevski mesija opušča svojo nacionalistično razsežnost.

Vendar pa v Jezusovem času lik mesija ni razširjen zunaj *jahad*. Dejansko šele to gibanje okrog Jezusa promovira lik resničnega mesija in nekega dne se v njem izkristalizira prepričanje, da ima lastnosti poslednjega zbora, ki se zbira okrog osebnosti z mesijanskim poslanstvom in veličino. Jezus ves čas to predstavo tehta, korigira in od učencev zahteva, »naj nikomur ne povejo, da je on Mesija« (Mt 16,20), da ga ne bi ljudje vzeli za političnega vodja. Tako vztrajno preoblikuje vsebino tega lika, še zlasti, ko jo preroško povezuje s svojo lastno smrtjo. Od vsebine mesijanskega lika je tudi odvisna vsebina njegove cerkve. Tudi tu Jezus ves čas domišlja razmerje med *ekklesia* in nebeškim kraljestvom, dokler končno povsem ne loči lika mesija od političnih razsežnosti, s tem pa tudi svoji cerkvi da drugačno vsebino, kakor jo imajo politične skupnosti.

Hebrejsko besedo *mašijah* in njene izpeljanke homologira kumranska skupnost, zato so vsi razlogi, da jo Jezus, ki je z njo prelomil, zavrača hebrejski naziv. Grški prevod te besede je *xristos*, maziljenec, ki je pa je v hebrejski Bibliji splošna oznaka za kralje, duhovnike in preroke, brez posebnega »mesijanskega« pomena. Grški glagol *xriein*, iz katerega je izpeljan *xristos*, pomeni vtirati, mazati; uporablja se pri negi telesa ali kože in sodi v športni, masažni in estetski besednjak. Tej besedi je bilo zato treba dati poseben pomen, ki ga ima mesija, kar verjetno stori Jezusova okolica. Isti ljudje okrog njega, ki dajo »krščansko« vsebino besedam *evangelion*, *ekklesia* in *apostolos*, izberejo in vsebinsko opredelijo izraz *xristos*. Nov pomen te besede je razumljiv v cerkvenem okolju, kjer je nastal, za grška ušesa, ki so temu okolju tuja, pa pomeni »naličenec«, človeka, ki je naličen.

4. Že za Jezusovega življenja: nova religija in nova skupnost

S »snovjo« vseh vrst, s katero razpolaga v svojem okolju, postavi Jezus nov verski in družbeni sistem. Nobenih

Poskus rekonstrukcije ene od votlin v Kumranu, kjer so našli znamenite mrtvomorske rokopise (Foto: Vilma Brodriik)

dokazov ni, da tava in se išče v judovstvu svojega časa, ampak prav nasprotno, vse kaže na to, da se po sledi Janeza Krstnika in s pomočjo »domišljijske« apokaliptične govorice – njenih likov, simbolov, odrskih postavitev itd. – naenkrat zave svoje posebnosti in poslanstva. To ga vodi k jasnemu prelomu z judovstvom in k ustanavljanju lastne poti in občestva, ne da bi pri tem zanikal svoj dolg do judovstva, dediščino, ki jo je od njega prejel. »Ne mislite, da sem prišel razvezat postavo ali preroke; ne razvezat, temveč dopolnit sem jih prišel« (Mt 5,17). V njegovi perspektivi »nebeškega kraljestva« je vse spremenjeno, naj rečemo po Pavlovo: poveljano, odrešeno. Skratka, ustvarjalno, sprejme vse, kar mu nudi njegovo družbeno, kulturno in versko okolje in v zavesti svojega »božjega sinovstva« vse preustvari in na novo postavi. Kakor da bi tudi nase obrnil znamenito priliko o talentih, v kateri sta dva talente, ki jima jih je zaupal gospodar, pomnožila, tretji pa zakopal. Ko se gospodar vrne, zahteva račun. Prva dva nagradi zaradi ustvarjalnosti in podjetnosti, tretjega pa da vreči »ven v najzunanjejšo temo« (Mt 25,14-30).

Jezus zavrne v imenu »nebeškega kraljestva« vse oblike svetosti vezane na nacionalno pripadnost Izraelu, ki jo v zvezi s templjem izdelajo in živijo Kumran, diaspora in farizeji. Obenem pa pripelje k izvirnemu koncu porajajoči se monoteizmu v lastni izvedbi, ki ji bosta kasneje Pavel iz Tarza in Janez s Patmosa dala dokončno teoretično širino. A že pri Jezusu srečamo vse temeljne in strukturne pojme, s katerimi postavlja krščansko novost. Prelom je očiten tudi v obredni praksi, pa naj gre za obredno kopel ali za daritveni obed. Prelom in novost pa sta vidna na prvi pogled v namerni rabi grščine, takrat svetovnega jezika, in torej volji, da nagovori vse, ne glede na takšno ali drugačno pripadnost.

Ti prelomi in novosti na obrednem, teološkem in etičnem področju vodijo neizogibno k dvojni sankciji, ki ji Evangeliji posvečajo izjemno pozornost. Jezusa sankcionirajo duhovne, moralne in politične oblasti tistega časa v dramatičnem sodnem procesu, ali bolje farsji, na katerem je obsojen na smrt s križanjem. In na križu tudi konča. Druga sankcija pa ne prihaja od ljudi, ampak od Boga in jo bo do konca domislil Pavel: »Vemo namreč, da bo tisti, ki je obudil Gospoda

Jezusa, tudi nas obudil z Jezusom in nas hkrati z vami postavil predse« (2 Kor 4,14). To pa ni več zgodovinoepisje, ampak vera in teologija, bo morda pomislil dobronamerni bralec. Vendar gre za zgodovino, kajti tu govorimo o izvorih krščanstva, ki ga ni brez kategorije vstajenja, ne pa o (ne)resničnosti vstajenja. Res, o tem slednjem odloča (ne)vera. Dejansko pa je ta ključna kategorija vstajenje že navzoča pri Jezusu. V njegovi perspektivi nebeškega kraljestva ni nič zapisano uničenju, tudi telo ne, zato je upravičeno upanje, da bo sleherni človek spremenjen, preoblikovan in bo živel. Seveda ne več v zemeljskih pogojih in na zemeljski način, ampak v pogojih nebeškega kraljestva in na nebeški način. Do tod gredo zadnje posledice Jezusovega nauka o nebeškem kraljestvu med nami in o njegovi prihodnji in dokončni uresničitvi. Sedaj smo še med že in še ne, ali kot pravi Pavel slikovito: »Mislim namreč, da se trpljenje sedanjega časa ne dá primerjati s slavo, ki se bo razodela v nas. Kajti stvarstvo nestrpnostno hrepeni po razodetju Božjih sinov. Stvarstvo je bilo namreč podvrženo ničevosti, in sicer ne po svoji volji, ampak zaradi njega, ki ga je podvržel, v upanju, da se bo tudi stvarstvo iz suženjstva razpadljivosti rešilo v svobodo slave Božjih otrok. Saj vemo, da celotno stvarstvo vse do zdaj skupno zdihuje in trpi porodne bolečine. Pa ne samo ono: tudi mi, ki imamo prvine Duha, tudi mi zdihujemo sami v sebi, ko željno pričakujemo posinovljenje, odrešenje svojega telesa« (Rim 8,18-23). Tako je Jezus dejansko izumitelj in širitelj tudi nauka o vstajenju, ki je pred njim komajda v povojih, če sploh. V očeh učencev Jezusova smrt tako paradoksalno potrdi resničnost tega, kar je z njimi živel in kar jih je učil: »Resnično, resnično, povem vam: Če pšenično zrno ne pade v zemljo in ne umre, ostane samo; če pa umre, obrodi obilo sadu« (Jn 12,24).

Povzetek

Kumranske najdbe so poživile in obnovile raziskovanje tako judovske družbe v začetkih krščanske dobe kot tudi izvorov krščanstva. Novejše zgodovinske študije tako vse bolj resno jemljejo Evangelije in sploh pisno dejstvo prvega krščanstva in njegovo verodostojnost. Z »metodo širjenja« Evangelijev kot antičnih življenjepisov se pred nami izriše Jezus kot dedič svojega okolja, ki pa zna prejeta predelati in iz njega ustvariti nekaj novega. Sinergetično delovanje Kumrana, diaspore, farizejev in krstniškega gibanja po eni strani in apokaliptične imaginacije po drugi strani se v Jezusu iz Nazareta izkristalizira v novi religijski stvaritvi, ki bo v Antiohiji dobila ime krščanstvo.

Literatura

- Barnhart J. E., Kraeger L. T., *In Search of First Century Christianity*, Ashgate, Aldershot, 2000.
 Hagner D. A. ed., M. Hengel & C. K. Barrett, *Conflicts and Challenges in Early Christianity*, Trinity Press International, Harrisburg, 2000.
 Horsley R. A., *Paul and Empire: Religion and Power in Roman Imperial Society*, Trinity Press International, Harrisburg, 2000.
 Snyder G. F., *Inculturation of the Jesus Tradition. The Impact of Jesus on Jewish and Roman tradition*, Trinity Press International, Harrisburg, 1999.
 Vidal M., *Un Juif nommé Jésus. Une lecture de l'Evangile à la lumière de la Torah*, Albin Michel, Paris, 2000.

Mateja Jeraj

PRED STO LETI JE BILO USTANOVLJENO SPLOŠNO SLOVENSKO ŽENSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI

V zadnjih desetletjih 19. stoletja ekonomski razlogi mnogim ženskam tudi na Slovenskem niso več dopuščali, da bi bile le »varuhinje domačega ognjišča«. Naraščalo je število takšnih, ki so se morale zaposliti, če so hotele preživeti sebe in svoje otroke. Večala se je tudi želja po izobrazbi, ki je zagotavljala boljši poklicni položaj. Tako so nastajala strokovna, dobrodelna in domoljubna društva, ki so pogosto temeljila na verski ali politični osnovi. Nekaterim so bili ti okviri pretesni. Menile so, »da je naobraženo, samosvoje ženstvo največja opora naroda« in »da je le v množini, v zdravi krepki organizaciji moč«.¹ Te so želele ustanoviti novo, drugačno društvo, ki so ga poimenovala Splošno slovensko žensko društvo. Slovensko zato, ker je želelo opozoriti na nacionalno pripadnost, splošno pa zato, ker je v svoje vrste vabilo prav vse Slovenke ne glede na politično usmeritev, poklic in gmotno stanje. Začelo se je takole: »V zgodnji spomladi l. 1901 smo se začele shajati, posvetovati, a šele po mnogih birokratskih zaprekah so padle zadnje ovire, in septembra l. 1901 je bil ustanovni občni zbor našega društva. Dotlej je pripravljali odbor že opremil polovico društvenega stanovanja na Rimski c. 9 in je štela društvena knjižnica že 500 knjig.«² Za predsednico je bila izvoljena Franja Tavčar, voditeljica številnih karitativnih in domoljubnih ženskih društev, kasneje prva častna meščanka Ljubljane in dvorna dama jugoslovanske kraljice. V slovenskih ženskah je želela prebuditi narodno zavest, jih usmeriti k dobrodelnosti in meščanski svobodomiselnosti.³ Liberalno usmerjena je bila tudi njena zvesta sodelavka, nato pa tajnica, podpredsednica in nazadnje tudi naslednica na predsedniškem mestu, Minka Govekar, sprva učiteljica, kasneje pa med drugim tudi pisateljica, prevajalka, novinarka in sodelavka različnih ženskih društev.⁴ Kljub temu pa so se v društvo vključile tudi zagovornice drugačnih političnih nazorov. Že v prvem letu delovanja je društvo štelo okrog 178 članic, med katerimi so bile tako gospodinje kot zaposlene ženske različnih poklicev: številne učiteljice, od katerih so bile nekatere tudi splošno znane javne delavke (npr. Pavla Hočevnar, Alojzija Štebi in Angela Vode), poštne, bančne in druge uradnice, profesorice (npr. Alma Sodnik), zdravnice (npr. Eleonora Jenko - Groyer, Ana Zalokar), pisateljice in pesnice (npr. Vera Albrecht, Marica Bartol, Vida Jeraj, Marija Kmet, Mara Lamut, Ljudmila Prunk - Utva), cela vrsta takšnih, ki so bile morda bolj poznane kot žene in hčere tedanjih pomembnih osebnosti, pisateljev, slikarjev, glasbenikov, univerzitetnih profesorjev (npr. Jerica Hubad, Ernestina Jelovškova, Jelica Kidrič, Matilda Klemenčič, Minka Melik, Marija Milčinski, Jožica Novak, Julka Plemelj)

in še mnoge druge. Društvo je skušalo preseči tudi nacionalni okvir in se je povezovalo s pripadnicami drugih narodov, še zlasti s hrvaškimi, srbskimi in češkimi ženskami, vključeno je bilo tudi v Avstrijsko žensko zvezo, prek nje pa še v Mednarodno žensko zvezo.⁵

Čas ženskim zahtevam ni bil naklonjen. Zakon je določal, da je mož glava družine, ženska pa naj bi bila predvsem dobra mati in gospodinja.⁶ Delo so oteževale tudi ženske same, ki niso bile samostojno navajene nastopati. Govekarjeva se je takole spominjala: »Ni bilo tako lahko, takrat ustanoviti si samostojno žensko društvo, začeti pripravljati tla, da se postavi tudi slovensko ženstvo na svoje noge, da začne misliti s svojo glavo in delati tudi zase. Vajene smo pač bile, da smo stale v prvih vrstah vseh narodnih prireditve, kadarkoli so nas klicali moški, da smo sprejemale slovenske goste, prodajale šopke in srečke, stregle v narodnih nošah po ljudskih veselicah, po bazarjih, igrale in plesale za 'narodov blagor', pa šivale in zbiralale za božičnice. Da, tudi kako manifestacijo ali demonstracijo smo z diskantnimi živio-klici oživljale ali okrepile. Ali da bi hotele imeti povsem svoje, žensko društvo ženskih ciljev, za to je bilo treba ne le dokaj poguma, nego tudi nove duševne orientacije.«⁷

Kljub temu pa si je društvo zastavilo kulturne, socialne in »feministične« cilje. V resoluciji, naslovljeni na poslansko zbornico leta 1911, so članice društva zapisale, da so ženske tako kot moške »podložne vsem zakonom, zato zahteva pravičnost, da imajo po enakih dolžnostih enake pravice«.⁸ Vendar pa niso zanikale duševnih in telesnih posebnosti svojega spola niti se niso nameravale odpovedati svoji materinski vlogi. Feminizem so pojmovalle kot socialno gibanje, osvoboditev ženske iz tedanje brezpravnosti pa kot velik kulturni napredek: »Ko bi bilo v politiki več človekoljubja, bi morali že zdavnaj spoznati, da je cilj blaginja človeka, ne pa cilji prvenstva, abstraktno veličje na škodo človeške sreče ali čisto v njegovo brezmejno gorje.«⁹ Političnih pravic so si želele predvsem zato, da bi lahko soustvarjale socialno pravičnejšo zakonodajo. Zato so precej časa in sredstev posvetile dobrodelni dejavnosti. Podpirale so materinske in otroške domove, zavetišča za brezposelne ženske in druge socialne ustanove. Ključ do uresničitve političnih in socialnih ciljev so videle v izobrazbi. V programu društva so zapisale: »Prosvetljene ženske, ki znajo misliti s svojo glavo in poznajo življenje doma in drugod, ne morejo biti nevarne napredku nobene države. Saj one ne bodo slepo orodje v rokah demagogov, nego bodo enakovredne delavke svojih moških

1 Minka Govekar, Petindvajsetletnica ženskega dela, v: zbornik Slovenska žena, Ljubljana 1926, str. 186.

2 Prav tam.

3 SBL, 4. knjiga, Ljubljana 1980-91, Tavčar Franja, str. 27.

4 SBL, Ljubljana 1926, Govekar - Vasič Minka, str. 238.

5 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZA LJU) 258, Splošno žensko društvo.

6 Barbara Šatej, Slovenska ženska 1900-1918, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 47, Ljubljana 1999, str. 90.

7 Minka Govekar, Petindvajsetletnica ženskega dela, v: zbornik Slovenska žena, Ljubljana 1926, str. 186.

8 ZA LJU 285, Splošno žensko društvo, škatla 6, dopis Splošnega ženskega društva poslanski zbornici z dne 8. 11. 1911.

9 Arhiv Slovenije (AS) 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, škatla 1, mapa 14-16, podmapa 4, predavanje Minke Govekar na zborovanju za žensko volilno pravico v Mariboru 10. decembra 1939.

tovarišev. Le nekulturen, neveden človek se da slepo izkoriščati v reakcionarne svrhe.¹⁰ Prizadevale so si, da bi bilo znanje dostopno tudi revnim deklicam, zato so podpirale dekliške šole in internate. S pomočjo predavanj, tečajev, razstav, izletov in literarnih večerov so želele vzgojiti narodno zavedno in izobraženo generacijo žensk, ki bi bila sposobna vzgajati otroke, se zaposliti in nastopati v javnem življenju, predvsem pa »misliti s svojo glavo«. Predavanja za članice društva so bila ob nedeljah popoldne, javna in največkrat brezplačna predavanja pa v veliki dvorani Mestnega doma. Predavatelji so bili obeh spolov, različnih svetovnih nazorov in poklicev, teme so bile izbrane tako, da bi si poslušalke pridobile čim širšo splošno izobrazbo, poučile pa naj bi še tudi o zdravstvenih in vzgojnih vprašanjih. Namen strokovnih tečajev, ki so bili predvsem knjigovodski, šivalni in jezikovni, pa je bil v tem, da bi si ženske pridobile ali razširile poklicno izobrazbo in s tem dobile možnost za izboljšanje svojega gmotnega stanja. Pomembno vlogo pri izobraževalnem delu je imela knjižnica, ki je dobila kasneje javen značaj in je obsegala na tisoče strokovnih in leposlovnih knjig, za odrasle in mladino.

Z začetkom prve svetovne vojne pa so prišle v ospredje drugačne naloge. Članice društva so izdelovale povoje, zbirale so zdravila, obleke in hrano za vojake, sirote, vdove, begunce in invalide, ranjencem so krajšale čas s pisanjem pisem in branjem knjig ter časopisov, tolažile so jih z besedami in darili, po vojni pa so pripomogle k osvoboditvi slovenskih vojnih ujetnikov. V času prve svetovne vojne so ženske odigrale pomembno vlogo tudi v političnem življenju. Maja 1917 so slovenski, hrvaški in srbski poslanci v dunajskem državnem zboru sprejeli t. i. majniško deklaracijo, s katero so zahtevali združitev vseh v Avstro-Ogrski živečih Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno državo pod žezlom habsburške dinastije. To dejanje je sprožilo zelo močan odziv v slovenskem prostoru, tudi med ženskami. Pod vodstvom Franje Tavčar in krščansko socialno usmerjene Cilke Krek so zbrale okoli 200.000 podpisov slovenskih žena in deklet, s katerimi so izrazile podporo deklaraciji. Pričakovale so, da bo južnoslovanska državna tvorba socialno pravičnejša in ženskam prijaznejša.

Želje se niso uresničile. Politična svoboda v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila omejena, socialno vprašanje nerešeno, Slovenci še vedno niso živeli v eni državi. Tudi ženske niso dobile večjih pravic, volilna pravica je bila nedosegljiva, prisoten je bil celo strah, da bodo v vseh delih države prevladali srbski zakoni, za ženske še veliko neugodnejši od prejšnjih, avstrijskih. A niso odnehale. Splošno slovensko žensko društvo, ki pa je moralo kmalu opustiti pridevnik slovensko, saj takšno nacionalno opredeljevanje ni bilo zaželeno, je še razširilo svoj delokrog. Začele so nastajati podružnice društva, in sicer v Mariboru, Celju, Novem mestu in Gorici. V želji po večji moči in uspešnosti so se tudi številna ženska društva iz vse države povezala v skupno organizacijo, sprva imenovano Narodna, nato pa Jugoslovanska ženska zveza, ki je vključevala več

kot 300 društev. Splošno žensko društvo je samostojno ali pa v sklopu jugoslovanske zveze organiziralo različne zbiralne akcije, zborovanja (proti razširjanju srbskega dednega prava na vso državo, proti ukinitvi ženskih šol, za žensko volilno pravico, za enakopravnost nezakonskih otrok z zakonskimi, proti alkoholizmu in prostituciji, za odpravo zapostavljanja žensk na delovnih mestih, za nove bolnišnice) in razstave (narodnih vezenin, domačih preprog, slovenske ženske knjige ipd., največja pa je bila razstava Slovenska žena ob 25-letnici ustanovitve društva). Vse dejavnosti je spremljala nepogrešljiva podpora tiskane besede. Prispevkov o ženskih vprašanjih niso objavljali le ženski listi, ampak tudi drugi časopisi, predvsem Slovenski narod in Jutro, izšle pa so tudi nekatere samostojne publikacije.

V tridesetih letih je prodor fašističnih in nacističnih idej v Italiji in Nemčiji razburkal tudi jugoslovansko politično prizorišče. Takrat je prevzela vodilno vlogo v slovenskih ženskih društvih Minka Govekar. Vzpostavila je tesnejše stike s socialistično usmerjenimi posameznicami in društvi, zavračala pa ni niti sodelovanja s komunistkami. Sčasoma se je kljub idejnim razlikam izoblikovala nekakšna enotna ženska skupina, ki se je skupaj borila za ženske pravice, organizirala protivojna in protifašistična zborovanja ter se zavzemala za pomilostitev političnih zapornikov.¹¹

Po izbruhu druge svetovne vojne se je slovenska sekcija Jugoslovanske ženske zveze vključila v Osvobodilno fronto, vendar je bila že kmalu izključena, češ da želi prevzeti vodilno vlogo med ženskami. Partija tudi na ženskem področju ni trpela konkurence. V drugi Jugoslaviji so bila predvojna ženska društva ukinjena in so počasi utonila v pozabo, dela njihovih članic so zapuščena obležala na odročnih policah arhivov in redkih knjižnic, feminizem je dobil negativen prizvok.

Napake in zablude druge Jugoslavije so splošno poznane. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je nova država sčasoma omogočila širok dostop do izobrazbe in dela, zdravstvene oskrbe in socialnega varstva vsem družbenim slojem. Socialistična zakonodaja je ženskam zagotovila popolno enakopravnost v političnem in poklicnem življenju, čeprav stari patriarhalni odnosi niso zamrli kar sami od sebe, kot so napačno predvidevali nekateri. Danes živimo v družbi parlamentarne demokracije in tržnega gospodarstva, večajo pa se socialne razlike, **število žensk v političnem življenju se manjša, brezposelnost je postala del naše stvarnosti in ženske zaradi svoje materinske funkcije težje dobijo zaposlitev, enako plačilo za enako delo ni več zagotovljeno, privlačnejša delovna mesta so večkrat vezana na spol ali starost.** V današnjem času zato morda globlje občutimo želje in zahteve žensk iz prve polovice minulega stoletja. V obdobju socialne varnosti, ko smo hrepeneli predvsem po politični pluralnosti, so nam bile težje razumljive. Mogoče lahko danes bolj cenimo njihovo medsebojno solidarnost, ki je presegala nacionalne, izobrazbene, statusne in nazorske razlike. Verjetno zdaj jasneje doumemo, da so si želele političnih pravic predvsem zato, da bi lahko naredile tisto, kar so čutile kot svojo poglobitveno dolžnost - pripomogle naj bi k temu, da bi svet dobil bolj človeški obraz. **Za ta cilj so bile mnoge med njimi pripravljene žrtvovati čas, denar in osebno življenje.**

¹⁰ ZA LJU 285. Splošno žensko društvo. Škatla 4. Program društva za leto 1924.

¹¹ Minka Govekar. Petindvajsetletnica ženskega dela. v: zbornik Slovenska žena. Ljubljana 1926. str. 186–194. AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve. 80/1 Nagodetov proces. sestavek Angele Vode z naslovom Ženska društva. Angela Vode. Spomini. v: Zbrana dela Angele Vode. Spomini in pozaba. III. knjiga. str. 126–201.

Jelka Melik

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE – SLOVENSKI DRŽAVNI ARHIV

Zgodovinski arhivi so ustanove, ki določajo in prevzemajo arhivsko gradivo, ga hranijo in dajejo v uporabo. So torej varuhi spomina neke družbene skupnosti, naroda, države. Arhivsko gradivo je tisto dokumentarno gradivo – dokumenti, listine in drugo pisano gradivo, ki ne služi več namenu, zaradi katerega je nastalo, temveč ima za neko družbeno skupnost trajen pomen bodisi zaradi potreb znanosti, kulture, pravne varnosti ali drugih značilnosti, ki jih ta skupnost določi za tako pomembne, da je potrebno neki dokument oziroma listino hraniti tudi za potomce, naslednike. Državni arhiv, kot nam pomaga uganiti že samo ime, je glavni arhiv neke države. Tovrstna ustanova je nastala po meščanski revoluciji v Franciji in je torej stara še le dobrih dvesto petdeset let. Ni nastala naenkrat in popolnoma na novo, temveč je plod večstoletnega razvoja, spremenjenih razmer in miselnosti.

Preden se sprehodimo po preteklosti, še kratko pojasnilo besede »arhiv«. Prihaja od grške besede »archeion« in pomeni varno, upravno zgradbo. Danes pod tem izrazom razumemo najpogosteje: a) skupnost dokumentov, ki jih hrani neka pravna oseba (urad, organ, organizacija) ali fizična oseba, pri kateri so ti dokumenti nastali kot posledica poslovanja; b) delovno enoto ali samo prostore neke pravne osebe, ki skrbi za hrambo teh dokumentov; c) zgodovinsko dokumentarno gradivo, ki ga ne hrani več tisti, pri katerem je nastalo, in č) ustanovo, ki skrbi za to gradivo.¹

Prvi arhivi so se pojavili že v antiki, predvsem v kraljevih palačah in svetiščih v državah starega vzhoda. Ohranjeni arhivi iz Mezopotamije, Egipta, kretske in mikenske države so obsežni in tudi vsebinsko spominjajo na današnje arhive, le pisna podlaga je druga. Arhivsko gradivo sestavljajo na primer zakoniki, računovodski, upravni in sodni spisi ter privatne pogodbe in podobno. Antični državni arhivi so bili podobno kot danes odprti za javnost. Oblastniki in privatniki so tu mogli dobiti dokazila o pravnih zadevah. Pa ne le za pravne potrebe. Znano je, da so že najstarejši »pisci zgodb« – logografi na svojih popotovanjih zbirali razno gradivo, ki so ga potem uporabili v svojih spisih. Njihovi glavni viri so bili poleg ustnega izročila, lastnega opazovanja in javnih napisov tudi tempeljski in mestni arhivi.² »Oče zgodovino-pisja« Herodot je zbral veliko zgodovinskega gradiva tako v Egiptu kot v Grčiji tako, da je obiskoval slavna svetišča.³ Atenci so na primer hranili svoje dragocene dokumente v »metroonu«, kjer so bile shranjene pogodbe, zakoni, zapisniki in druge državne listine. Med temi zapisi je bil tudi spis, ki ga je Sokrat pripravil za svojo obrambo, rokopisi klasičnih dram Sofokla in Evripida, sezname zmagovalcev olimpijad.⁴ Znano je tudi, da je bil stari rimski »arhivum

publicum« zelo bogat. Arhivi tega tipa so se obdržali v sredozemskih mestih tudi še v srednjem veku. Nekoliko pozneje, v 7. in 8. stoletju so se jim pridružili arhivi posameznih vladarjev. Ti so bili, z razliko od prvih tajni, saj so služili le potrebam vladarja in so jih sestavljali predvsem dokumenti, ki so dokazovali oziroma izpričevali vladarske pravice, posest. Z izumom papirja se je seveda spremenila zunanja podoba arhiva. V 16., 17., 18. in prvi polovici 19. stoletja so po vsej Evropi zrasli številni arhivi, med katerimi je najstarejši v gradu Simancas pri Validolidu v Španiji, ki je bil ustanovljen leta 1545 in je postal osrednji arhiv monarhije 1574. Bili pa so to še vedno arhivi »drugega tipa« tajni in v službi vladarjevih pravic.⁵ Njihov namen in temeljna dejavnost je bilo varovanje obstoječega reda. Poleg kraljevih arhivov pa so nastajali tudi drugi arhivi kot mestni, občinski, notarski in podobno.⁶ Pomembno novost je pomenil francoski Archives Nationales v Parizu, ki je bil ustanovljen neposredno po revoluciji. Uveljavitev pravne države in vladavine prava je spremenila tudi položaj arhiva. Nacionalni arhiv je dobil nadzor nad akti raznih centralnih državnih ustanov v Parizu, ki so do tedaj imele svoje lastne arhivske depoe pa tudi nad dokumenti provinc, komun, cerkva, bolnic, univerz in plemiških družin kakor tudi nad arhivskimi skladišči v okrožjih, kjer so bili shranjeni akti v času revolucije ukinjenih lokalnih državnih ustanov. Arhiv je bil javno dostopen. Nastopila je dvojnost. Gradivo starega družbenega reda so hranili poslej v prvi vrsti za znanost in kulturo, gradivo novega družbenega reda pa za zaščito javnopravnih odnosov. Arhivsko gradivo je imelo torej po revoluciji pomen za družbo kot celoto in ne več le za vladarja. Država postane odgovorna za ohranitev pomembnih dokumentov preteklosti.⁷ Približno petdeset let pozneje, leta 1838 je bil ustanovljen osrednji britanski arhiv, Public Record Office v Londonu. Tu ni bilo revolucije in arhiv je nastal iz drugačnih razlogov. Na eni strani je obstajala potreba po ureditvi starih arhivalij. Načrtno zbiranje pomembnih dokumentov je bilo tu že večstoletna tradicija toda okoli leta 1800 je bilo to gradivo raztreseno in dokaj neurejeno na številnih, več deset mestih v Londonu. Na drugi strani so zgodovinarji že od 17. stoletja dalje poskušali pridobiti pisanemu gradivu splošno priznanje. Državni arhiv je postal s svojim statutom samostojen »department«. Ni bil podrejen ministrstvu kot v Franciji, ukvarjal se je le z akti centralne uprave. Rodila se je torej nova, tretja, sodobna vrsta arhivov, ki združuje oba temeljna razloga za nastanek arhivov: potrebe po pravni varnosti in potrebe znanosti ter kulture. Ti arhivi so praviloma dostopni javnosti saj so njena last. Osrednji državni arhivi so postali tudi varuhi narodnega spomina. Odtod tudi njihov položaj. Postali so del državnih organov. Nekatere zahodnoevropske države so jih uvrstile neposredno pod vlado, druge pod posamezna ministrstva. Sicer pa je vse bolj prihajala v ospredje pomembnost dokumentarnega gradiva za znanost in kulturo. V 19. stoletju so namreč dobili arhivi večji pomen za zgodovino-pisje, predvsem zato, ker je romantika povečala zanimanje za zgodovino, hkrati pa se je uveljavilo spoznanje, da je treba zgodovinske vire uporabljati kritično. Tako je arhivsko gradivo postalo prvi zgodovinski vir.⁸

1. Sergij Villan, Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1973, str. 9.

2. Anton Sovre, Herodot iz Halikarnasa, Zgodbe, Ljubljana 1953, Uvod, str. 15.

3. Anton Sovre, Herodot iz Halikarnasa, Zgodbe, Ljubljana 1953, Uvod, str. 22.

4. Th. R. Schellenberg, Moderni arhivi, principi in tehnika rada, Beograd, Zagreb 1968, str. 1.

5. Glej Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, str. 9, 108–109.

6. Glej Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, str. 113.

7. Glej Th. R. Schellenberg, Moderni arhivi, principi in tehnika rada, Beograd, Zagreb 1968, str. 2.

8. Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, str. 114; Vladimir Sunčič, Francoska arhivska zakonodaja, Arhivi XVIII/1995, str. 67–71.

8. Jože Žontar, Sergij Villan, Arhivi v Sloveniji, Ljubljana 1970, str. 8.

Današnji državni arhiv je torej ustanova, zgrajena na dveh temeljih. Ta dvojnost – biti pravni dokument naroda, države na eni strani in vir raziskav za ta območja na drugi strani – je odslej tudi njegova značilnost, njegovo bistvo. Posamezni državni arhivi so se sicer porajali različno: eni pretežno ali celo izključno zaradi prvega in drugi zaradi drugega razloga toda arhivi v današnjem pomenu so postali šele takrat, ko so opravljali, oziroma so bili sposobni vršiti obe nalogi. Prav zato so tudi postali del državne uprave.

Naš državni arhiv se je razvil iz Kranjskega deželnega arhiva, ki je bil ustanovljen 1887 kot del Kranjskega deželnega muzeja. Nastal je podobno kot vsi avstrijski deželni arhivi.⁹ Tudi tu sta opazna oba razloga, ki sta narekovala njihovo ustanovitev. Sprva so obstajali le arhivi v lasti graščin in samostanov ter deželnih knezov in dežel, ki so imeli zgolj upravni značaj. Kasneje se je z naraščajočim zanimanjem za zgodovino začelo sistematično zbiranje njenih virov-dokumentov. To nalogo so prevzeli predvsem deželni muzeji, ki so v 19. stoletju rasli v vsej Avstriji, 1821 tudi na Kranjskem, deloma pa tudi zgodovinska društva. V deželah so torej obstajali na eni strani mestni, tržni, graščinski, samostanski in privatni arhivi, ki so jih zbirali muzeji in društva ter na drugi strani stanovski arhivi in arhivi deželnoknežje oziroma državne uprave. Vendar je bila Kranjska ob razpadu avstrijske monarhije leta 1918 edina dežela, ki ni imela samostojnega arhiva. V novi državi je bil leta 1926 sicer ustanovljen Državni arhiv v Ljubljani, toda deloval je v okviru Narodnega muzeja in je dobil svojega prvega delavca šele leta 1939, kljub veliki količini nabranega gradiva.¹⁰ Močnejše je arhiv zaživel šele po drugi svetovni vojni. Osrednji državni arhiv Slovenije je bil ustanovljen 31. oktobra 1945 po sklepu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije. Leta 1953 se je preimenoval v Državni arhiv Ljudske Republike Slovenije, leta 1966 v Arhiv Slovenije in leta 1979 v Arhiv Socialistične Republike Slovenije. Toda tudi tokrat je šlo počasi. Za lepo zvenečimi uradnimi imeni se je skrivalo vse kaj drugega. Poglejmo: »Osrednji državni arhiv Slovenije je začasno dobil prostore v Narodnem muzeju, kjer jih je imel bivši Državni arhiv Slovenije. Preko Federalnega zbirnega centra je leta 1945 prejel ogromne količine arhivskega gradiva. Leta 1952 je prevzel gradivo ukinjenih ministrstev, glavnih uprav in direktorij. Vse te fonde je vskladil na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice in v raznih kletah po Ljubljani. Leta 1963 je dobil arhiv po začasnih preselitvi v bивše kazinsko poslopje na Trgu revolucije nove prostore v zgradbi bивše poštne direktorije na Levstikovem trgu; celotno poslopje mu je bilo dodeljeno leta 1965.«¹¹ Kakšno je bilo razumevanje pomembnosti starih dokumentov pri organih oblasti, nam pomaga razumeti tudi okrožnica ministrstva za pravosodje, ki je bila namenjena »vsem sodiščem«. Našli smo jo v fondu Vrhovnega sodišča, med dokumenti sodne uprave iz leta 1946 pod naslovom »Izločanje spisov«¹²: »Po nalogu Predsedstva vlade LRS z dne 17. 6. 1946, št. 815/5/46 in po nalogu zveznega ministrstva za pravosodje z dne 2. 5.

1946, št. 1581/46 je treba čimprej oddati v predelavo ves nepotreben uporabljen papir, ker ga papirnice v svoji proizvodnji težko pogrešajo. Glede na to naj se sodišča lotijo izločanja starih spisov, za kar je zlasti primeren sedanjí poletni čas, ko se more delo opravljati na prostem. Delo se mora vršiti pod nadzorstvom predsednika sodišča ali sodnika, ki ga v to določi. Že ta naj po svoji izprevidnosti odbere one spise, ki bi utegnili biti važni za zgodovinsko ali siceršnjo znanstveno raziskovanje ...» Pomembnosti arhivskega gradiva so se zavedali le nekateri zgodovinarji, ki so nenehno prepričevali, opozarjali, rotili: »... Proces preobrazbe stare družbe v novo pa je tako hiter in silen, da ne bo mogel miniti brez škode za obstoj naših arhivov, če se ne bomo kritičnosti položaja dovolj hitro zavedli. Mnogo arhivov ... je že izginilo, propadlo ali pa so bili brez vednosti in dovoljenja pristojnega državnega arhiva oddani v papirnico. Na ta način je bila našemu kulturnemu premoženju povzročena velikanska škoda, posebno še, če se spomnimo silnih naporov in materialnih žrtev, s katerimi si je naša država zadnji čas prizadevala, da bi restituirala po okupatorju odpeljane kulturnozgodovinske predmete, med njimi tudi naše arhive. Okupator je v svojem besu, hoteč zabrisati sleherno sled slovenske kulture na naših tleh, uničeval in odpeljeval s seboj slovenske knjige in arhive. Posebno našim severnim sosedom so bili arhivi zaželen plen. Zanimanje zanje je bilo živo že zdavnaj pred napadom na Jugoslavijo, predvsem pa za tiste, ki so bili po prvi svetovni vojni vrnjeni naši državi. Nekateri izmed njih so pomenili važno dokumentarno gradivo za utemeljitev naših zahtev na mirovnih konferencah. Kdo se ne spominja velikanske akcije, ki jo je sprožila naša država o priliki teh konferenc, da bi dokazala upravičenost svojih zahtev po reparacijah in pravičnih narodnostnih mejah? Odkod je črpala vse neštete dokaze za naše zahteve, če ne prav iz arhivov? Itd., itd. Primerov, ki govorijo o nujnosti obstoja naših arhivov, bi lahko našteali več kot dovolj. Brez dobro urejenih in ohranjenih arhivov ne bi mogli, kot že omenjeno, znanstveno proučevati naše narodne preteklosti in ne pravilno utemeljevati naše družbene stvarnosti. Tudi tekoče zadeve državne uprave bi pogostokrat zelo trpele, če se ne bi obenem skrbelo za ohranitev arhivskega gradiva. Večkrat se namreč zgodi, da desetletja star, skoro že pozabljeni arhivski predmet znova postane aktualen upravni material. Skoro ni urada ali ustanove, ki za svoje tekoče zadeve ne bi potreboval še dokumentov, ki so jih že davno izločili iz svojega arhiva in izročili arhivski ustanovi v varstvo in znanstveno uporabo. Zato je tudi državni upravi v korist, če se vsi arhivi skrbno in v redu varujejo in hranijo; to velja tako za stare kot tudi za komaj nastale arhive. Vsako zmanjšanje našega arhivskega fonda pa pomeni posebno hud udarec za našo historično znanost, ker so nas tujci v preteklosti oropali najpomembnejših zgodovinskih dokumentov v namenu, da ne bi domači znanstveniki dobili pravilne slike o rasti našega ljudstva v prejšnjih dobah. Resnici na ljubo pa moramo priznati, da je tujec, ki je stoletja gospodaril na naših tleh, vrednost arhivskega gradiva mnogo više cenil, kot ga znamo ceniti mi. Odpeljanega arhivskega gradiva ni uničeval, ampak ga je skrbno hranil po nešteti svojih arhivih in knjižnicah v Avstriji, Nemčiji, Italiji in drugod ...»¹³ Premikalo se je počasi. Nastajala je arhivska zakonodaja, ki je nekoliko zaščitila arhivsko gradivo in rasla je mreža arhivov.

9 Majda Smole. Zgodovina arhivistike in arhivske službe. Ljubljana 1976. str. 34.

10 Majda Smole. Zgodovina arhivistike in arhivske službe. Ljubljana 1976. str. 34–36; Gašper Šmid in Vladimir Žumer. Arhiv republike Slovenije. Ljubljana 1999. str. 3–4.

11 Majda Smole. Zgodovina arhivistike in arhivske službe. Ljubljana 1976. str. 36.

12 AS. Vrhovno sodišče Republike Slovenije. Vrhovno sodišče federalne Slovenije v Ljubljani. Su. 122/1946. Zadeva je bila vpisana v vpisnik 1. julija 1946 in zaključena 7. julija 1951.

13 Marija Verbič. Ob izdaji zakona o državnih arhivih. Ljudska uprava. št. 5–6/1950. str. 211–212.

Arhivsko gradivo je postalo celo temeljna vrednota, ko je bilo v letu 1965 v kazenski zakon uvedeno kaznivo dejanje »Uničenje ali prikrivanje arhivskega gradiva.« Za storitev dejanja je bila zagrožena kazen zapor ali strogega zapor do petih let. Arhivi so postajali vse bolj polni in prepolni. Na zahodu Evrope so državni arhivi hranili predvsem gradivo oblastnih organov, pri nas pa je dolžnost oddajati dokumente zajela veliko širši krog, predvsem tudi gospodarstvo. To in dejstvo, da so za arhive skrbeli in se z njimi ukvarjali pretežno le zgodovinarji, je bil vzrok, da se je vse bolj poudarjal le pomen arhivskega gradiva za znanost in kulturo. Posledica je bilo slabo sodelovanje med ustvarjalci dokumentov in arhivi, ki v teh ustanovah niso prepoznavali tudi svojih in splošnih družbenih koristi. Med ustvarjalci arhivskega gradiva ni bilo prave hierarhije in najvišji organi vseh treh vej državne oblasti, ki bi morali imeti prednost, so bili izenačeni s kulturnimi, zdravstvenimi, gospodarskimi in podobnimi ustanovami. Arhivi so se ponovno spreminjali v muzeje, muzeje starega papirja, in s tem celo med manj zanimive tovrstne ustanove. Stari papirji so namreč vedno manj privlačni kot stari predmeti. Med arhivom in muzejem ali točneje med Narodnim muzejem in Državnim arhivom pa je vendarle bistvena razlika. Narodni muzej hrani vse kulturne dosežke preteklosti nekega naroda in ne potrebuje posebne sistematike. Državni arhiv pa je dokument države. Sistematičnost je tu bistvena. Ohraniti mora vse, kar bistveno opredeljuje državo, torej mora predvsem odslikati delo vseh treh vej oblasti.

Leta 1991 je Slovenija postala samostojna država, Arhiv Socialistične Republike Slovenije, preimenovan v Arhiv Republike Slovenije, pa državni arhiv. V letih 1990–1998 so mu bili postopoma priključeni nekdanji tako imenovani »specialni arhivi«: Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja oziroma Inštituta za novejšo zgodovino ter del Arhiva Ministrstva za notranje zadeve z gradivom Službe državne varnosti.¹⁴ Leta 1997¹⁵ je bil sprejet tudi nov arhivski zakon: Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki pa žal še vedno določa, da je arhivsko gradivo le tisto izvirno in reproducirano dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeto ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo (2. člen). Arhivsko gradivo še vedno ostaja le kulturni spomenik (3. člen). Z razliko od zakonodaje, ki poudarja le eno temeljno funkcijo arhiva, pa slovenski državni arhiv opravlja obe dejavnosti. Drugo, pravno nalogo, za katero ni pooblaščen in zato tudi nima trdno zagotovljenega in ustreznega položaja v sistemu državnih organov, opravlja celo v veliko (petkrat) večjem obsegu kot tisto nalogo, za katero je po zakonu zadolžen. Ob spremembi družbenega reda je namreč prišlo do številnih ukrepov, ki naj bi popravili škodo in poravnali krivice iz prejšnjega družbenega sistema. Predvsem Zakon o denacionalizaciji,¹⁶ Zakon o žrtvah vojnega nasilja,¹⁷ Zakon

o popravu krivic¹⁸ so prinesli državnemu arhivu kup obveznosti, ki pa niso kulturno-znanstvenega značaja temveč predvsem pravne narave.

Današnji Arhiv Republike Slovenije še nima položaja in pomena kot ga imajo državni arhivi v zahodni Evropi, ki imajo že dolgo tradicijo – na primer Public Record Office v Londonu, državni arhiv Velike Britanije. Že na prvi pogled. Mogočne in lepo oskrbovane stavbe kažejo, da je ustanova, ki prebiva v njih, pomembna. Lepo urejena knjigarna ob vhodu povdarja bogato dejavnost. Poleg znanstvenih publikacij izdaja arhiv tudi veliko drobnih knjižic in brošur, da bi opozarjal nase, da bi pritegnil čim več ljudi. Posebna pozornost je posvečena otrokom. Nedo dolgo tega je odprl tudi stalno, zelo privlačno razstavo o pomenu arhivov in njihovih dokumentov. Na drugi strani pa je arhiv organizacijsko in funkcionalno vraščen med organe oblasti. Tako tudi vrednotenje dokumentov ni le zadolžitev arhiva, temveč skupna skrb in odgovornost. Velike novosti in izboljšave v zadnjih letih kažejo, da celo v državi z dolgo zgodovino pot arhivov ni bila lahka. In pri nas? Arhiv Republike Slovenije ima sedež v Ljubljani v treh zgradbah: V Gruberjevi palači, ki jo je poleg bolj znanega Gruberjevega kanala za odvajanje visokih voda z Ljubljanskega barja leta 1773 začel graditi jezuit Gabrijel Gruber kot hidravlično in mehanično šolo. V času Ilirskih provinc so na južnem delu dodali prizidek, v drugi polovici 19. stoletja so na severni strani dozidali Virantovo hišo in jugovzhodni del, ki je bil v sedemdestih letih 20. stoletja v celoti predelan, in tako je nastalo trikotno notranje dvorišče. Že dalj časa ima Arhiv svoje prostore poleg Gruberjeve palače še na dodatnih šestih lokacijah. Najpomembnejši državni dokumenti še vedno domujejo raztreseni na raznih koncih Slovenije v popolnoma neprimernih skladiščih: v tesnih kletih, velikih poslovnih skladiščih, namenjenih hrambi povsem drugačnega blaga, starih gradovih in podobno. Gradivo številnih pomembnih državnih institucij, tudi takih, katerih dejavnost se ukinja, že leta čaka na prevzem. Velika nevarnost je, da se sploh ne bo ohranilo ali pa vsaj ne v celoti. Kljub vsemu pa smemo upati, da se stanje izboljšuje. Zavest o pomembnosti državnega arhiva se, prav ob dejstvu, da so mnogi dokumenti, ki so se še nedavno zdeli le mrtvi spomini, ponovno oživel in dobili moč, počasi prebuja tudi med oblastnimi organi.

Kaj hrani danes Arhiv Republike Slovenije? V njegovih skladiščih leži preko 220 milijonov dokumentov, od 11. pa vse do konca 20. stoletja. Med njimi so listine in rokopisi pa tudi najnovejši zapisi na filmskih trakovih in videokasetah.¹⁹ Listine so najstarejše arhivsko gradivo. Večina jih je na pergamentu. Prva je nastala v letu 1163. Med listinami so pomembnejše listine celjskih grofov iz let 1262–1465 in listine samostanov s Kranjske. Bogati so rokopisi, ki so nastajali od 11. pa vse do 19. stoletja. Listine in rokopisi, urbarji in matične knjige, tvorijo arhivske zbirke.²⁰ To gradivo so zbrali predvsem posamezniki in društva, med katerimi izstopa Historično društvo za Kranjsko. Pomemben del arhivskega gradiva so vsekakor tudi graščinski in samostanski arhivski fondi. Dokumenti graščin izvirajo iz 12. do 19. stoletja in tvorijo preko 80 fondov.²¹ Gradivo upravnih organov, ki so delovali na našem ozemlju tako na deželni kot na državni ravni, sega v 15. stoletje. Najstarejši je fond urada namestnika deželnega kneza – vicedoma

14 Gašper Šmid in Vladimir Žumer, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1999, str. 4–5.

15 Uradni list Republike Slovenije, št. 20/1997.

16 Ur. l. RS, št. 27/1991.

17 Ur. l. RS, št. 63/1995.

18 Ur. l. RS št. 59/1996.

19 Več o tem glej v Mojca Grabnar, Arhiv Republike Slovenije, katalog, Ljubljana 1993, str. 14–38.

20 Arhivska zbirka obsega arhivsko gradivo različnih provenienc oziroma različnih ustvarjalcev arhivskega gradiva, ki je zbrano po vsebini, vrstah arhivskega gradiva in drugih kriterijih (5. člen Pravilnika o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva).

21 Arhivski fond je arhivsko gradivo, ki je nastalo v času delovanja ene pravne osebe, fizične osebe oziroma družine (5. člen Pravilnika o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva).

(1492–1747). Sledijo mu: Reprezentanca in komora (1747–1763), Deželno glavarstvo za Kranjsko (1764–1783), Gubernij v Ljubljani (1784–1849), nato v pomarčni dobi Namestništvo v Ljubljani (1850–1854) in končno Deželna vlada na Kranjskem, ki je s krajšo prekinitvijo v letih 1860/61 delovala vse do 1918. Pomembno je gradivo, ki je nastalo pri Deželnem predsedstvu (1791–1918) najvišjega državnega upravnega urada na Kranjskem. Ilirske province (1809–1813) s sedežem v Ljubljani so prispevale številne dokumente centralnih organov in organov za nekatere province in distrikte. Na arhivskih policah so shranjeni tudi dokazi deželne samouprave kot na primer Deželni stanovi z gradivom od 1493 do 1861 ali Deželni zbor in odbor. Tretja veja oblasti – sodna je zastopana zelo slabo. Arhiv hrani sicer velike količine gradiva od najnižjih do najvišjih sodišč in tožilstev, ki so delovala na našem ozemlju od leta 1850. To gradivo pa predstavlja, razen izjem, le manj pomembne sodne spise. Med najstarejše tovrstno gradivo spadajo te-

stamenti od 1406. leta dalje, fondi ograjnega sodišča (1543–1749), deželnoglavarskega (1555–1747) in deželnega, kasneje okrožnega sodišča v Ljubljani (1749–1945). Arhiv hrani tudi arhivsko gradivo organov, organizacij in društev s področja gospodarstva, bančništva, zdravstva in socialnega varstva, šolstva, kulture in znanosti, ki so po svojih pravilih delovali za celotno območje današnje Slovenije ali njenih nekdanjih dežel (od 16. stoletja dalje). Slovenski filmski arhiv, ki je tudi v sestavi Arhiva Republike Slovenije, hrani slovenske dokumentarne, animirane in igrane filme od najstarejšega slovenskega filma iz leta 1905 dalje.

Arhiv se z računalniško zbirko podatkov o arhivskem gradivu vključuje v javne informacijske sisteme in internet, omogoča javno uporabo arhivskega gradiva v arhivskih čitalnicah, evidentira arhivsko gradivo, ki je pomembno za Slovence tudi zunaj Slovenije, opravlja pedagoško, raznovrstno raziskovalno dejavnost, izdaja številne publikacije in prireja zanimive razstave.

Janez Globočnik, Milena GLobočnik, Adriana Segala

Novo!

ZGODOVINA NA MATURI 2002 – PRIROČNIK ZA DIJAKE

Sredi septembra leta 2001 je založba GYRUS iz Ljubljane izdala gradivo za zgodovino na maturi 2002. Namenjeno je dijakom, ki bodo opravljali maturo v junijskem in septembrskem roku leta 2002.

KULT

Oblikovalski studio

Simon KAJTNA, s. p.

Ptujska 28, 1000 Ljubljana Telefon: (041) 259-444

NOVO UČITELJE ZGODOVINE

Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike

Videokaseta je posneta po scenariju enega vidnejših slovenskih zgodovinarjev dr. Marjana Dmovaška in pod umetniškim vodstvom Ane Nuše Dragan ter prikazuje prve stike Slovencev z ZDA od tridesetih let do sredine 19. stoletja in množično izseljevanje do leta 1924; v izobraževalnem videofilmu je prikazan eden pomembnejših zgodovinskih pojavov iz slovenske zgodovine, ki je bil z vidika zgodovine, etnologije, umetnostne zgodovine, geografije in literarne zgodovine temeljiteje raziskan šele v zadnjih treh desetletjih. Z videokaseto želijo avtorji opozoriti na ta pomembni pojav iz slovenske zgodovine, ki mu do sedaj v učnih načrtih in učbenikih glede na pomen in posledice za slovenski narod ni bilo odmerjenega dovolj prostora. Obravnavana problematika je zajeta šele v prenovljenih učnih načrtih in najnovejših učbenikih zgodovine v osnovnih šolah in gimnazijah.

Videokaseta predstavlja tudi prvi zgodovinski izobraževalni videofilm domače proizvodnje, ki je načrtno pripravljen za učenje in poučevanje zgodovine v osnovnih in srednjih šolah.

Z videokaseto in priročnikom za učitelje avtorjev dr. Marjana Dmovaška in Vilme Brodnik, ki sestavljata didaktični komplet, se bodo učitelji zgodovine navajali na novejšje pristope v poučevanju zgodovine, ki naj zlasti prispevajo k aktivnejšemu vključevanju učencev v proces poučevanja in učenja.

Videokaseta je namenjena učenju in poučevanju zgodovine v osnovnih in srednjih šolah. Vsebinsko se videokaseta nanaša na obravnavo problematike izseljevanja v okviru tematskega sklopa Slovenci po letu 1848 v 8. razredu devetletne osnovne šole (7. razredu v osemletki), v III. letniku gimnazij – modula 280 in 350 ur v okviru ključne teme Slovenci po letu 1870 ter v II. letniku strokovnih gimnazij (modul 210 ur) v okviru tematskega sklopa Slovenci v drugi polovici 19. in na prehodu v 20. stoletje. Možno pa jo je tudi uporabljati v II. letniku štiriletnega tehniškega in strokovnega izobraževanja v okviru tematskega sklopa Slovenci v drugi polovici 19. in na prehodu v 20. stoletje.

modeli poučevanja in učenja

v zbirki Modeli poučevanja in učenja
videokaseta je izšla

Naročite jo lahko pisno, po telefonu ali faksu na naslov: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO, Poljanska 28, 1000 Ljubljana, tel. 01/300 51 13, faks: 01/300 51 99, e-pošta: Maja.Hribar@zrss.si

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetkom vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222) npr.:

Literatura:

Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.

Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa ustrezno označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustreznih opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadolžen, da avtorje obvesti, ali so prispevki ustrezni za objavo ali zavrnjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite z vašim imenom in priimkom, akademskim oz. strokovnim nazivom, imenom in naslovom ustanove, kjer ste zaposleni, z vašim domačim naslovom, pošto s pošto številko, EMŠO-m, številko žiro/tekočega računa, točnim naslovom banke, kjer imate odprt žiro/tekoči račun, davčno številko in številko telefona, na kateri ste dosegljivi;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovorjajo avtorji sami.

Danijela Trškan, doktorica, profesorica zgodovine in francoskega jezika, Gimnazija Bežigrad, Peričeva 4, 1000 Ljubljana

Uporaba fotografij za obravnavo nove učne snovi pri pouku zgodovine

Avtorica predstavlja primer uporabe fotografij pri pridobivanju nove učne snovi, kjer se učenci s pomočjo opazovanja fotografije navajajo na sistematično analizo in vrednotenje fotografij. Primer uporabe fotografij za določeno tematiko ni predstavljen, ker se lahko uporablja za različne teme pri pouku zgodovine. V članku so prikazani tudi načini evalvacije dela učencev. Uporaba fotografij predstavlja le eno od številnih možnosti aktivnega dela učencev.

Katja Mahorčič, profesorica zgodovine in slovenskega jezika, učiteljica mentorica, Šolski center Nova Gorica – Gimnazija, Delpinova 9, 5000 Nova Gorica

Ob robu Slovenije – Projekt ekskurzij na novogoriški gimnaziji

Avtorica v članku predstavlja ekskurzije kot obliko priprav dijakov na maturo. Ekskurzije so bile zasnovane interdisciplinarno, saj so vključevale zgodovinske, etnološke in geografske vsebine, rdeča nit pa je bilo spoznavanje življenja ob meji, ki je bilo in je drugačno kot v notranjosti Slovenije.

Božidar Mrevlje, profesor zgodovine, višji svetovalec, Zavod Republike Slovenije za šolstvo OE Nova Gorica, Erjavčeva 2, 5000 Nova Gorica

Pripoved spretnih rok – vezenine v domovih na Cerkljanskem

Avtor predstavlja projekt Osnovne šole Cerklje, v okviru katerega so učenci na terenu zbirali za domače okolje značilne vezenine in z njihovo izdelavo oživili tradicionalno domačo obrt. Cilj projekta je bil, v duhu prenove učnih načrtov, razvijati na nevsiiljiv način pozitiven odnos do kulturne dediščine.

Mojmir Mosbrucker, predmetni učitelj zemljepisa in zgodovine, učitelj svetovalec, IV. osnovna šola Celje, Dečkova 60, 3000 Celje

Učenje na daljavo in pouk zgodovine

V prispevku avtor prikazuje razvoj, podaja nekatere teoretične osnove, učna načela in smotnost učenja na daljavo ter ga pri pouku zgodovine ocenjuje kot perspektivnega.

Janez Marolt, doktor, docent, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Gospodarstvo starega Rima

V razpravi avtor obravnava gospodarstvo starega Rima. Zajet je prikaz razvoja in značilnosti obrti, industrije, trgovine, prometa, rudarstva, poljedelstva, vinogradništva, oljarstva in denarništva. Razpravo avtor zaključuje s prikazom gradnje hiš in ustroja mest ter izborom literature.

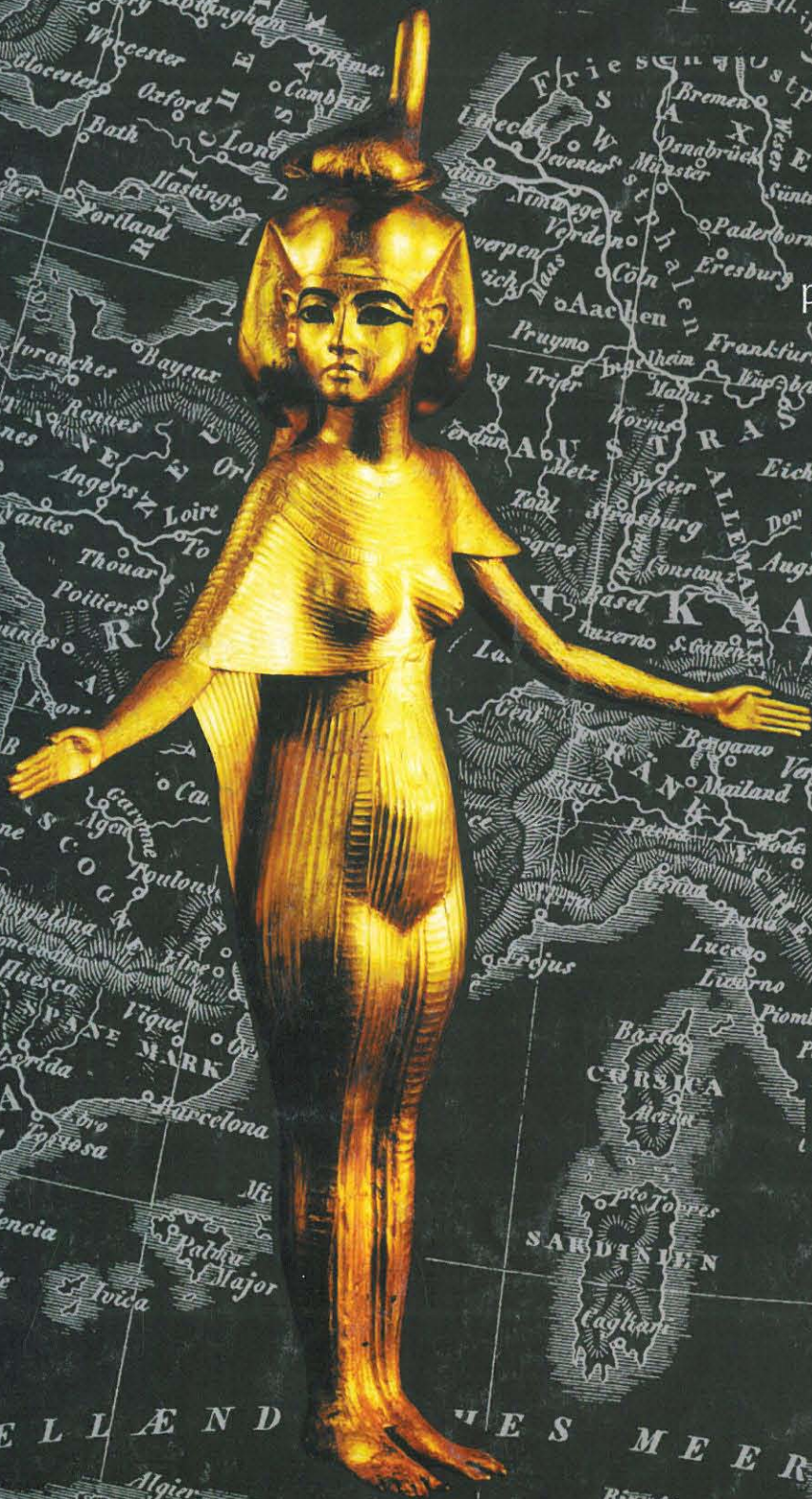
Drago Ocvirk, doktor, redni univerzitetni profesor, Teološka fakulteta, Poljanska 2, 1000 Ljubljana

Izvor krščanstva v judovstvu

V razpravi avtor prikaže izsledke najnovejših raziskav o izvorih krščanstva v judovstvu, obravnava glavne značilnosti judovstva v času začetkov krščanstva, prelom z judovstvom in ustanovitev krščanstva, vire, s pomočjo katerih potekajo najnovejša raziskava in se pri tem dotakne tudi zanimivega vprašanja verodostojnosti evangelijev kot vira za preučevanje krščanstva.

Arslonga®

akademska potovalna agencija

potovanja v tujino
izleti po Sloveniji in tujini
strokovne ekskurzije
študijska potovanja
programi za zaključene skupine
absolventska potovanja
maturantska potovanja
ogledi razstav v tujini
jezikovni tečaji v tujini
rezervacije hotelov za skupine
avtobusni prevozi
potovalni klub

Zahtevajte naš katalog!

Tel.: (01) 200 60 60

Fax : (01) 200 60 67

E-mail: info@arslonga.si

Vila Golob

Barjanska cesta 5

1000 Ljubljana